מטבעות היהודים

ספר כולל תלדות המטבעות בישראל
עם ציורים תמונות ולוח הא"ב

מאת

שמואל רפאלי (רפאלוביץ)

ופתח דבר „תורה מציון"
מהמו"ל מר אפרים דיינארד

שנת ארבע חצי

לגאולת ציון

בדפוס הר"ש הלוי צוקערמאן
ירושלם
תרע"ג

תמונות הציורים והמטבעות נדפסו בדפוס לעווי ושותפיו.

התוכן:

א) מבוא: (א'—ט"ז.)

ב) כספים ומשקלם: (י"ז—מ')

ג) דרכונות: (מ"א—נ"ב):

ד) סלעים: (נ"ג—ס'):

ה) טבעין: (ס"א—פ')

ו) חשמנאים: (פ"א–צ"ד)

מטבעות מלכי החשמנאים, מיוחנן כהן גדול עד האחרון מהחשמנאים מתתי' אנטיגונוס.

ז) מלכי הורדוס: (צ"ה–ק"ל)

מטבעות הורדוס הראשון והבאים אחריו עד אגריפס השני, האחרון ממלכי הורדוס שבימיו נחרבה הארץ, וישראל הלך בגולה.

ח) נציבי רומא: (קל"א קמ"ח)

המטבעות שטבעו הנציבים (פראקוראטארים) הרומאים ביהודה בעד היהודים, בחצי המאה האחרונה לפני חורבן בית שני.—

מטבעותיהם של אספסינוס, טיטוס ודומיטיאן, לזכר הנצחון על ארץ יהודה.—

ט) דנרין: (קמ"ט–קפ"ב)

המטבעות שנטבעו בימי המרד האחרון של בר כוכבא.

"דנרי טריינא הדריינא שיפא".

מי היה בר כוכבא?

מטבעות של ירושלם, שמעון, ואלעזר הכהן, לחרות ירושלם, שב לחר ישראל, ושנת אחת לגאלת ישראל.

סדור חדש בסדר המטבעות האלו. מטבעות מיוחדות במינן, ויקרי המציאות, מההתגליות האחרונות.

י) איליא קאפיטולינא: (קפ"ג–קצ"ט)

המטבעות שנטבעו ע"י אדרינוס והבאים אחריו בירושלם בשנוי שם העיר ל"איליא קאפיטולינא".—

תקונים–הערות ונוספות

צד	שורה	כתוב	קרי
ט	יט	Unachteit	Unächtheit
"	"	judischen	Judischen
"	כ	hebraischen	Hebraischen
"	כח	hebraeo	Hebraeo
י	ט	שיעסוק	שעסק
יט	יג	155	136
כ	כב	ולא	לא
כג	כ	לתגלת	תגלת
כה	ח	הקדש	הזהב
כו	טו	2 לי"ש ושמנה שילינג	2 שילינג ושמנה פֶּנְס
כט	כד	חמשה	חמש
נ	כה	אורך	ארוך
נו	ב	ימנו ולעד	ימנו לו עד
סד	יג	הכינותי	הניחותי
עז	יג	שנתגלתה	שנגלתה
פה	טו	הסגיר	סגר
צו	יח	השני	הראשון
קיח	כא	הוא	היא
קלט	אחרי שורה יב חסרות המלים:		מצד שני כהקודמת.
קמח	יד	השאידה	השאירה
קעג	יא	of	to
קפג	ח	מהריגי	מהרוגי
פג			אחרי ציור מ"א מטבע של "יהוכנן הכהן הגדול" על שם יהוכנן שרשום פה בכ"ף העירני ידידי החכם ד"ר אהרן מזיא על דברי בעה"ס "משפט לשון המשנה" (צד 3.4) שלפעמים מתחלפות האותיות האלו חי"ת וכ"ף.

צד קנז — על השם „אלעזר".— יש להעיר כי שמו של ר' אליעזר המודעי הוא ביוד כפי נוסחת המ"ר, וכה מנסח גם הח' שפ"ר בתרגומו העברי לדי"י לגרעץ, אבל באמת אין לקבוע בהשערה הזאת מסמרות חזקים, כי כידוע כתבו רוב השמות בעברית כמו גם בכנענית בלי היו"ד, ולכן יכול היות כי השם אליעזר כתבו בלי יו"ד, אבל בתורה מוצאים אנו בפרוש „אליעזר" (עבד אברהם, ובנו של משה) ביו"ד ואלעזר (בן אהרן) בלי יו"ד.

צד קנח — ע"ד נשיאותו של רבן שמעון בן גמליאל דיבנה העירני ידידי החכם ד"ר אהרן מזיא כדברים האלה:

„על אודות שאלתו בדבר התחלת נשיאותו של רשב"ג דיבנה נתברר לי כי אפילו לדעתו של בעל „דורות הראשונים" (ח"ב ד' ט') שהוא היה כבר גדול במותו של רבן גמליאל אביו (נגד דעתו של גרעץ) לא נתמנה בכ"ז רבן שמעון לנשיא אלא אחרי שהורשה לחכמים להתישב באושא היינו זמן רב אחרי מרידת בר כוכבא וחורבן ביתר וכידוע החלו מיד בסוף ימי ר"ג הרדיפות והגזירות, וכשנפטר לא היתה השעה מוכשרת להקמת נשיא ובימי מלחמת ביתר נתבטלה הסנהדרין כלל וכלל לכמה שנים, ורשב"ג התחבא כל הזמן ההוא ולא לקח שום חלק במרידה ורק אחרי שמצא ר' יהודה ב"ר אלעאי חן בעיני המלוכה ונתעלה להיות לראש המדברים, אז הורשה להם להחזיר את עטרת הנשיאות ליושנה ומנו את

רשב"ג לנשיא ואת ר' יהודה "למוריינא דבי נשיאה" (שבת ל"ג—ר"ה ל"א. מגילה י"ח—מנחות ק"ד).— ועיין בס' תולדת תנאים ואמוראים, - (ערך רשב"ג ר"י ב"ר אלעאי ור' מאיר). -

עכ"ל ידידי הנזכר ד"ר מזיא שרבי וחכים איתקרי. – ודבריו נכונים, . ועל פי זה, הלא יצדקו דברינו בפנים הספר שאין שום זכר כי במלחמת בר כוכבא היה איזה שמעון נשיא ישראל שהוציא מטבעות, ולכן מן ההכרח להקדימן לאותה התקופה שבה היה שמעון נשיא ישראל— והוא שמעון המכבי שהיה הראשון שנקרא בשם הזה, ושהיה הראשון לטבוע מטבעות בישראל, כמו שבארנו היטב בפרק ד' בפנים הספר. ולכן כל זמן שלא נגלתה מטבע מהטפוסים האלה ציורים ל"א—ל"ב—ל"ג— עם רשומים של טפוסי המטבעית הרומיות מאספסינוס עד אדרינוס כמו על רוב המטבעות המיוחסות למרד בר כוכבא.— יש לנו הרשות להחליט בכל תקף כי להטפוסים האלה אין שום שייכות להמטבעות של המרד האחרון הזה.

צד קסה — אחרי ציור קנ"ח יש להעיר כי נמצאים טפוסים כאלה שמתחת האשכול בצד האחד נכרת היטב צורתו של דומיטיאן, ומעל האותיות שמעון עוד נשארו אותיות: DOMIT AV GER

צד קסו — אחרי ציור ק"ס יש להעיר כי נמצאים טפוסים כאלה שמצד השני במקום ה"שבולת" נמצא כד עם יד אחת.—

צד קעח — אחרי ציור קפ"ה אחרי ההערה בפנים הספר

יש עוד להעיר כי נמצאות מטבעות כאלו שהשם ישׂראל רשום כתקונו וכסדרו.--

צד קפב   על אדות מטבעת נחשת הקטנה ציור לג.ב. אפשר להמתעקש להחליט כי איננה טפוס מיוחד כי אם אותה המטבע ציור לג, ואך קטנה מעט ממדתה הרגילה.—אבל בשימנו עין עליה ועל טביעתה, נראה מיד כי טפוס מיוחד היא המטבע הזאת, כמו אותן המטבעות הקטנות, מתקופתו של בר כוכבא, ומזה יש לשער שהיו מטבעות גם מיתר הטפוסים, קטנות עד החצי והרבע.—

בגמר הדפסת הספר נגלתה על ידי מטבע נחשת, מטפוס ציור רטו אבל בשנוי מעט.

ציור רלא

מצד אחד : "ראש איש"

וסביב :

(IMP. C.) M. AVP. ANTON (INVS)

מצד שני : זאבה קטנה, רומילוס ורומוס יונקים ממנה. משני הצדדים שתי תמונות עומדות מעל הזאבה. בשתי שורות רשום :

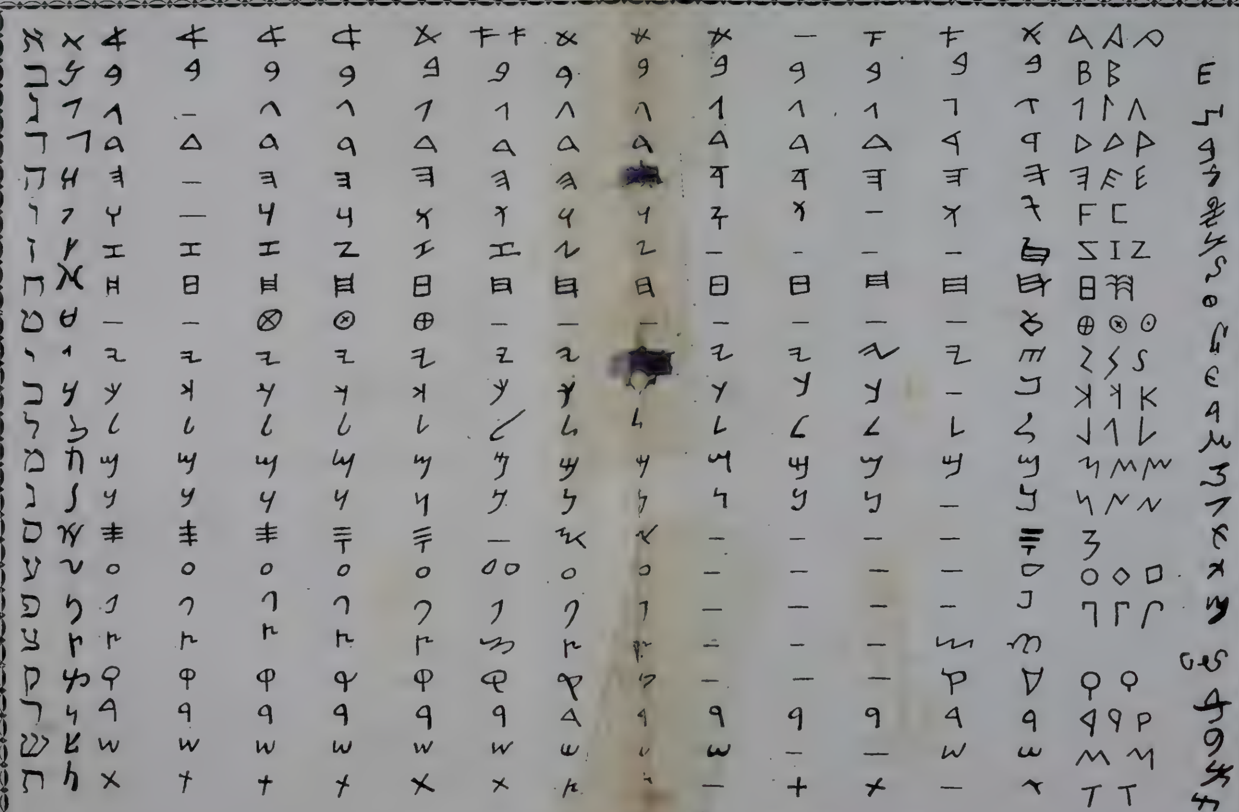
COL. AEL.

ומלמטה רשום :

CAP.

צורת המטבע הזאת וגם זכרה לא בא בספרו של מאדדען תוצאה האחרונה.

לוח האלפא ביתות

מהמטבעות, המשקלים, המצבות ו[illegible]בות הכנעניות והעבריות, בסוריה ובארץ ישראל.

פתח דבר

„תורה מציון".

כל עם נאור בתבל ברא לו ספרות שלימה לפי תכונת רוחו ובשפתו. ובמדה ידועה יוכל כל עם לכנות את ספרותו בשם „ספרת לאמית". אף כי ספריה יוכלו להיות לאור עמים שונים אם יתרגמום ללשונותם לגוייהם, וכן הננו רואים באמת יום יום סופרים אנגלים מעתיקים משפת אשכנז כל ספר חדש וטוב החסר בספרותם, ולהפך, מתרגמים אשכנזים יתרגמו משפת צרפת או שפה אחרת את החסר בספרתם. ובאופן כזה תהפך ספרת לאמית ידועה לחלק מספרות התבל הכללית, הכוללת יצירת כל חכמי לב יהיו מאיזה עם שיהיו, ואין הבדל באיזה שפה שכתבו. האשכנזי יודע את שעקספיר והבריטי יודע את לעססינג ושיללער. ובכל תקופת יצירת הספרות הכללית נתנו היהודים גם את חלקם בכל ענפי המדעים די והותר. אמנם אין אנחנו מתאוננים רק על אשר לנו לא נתנו כמעט מאומה. רוב חכמי ישראל במערב אירופא, ובימים האחרונים גם ברוסיא נתנו לזרים חילם, וספרתנו העניה מַבֶּטֶת בכאב לב על החכמים נדיבי לב אלה הנותנים את פרוטתם האחרונה לשלוי עולם, ולבני משפחתם העניה לא השאירו מאומה.

לספרת כל עם בתבל יש יסוד חזק ובריא, הממשלה והעם. הממשלה מיסדת בתי מדע שונים, והיא תבחר לה מורים ופראפעססארים מומחים, כל אחד במקצוע מדע מיוחד, ומלבד אשר יפיצו את תורתם וחכמתם לתלמידיהם, הנה הם המה גם עמודי הספרות. כל אחד כותב את חכמתו ודעתו, במין מדע מיוחד, ולא יתערב במדעים אחרים. ובאופן זה יבראו ספרות שלמה, ואם חסר להם דבר, ימַלאו את החסרון בהעתקות מלשונות אחרות. אבל לכל התנאים האלה אין זכר בספרת ישראל.

ספרת ישראל אין לה ממשלה ולא בתי מדעים. לא מורים מומחים, אף לא עם קורא עברית ותומך יד סופרים. והסופרים הכותבים עברית רבם אינם מומחים למקצוע מיוחד, וכל הספרות נבראה אצלנו רק על פי מקרה. כי מלבד ריב"ל, סמאלענסקין, שולמאן וגאטטלאבער אשר מצאו להם יבוש מפרי עטם, הנה כמעט כל הסופרים הנשארים בכל ארצות הגולה, כלם לא

לקחו את הספרות למשען להם, וכל הספרים אשר יצאו מתחת ידיהם נבראו כמעט בין השמשות. ועלינו לא לשכוח, כי הסופרים הראשונים מימי המאספים עד שנת תר"ן במשך מאה שנה מצאו שדה לא זרוע, בתנאים רעים אשר לא נתנו כל יכלת להסופר לכתוב ולהדפיס, ולא למכור את ספריהם. והסופר ידע מראש, כי עליו לגזול להם בני ביתו לשלם להמדפיס, וכספו לא ישוב אליו. ערי הדפוס (ביחוד ברוסיא) היו רחוקות מאד, וגם היו ימים שאסור היה להדפיס כל ספר עברי (רמא"ג בספרו הדביר). אגודות לספרות ולסחר ספרים לא היו עוד, וגם סוחרי ספרים טרם היו ברוב ערי מושב בני ישראל, ובכל זאת נמצאו סופרים אשר כתבו והדפיסו. ואם לא מצאו קונה לספריהם, נאלצו לנוע בעצמם מעיר לעיר, ולדפוק על פתחי הקוראים עברית למכור להם פרי עמלם, ובמשך מאה שנה הצליחו להקים לנו ספרות קטנה בת שלשה אלף ספרים, אשר עד אז לא היה לבני עמנו כל מושג ספרותי, והם המה אשר נתנו בידי העם ספרי דברי הימים הכללים, והלק קטן מדברי ימי ישראל, ספרי מסע וידיעת גלילות הארץ, ספרי חשבון ותכונה, ידיעת הטבע, חקרי קדמוניות ישראל, בקרת הקבלה, התלמוד וכה"ק, פלוסופיא דתית עברית, ופלוסופיא כללית, הספרות היפה, התולים, חדודים, מכתמים, פתגמים, פַּארָאדִיעֶן, רפואה, הכמת הנפש, תורת החיים, ספרי דקדוק, מסורה וספרי מלים, ספורים ושירים, הצילו המון ספרים עתיקים מתהום האבדון או מאוצרות ספרים הגדולים בלאנדאן, אוקספורד, קאמברידש, ברלין, מינכען, פאריז, פראנקפורט, וויען, פעטערסבורג, ורבים אשר היו ביד יחידים, ויפיחו בהם רוח חיים, כתבו ספרים בעד ההמון השקוע ביון הבערות, לתת בינה בלבו כי יש עוד עולם גדול מלבד עולמו הקטן המלא רפש וצחנה. המה היו הראשונים לתת כתבי עתים וזורנאלים ביד העם, והרוב מהם יש להם ערך היסטארי גם היום, ובכחם להיות לעינים גם לדור יבוא, וכל אוצרות ספרים הגדולים בתבל יאספום עתה בחפץ לב, בתור חומר לדברי הימים, עד כי בכלל לא אפריז על המדה אם אחליט כי רוב הסופרים אשר חיו בימי, ואשר ידעתים כלם פנים אל פנים, התאמצו למנות כל הסרון בספרתנו, למען יצדק עליה השם "ספרות", ומהשקפה זאת נגשתי אל המלאכה להוציא לאור על

חישבוני את הספר היקר הזה החסר עוד בספרתנו. ובראשית בואי לאה״ק מצאתיו ביד ידידי ומכירי מאז, הסופר הנכבד ה׳ רפאלי אשר ידעתיו למומחה אחד ומיוחד במקצוע הנומיזמאטיק, ושמחתי כי מצאתי בו את אשר חשבתי זה כבר למנות את החסרון הגדול הזה בספרתנו.

הספר הזה ימנה לא לבד חסרון ספר נומיזמאטי עברי, כי אם גם ספר מדעי יסודי, לקורות ישראל בשבתו על אדמתו, וחוקרי קדמוניות ישראל ימצאו בו ענין וחומר רב לפרטי הקורות אשר לא מצאנו להם פתרונים עד הנה,

מציאות מטבעות היהודים בארץ ישראל במספר הגון, לא נודעה עד היום בין אחינו בארצות הגולה, והרוב מהם לא שמעו גם את שמען, ולא ראון בעיניהם, מלבד איזה חכמים יחידים, בעוד אשר כל העולם הנאור מאספן בחריצות כפים, וחכמי העמים משלמים כסף רב למען הביאן לבתי אסף עתיקות. תָּרים מכל קצוי תבל יבואו יום יום לארצנו הקדושה לקנותן בכל מחיר שמבקשים. תחת אשר לנו בני ישראל יקרות הנה לא רק ככל הפין עתיק, בעיני מאסף חפצים עתיקים, אבל כמצבות חיות על קברות אבותינו. זכרון הי מזמן עמידתנו ברשות עצמנו, ועדות נאמנה לעמנו אשר ישב על אדמתו ומושלו מקרבו. ועוד יותר בעת הזאת, עת הרת התחיה הלאמית, עת אשר כל אבן מנופצה וכל כפים מעין יקרות לנו, עת אשר התעוררה בנו ההכרה העצמית להראות לכל באי עולם. כי עוד לא נס ליח העם הזה, עת אשר נביט למרחוק לקום על רגלינו ולהיות ככל העמים אשר על פני האדמה, ואשר רבים מאתנו הולמים גם להקים מוזעאום עברי בציון, העת הזאת היא היותר מכשרה לתת ספר כזה ביד העם, אשר נקוה כי יבין את ערכו הגדול לעתידותנו.

אינני אומר להחזיק טובה לעצמי, כי מניתי חסרון אחר בספרתנו, אחרי אשר לא אני הוא המחבר, ולוא גם הייתי, גם אז היתה זאת רק חובתי בתור סופר למלא כל מקום ריק בספרתנו, אם יש לאל ידי, ומי יתן ותמצא ידי למנות עוד חסרונות כאלה, כמו כתיבת ארץ הקדושה לכל פרטיה, רשימות וציורי קדמוניותיה, מפות הארץ (אטלאס) מכל התקופות הישנות עד ימינו אלה. כל אלה נמצאות כבר בכל לשונות הגוים. אבל

אין כל זכר להן בשפת ציון, כמו כן כתיבת כל החפצים העתיקים הנוגעים לישראל וציוריהם, הנמצאים באוצרות חפצים עתיקים באירופא ואמעריקא. ואם יצלה לנו ליסד גם מוזעאום עברי בציר קדשנו, עלינו להשיג פתישגן כל חפץ עתיק עשוי מחמר (גיפס) כאשר כן יעשו כל העמים הנאורים. ואם לא חרפה היא, כי עד היום אין לנו אף מפה אחת שלימה, בולטת, אשר תַראה לנו את כל הרריה וגבעותיה, עמקיה, נהרותיה ונחליה, מצב עריה, כפריה ומושבותיה, הדרכים והמסלות, הבצאות והחולות, הקברים והמערות החצובות בסלע. והדבר הזה ביד סופרי הארץ לעשותו, ורק בידם ולא בידי סופרנו בארצות הגולה, שאינם יודעים את הארץ וצרכיה, ולתכלית זאת נחוצה „אגודת סופרים בא"י".

אמנם כן! קראתי „קול קורא" המבקש, כי כל אחד אשר נמצא בידו איזה חפץ עתיק לשלחו לירושלם. ועל קול הקורא חתומים איזה אנשים חכמים, וביניהם רק סופר אחד הר"ד יעלין, המומחה באמת לאיזה ענינים באה"ק. אבל שכחו כי יש עוד סופרים בארץ הקדושה, אשר בלו כל ימיהם בחקירת קדמוניותיה, ומלבד סופרים, הן יש לנו באה"ק, עוד חכמים ונבונים, אף כי לא יצא להם שם בין הסופרים.

אין את נפשי, ולא עלה על דעתי להשפיל את כבוד החכמים אשר חתמו על הקול הקורא, חלילה לי! להפך, הנני אסיר תודה להם על מחשבתם הטובה, אף כי לא הבינו באיזה אופן להוציאה לפעלת אדם. הנני שבע רצון, כי נמצאו כבר חכמים וסופרים באה"ק אשר הראו סימני חיים, ואם מצאנו את הגרעין הראשון לזריעה, הן יש תקוה כי יוציא צמח ברבות הימים, וכל עוד רוחי בי אהיה תמיד הראשון להושיט יד עזרה לפי כחי לכל דבר טוב אשר יאמרו הסופרים לעשות בארץ ישראל. ואל נא ישכחו רגע, כי ספרת ישראל בציון החלה עתה רק לצמוח, ועל אוהביה להחל עתה בעבודה למען תישא פרי. כחות נרדמים יש לנו פה ועלינו להעירם ולעודדם, למען יקומו על רגליהם, יישירו את גבם הכפוף, וצועה ברב כחו ילכו המערכתה.

סופרי ציון, התאזרו! התאחדו! קראו עצרה. יבואו כל הסופרים והחכמים, חרשי חושב, מאספי חפצים עתיקים, וכל איש היודע ערך ספרת

ציון על אדמת ציון, הרחיבו חוג השקפתכם. והאספה, רק האספה תבחר מקרבה ועד של שבעה, והועד יחבר את ספר התקנות, אשר ישלחוהו בכל גבול ישראל בארצות הגולה. והועד יחלק את העבודה ויתניה על יד מומחים שונים, וכל אחד יעבוד במקצוע מיוחד. ואיש הכם וחרוץ אף כי איננו עוד מומחה בנגע זה. אבל אין כל ספק, כי אם יעבוד ביד חרוצים יהיה למומחה ברבות הימים, ובאופן כזה תמצא ידנו ליסד לנו אגודת סופרים מומחים בארץ אבותינו, והאגודה הזאת תניח אבן פינה לתחית ספרת ישראל, ואז נוכל להשמיע בגאון ובפה מלא, כי אמנם **מציון תצא תורה ואורה לכל ישראל אשר בגולה.**

ידעתי אמנם מלים תשיבוני, כי רוב הסופרים לא על עטם יחיו, מהם ימצאו לחם צר מהמלמדות או מאיזה פקידות דלה, ולא בידם עתם להקדישה לספריה. אבל אין דבר העומד בפני הרצון. נקל לנו ליסד את האגודה, בתבנית „אחיאסף” או „תושיה”, אשר תשלם שכר טוב לסופריה, מחיר ההדפסה בא"י בזול מאד, ובארץ ישראל עצמה יִמָּכרו ספרים במספר רב יותר מבארצות הגולה, לפי ערך מספרנו המעט, יען יודעי ספר רבים בקרבה.

אגודה כזאת בהוסדה תוכל למלא כל החסרונות המורגשים בספרת ארץ ישראל, כי היא תדאג לספרת נקיה ומועילה, ותגיש לפני אחינו שבגולה דברים טובים ומועילים שיהיו לכבוד להכמת ישראל וספרותו.

והיתה פעולתי זאת, הנסיון הראשון, להוציא ספרי מדעים עבריים מקורים מארץ ישראל.

בספר הזה „מטבעות היהודים” השתדל ידידי המחבר לשים לפני כל העוסקים בחקירת מטבעות העבריות, המלה האחרונה במקצוע הזה, ויביא את כל המטבעות העבריות העתיקות שנתגלו בימים האחרונים עד פרסום הספר הזה. — הסגנון הוא נח וקל כתוב באופן כזה, שגם אלה שלא ידעו מאומה על אדות החקירה הזאת, בעיינם בספר הזה, יקנו להם ידיעה שלמה בנומיזמטיקה העברית ולא יגששו כבאפלה בבואם לדבר על „תלדות המטבעות בישראל”.

השתדלתי עד כמה שהיה באפשריותי לשכלל את הספר הזה גם בחיצוניותו, אבל אם ישנם עוד חסרונות אחדים, אקוה להשלימם ולתקנם בתוצאה השניה שאקוה להוציאה בזמן היותר קרוב.

ושלום לאוהבי שערי ציון, תורת ישראל וחכמתו — המקוה לקיום דברי החוזה,

כי מציון תצא תורה,

בחדש הנחמות שנת התרע"ג.

אפרים דיינארד

גן אפרים — רמלה—א"י.

א.

מבוא.

במקצוע של מטבעות היהודים התעננו חכמים וחוקרים רבים מאומות העולם, ויש ספרות שלמה שהיא לעינים לכל הבאים להקור על השריד היהודי שנשאר לנו מכל מחמדינו מימי קדם שיכול להעיד כי הינו לעם עומד ברשות עצמו, ואשר למרות תהבולות צוררינו אשר השתדלו להכחיד כל זכר ושארית לעתיקותינו, וגם הצליחו להרוס את שרידי זכרונותינו, — ומלבד זאת התורה, ספרי התנ"ך שהצליחו אבותנו להציל במסירת נפש מן הכליון, הרס האויב באכזריות נוראה ולא השאיר לנו שום זכר מכל שרידי עתיקותינו וקדמוניותנו. —

אבל למרות כל אלה נשאר דבר אחד שיד האויב לא יכלה לנגוע בו, ולבערו מן העולם, והדבר הזה הוא **המטבע.**

המטבע היתה תמיד לדבר שהאדם מטמין ומסתיר במטמוניו, ומטמונים כאלה נמצאים ונגלים בחורבות ובחפירות, והמטבעות שמתגלות, הן הן המדברות ומכריזות בפה מלא כי היהודים היו לפנים לעם שהוציאו מטבעות בכתבם ובלשונם ככל גויי הארצות בימים ההם ובזמן הזה. —

מובן כי החקירה הזאת צריכה היתה להיות ביותר חשובה ויקרה לנו היהודים, ולא לעבור עליה בדרך שטחי כמו שנהגו בה רוב חוקרינו וחכמינו והניחוה לחכמי העמים להתעסק בה. —

בספרי זה אשתדל עד כמה שיעלה בידי להחזיר החקירה הזאת למקורה, ואעביר לפני הקוראים העברים את אשר דברו עליה חכמי העמים וחכמי ישראל בלועזית ואת אשר יגעתי במקצוע זה במשך חצי יובל שנים, לברר וללבן החקירה הזאת עד זמן כתיבת ספרי זה.

מתי החלו בני ישראל להטביע מטבעות?

על השאלה הזאת הקרו ודרשו בחקירה עיונית חוקרים רבים בדורות שלפנינו וגם בדורנו זה, אבל לבשתנו ולחרפתינו מעטים המה מסופרי ישראל בספרותנו שהתעניינו בעיון במקצוע הזה, ורוב הדברים שאבו חכמי ישראל ממקורות זרים. —

וגם גדולי הכמנו מפרשי התורה בהגיעם למקצוע של המטבעות העבריות או שלא ידעו כלל אודותן או שמעו דברים לא ברורים ומסרו לנו ערבוב מושגים וידיעות לא נכונות. —

הרמב"ן בפירושו על התורה (שמות ל') אומר: „קבע לו משה רבנו מטבע כסף בישראל וקרא להמטבע ההיא שקל". —

רש"י (שם) אומר: „זה יתנו, הראה לו כמין מטבע של אש ומשקלה מחצית השקל". —

רבנו בחיי (שם) „לפי שהיה משה מלך ישראל בענין שכתוב ויהי בישורון מלך על כן קבע לו מטבע של כסף וקראו שקל". —

מובן כי כל אלה הדברים מביעים גדולינו אלה על דרך הדרש, כי אין אף אחד מהם ראה מימיו מטבע של משה, וסמכו בזה על הדרשה ועל ההשערה הדמיונית, ודברי רש"י המדייק: „כמין מטבע" מוכיחים על זה.

ועל דרך הזאת הוא גם כן מאמר התלמודי: (ב"ק צ"ז ע"ב) „ת"ר איזהו מטבע של ירושלים? דוד ושלמה מצד אחד וירושלים עיר הקודש מצד אחר, ואיזהו מטבע של אברהם אבינו? זקן וזקנה מצד אחד ובחור ובתולה מצד אחר. —

ובמדרש רבה (בראשית ל"ט) מטבעות של יהושע בן נון, מרדכי ואסתר, וגם בפרקי דר"א (פ"נ) מטבע של מרדכי: מרדכי מכאן ואסתר מכאן. כל הדברים האלה לא נכתבו על יסוד החקירה והעיון, למען הודיע כי היו מטבעות לעם ישראל, כי אם פשוט למען הדרשה שהיתה צריכה באותו מקום לדרוש.

בבבא קמא (צ"א ע"א) „כיצד היו לו מעות כוזביות ירושלמיות או של מלכים הראשונים אין מחללין". על זה מפרש רש"י: „מטבע של בן כוזיבא וירושלמיות היו".

מהמאמר הזה אנו רואים כי הז"ל דברו על המטבעות העבריות כעל דבר ברור וידוע, וגם רש"י מזכיר דרך אגב המטבעות של בן כוזיבא שנטבעו בירושלים. —

אבל גם הדברים האלה הקרובים מאד אל המציאות לא נאמרו למען החקירה אודות המטבעות העבריות כי אם דרך אגב שהיו נושאים ונותנים בהלכה: המלוה את חברו על המטבע ונפסלה, היו צריכים להזכיר המטבעות האלו. —

בפירש"י על „כוזביות ירושלמיות" הוא מנסח ככה: „והגירסא כוזביות ירושלמיות או של מלכים הראשונים" לשון אחרת: „כוזביות של כוזב", ברור כי לשון אחרת הוא הוספה מאחד המגיהים שלא ידע מאומה ע"ד המטבעות הכוזביות, בעוד שרש"י מבאר בפירוש „מטבעות בן כוזיבא" והמגיה הוסיף הל"א מדעתו ללא צורך כלל. —

מענין הוא הדיוק של רש"י על דברי הדרוש בגמרא שהזכרנו לעיל: (ב"ק צ"ז) „דוד ושלמה מצד אחד וירושלים עיר הקודש מצד אחר' „אברהם אבינו זקן וזקנה מצד אחד ובחור ובתולה מצד אחר' — רש"י מדייק: „דוד ושלמה **כתיב** מצד אחד ומצד שני **כתיב** ירושלים עיר הקודש וכן זקן וזקנה ובחור ובתולה יען כי אי אפשר שהיהודים יציירו צורות ותמונות בולטות. —

אולם יש מאמר אחד בתלמוד (מס' שקלים פ"ב מ"ד)

המתאים מאד את החקירה הכללית ע״ד המטבעות של היהודים: „כשעלו ישראל מן הגולה שקלו דרכונות, הזרו לשקול סלעים, הזרו לשקול טבעין, ובקשו לשקול דנרין. —

ארבע התקופות האלו דרכונות, סלעים, טבעין, דנרין, הן היסוד לכל דברי ימי המטבעות העבריות שעליהן אדבר בספרי זה. —

אחד מגאונינו הקדמונים רב האי גאון שהי לפני תשע מאות שנה מזכיר את מטבעות היהודים בפירושו על מס׳ ידים: כתב אשורית פירוש כדגרסינן בכהן גדול בתוס׳ ובגמרא (סנהדרין כ״ב א׳) „ר׳ אומר בכתב אשורית נתנה תורה לישראל, וכשחטאו נהפכה לרועץ", וזה שבידנו עתה זה הוא אשורי ושביד כותיים ושכתוב על שקלי ישראל הוא רועץ ולמה נקרא שמו אשורי? שמאושר בכתבו, מדבריו רואים אנהנו כי הגאון הקדמון הזה ראה את „שקלי ישראל" וגם ידע אשר הכתב שעליהם איננו כתב האשורי — המרובע — שבו אנו כותבים את ספרינו. —

גם הרמב״ם באחת מתשובותיו כותב: „שהאגרות וספרי הזל וכל מה שחקוקין על המטבעות ושקלי הקודש הכל בכתב עברי". —

הרמב״ן שזכה לבוא לארץ ישראל כותב בפירושו על התורה: ברכני ה׳ עד כה שבאתי לעכו ומצאתי שם ביד זקני הארץ מטבע כסף מפותח פתוחי חותם מצדו האחד כעין מקל שקד ומצדו השני כעין צלוחית ובשני הצדדין סביב כתב מפותח באר היטב והראו הכתב לכותיים וקראוהו מיד כי הוא כתב עברי אשר נשאר לכותיים כמו שנזכר בסנהדרין, וקראו מן הצד האחד „ירושלים הקדושה" ומן הצד האחד „שקל השקלים" ואומרים כי הצורות הם מקלו של אהרן שקדים ופרחים, והצורה השנית צנצנת המן, ושקלנו אותו בשלהנות ומשקלו עשרה כסף והם הצי אוקיה שזכר רש״י וכן ראיתי מן המטבע ההיא בצורות ובכתיבה ההיא חצי משקלו ובו היו שוקלים הצי השקל שהיו שוקלים לקרבנות עכ״ל. —

ברור כי הרמב"ן שבעצמו לא ידע לקרוא את כתב העברי נכשל באחד שגם הוא לא ידע הקריאה הזאת ויקרא לפניו „שקל השקלים" תחת „שקל ישראל" (עיין בלוח הציורים) אבל הרמב"ן היה הראשון בין חכמי ישראל שהעיד כעד ראיה שראה שקל ישראל, ולתומו חשב שהמטבעות האלו נטבעו עוד מזמנו של „משה רבנו" כמו שהבאנו דבריו לעיל. —

הרב אישתורי הפרחי בעל „כפתור ופרח" שחי במאה הראשונה לאלף הששי הקדיש בכפרו פרק שלם (פ' ט"ז) לתורת המשקלים של המטבעות, והחכם התלמודי הזה היה אחד המצוינים בין הרבנים שהתענין במקצוע של המטבעות ומשקלן:

וכה המה דבריו (שם):

„עוד בא לידי דינר ממטבע שקל הקודש, והוא כסף נקי כתוב כתיבו בכתב הכותיים שהוא כתב הדיוט, מצד אחד צורת „מחתה" ומצד השני אילן שקד בשלשה פרחי שקדים, שקלתיו בדקדוק ועלה ארבעה דראהם והצי וקירט אחד. —

החכם הזה אף שהוא מאריך הרבה במשקל השקל ואשר דבריו המה מדויקים במאד, בכל זאת איננו מעמיק את הקירותיו על זמן טביעת המטבע וגם איננו מעתיק את פרטי הכתב אשר ראה על השקל, ולכן אין אנו יכולים לדעת לאיזה שנה התיחס השקל שראה בעיניו. —

הר"ע מברטנורא בפירושו על מס' ידים (פ"ד) כותב: „הכתב שבא מעבר הנהר והכותיים כותבים בו עד היום וישראל היו משתמשין באותו הכתב בדברי הול ובמטבעות של כסף „הנמצאים בידינו היום" שהיו מזמן מלכי ישראל מפותחות באותו כתב", ברור כי החכם הירושלמי הזה בהיותו בארצנו ראה מטבעות עבריות רבות באמרו: „הנמצאים בידינו היום" אבל גם הוא לא מצא כל ענין להתענין עליהם ולהרבות החקירה גם לא הקר מי טבע את המטבעות האלו יען סמך על הכלל הידוע „שהיו מזמן מלכי ישראל" אבל מי היה המלך הראשון

שטבע מטבעות בישראל נשארה כחידה סתומה, גם אין שואל עליה בספרותנו.

הר' משה אלשקר (חי במאה הר' לאלף הזה) באחת מתשובותיו (סימן ע"ד) כותב: „דע שבאו לידי מאותן המטבעות מכמה מינים משונים שקל ומחצית השקל ויש מהם שכתוב בם שנת כך לנחמת ציון שנת כך למלך פלוני וראיתי באחד צורת לולב אגוד ואתרוג בצדו ואמר לי יהודי אחד בקי באותו הכתב כי מהצד הא' היה כתוב **יוני** עם הארמה של **יונים** הקוקה בו, ומן הצד האחד כתוב עברי ונראה שזה היה בזמן השתעבדם ליונים". —

כדבריו רואים אנו כי אמנם ראה מטבעות היהודים מאלו הידועות בעולם הנומיזמאטי, ואפשר מאד כי המטבע האחרונה שהיהודי באר לו מהותה היתה של יהונתן — אלכסנדר אחיו של אריסתובול — הנקרא בפי חז"ל ינאי המלך, שמצד אחד כתוב ביונית „המלך אלכסנדר", ומצד השני בעברית „יהונתן המלך" (עיין לקמן בלוח הציורים ציור מ"ח) או היתה המטבע הזאת של מתתיהו — אנטיגונוס (ציור נ"ן) — כמו שאבאר לקמן בדברי על המטבעות האלו, אבל גם החכם הזה הזכיר את המטבעות העבריות דרך אגב, ולולא התשובה התלמודית, לא היה לו כל ענין ונחיצות לדבר על המטבעות העבריות האלו. —

המבקר החריף הר' עזריה מן האדומים בספרו מאור עינים מיחד פרק מיוחד לכתיבת שפת עברי „על האותיות של כתב עבר הנהר ושקל הקודש". —

אחר שמביא תמונת האלפא ביתא השמרונית, שהיא משונה מהכתב השמרוני והעברי כמו שיראו הקוראים בלוח הא"ב הנספח לספרי זה, מביא את דברי הרמב"ן שהזכרנו לעיל ומוסיף:

„ואולם ברוך ה' גם אני הכותב ראיתי אחד מן השקלים הנזכרים ביד אלמנת התגר החסיד יצחק האגיו ספרדי ז"ל אשר היה מתושבי פירהה. ובכתר שם טוב הלך לירושלים ושם נפטר

ויקבר בעמק יהושפט הוין לשער ציון כשיעור מיל וזאת האשה דתלו בה טפלי שבה אל כמר יום טוב ז"ל בנה הגדול הנצב על נכסי אביו פה פירדה, ובסביבות המטבע הנז' ראיתי כתוב באותיות דלעילא : „שקל ישראל" ובאמצעו „צנצנת" עם „ש"ד" עליה אשר לדעתי ר"ת „שקל דוד" ומצד אחר „ירושלים הקדושה" או „ירושליםה קדושה" ובאמצעו „מטה" בעל שלשה פרחים (ציור א').

המחבר הזה היה באמת הראשון מחכמנו אשר הביא הקיקת האלפא ביתא השמרונית, אע"פ שאיננה מדויקת היטב. ועל פי האותיות של הא"ב הקק בספרו צורת השקל כמו שהוא לפננו (ציור א) ואף שאיננה מדויקת בצורתה (עיין ציור כ"ז) בכ"ז ראוי הר' עזריה לשבח שהוא היה הראשון שקבע בספרותינו צורת מטבע עברית. —

הוא מסיים את דבריו : „לבי אומר לי כי הרב נחמני ז"ל (הרמב"ן) שבח וכתב „שקל השקלים" תחת „שקל ישראל". אחד מחכמנו בדור העבר החריף והמבקר הר' יעקב עמדן בספרו „מגדול עוז" מעתיק גם הוא את דברי הרמב"ן ומתקה את צורת הא"ב וצורת השקל מס' מאור עינים הנזכר ומוצא לנכון לתקן את דברי ר"ע האדומי כי ר"ת ש"ד אשר מעל הצנצנת לא על „שקל דוד" ירמזו, כי אם על „שקל דרכמון" אבל האמת הוא כי שניהם לא הרר"ע האדומי והר"ר יעקב עמדן לא ידעו ממציאות שקלים משנות א' ב' ג' ד' ה' ואפשר גם משנת ו' (כמו שנבאר להלן) והשקל הזה שראה הרמב"ן היה משנת ד' וכן גם חצי השקל שראה (עיין ציור כ"ה) ולתומם חשבו ככל החכמים שקדמום שהמטבעות האלו היו מזמן מלכי ישראל בימי הבית הראשון. —

מאותו הזמן החלו לזיף שקלי כסף בכתב המרובע ומהם היא המטבע שנמצאה במאה החולפת לרוב ביהוד בפראג וביתר ערי ביהם (ציור ב).

אחד מחכמנו בדור העבר שדבר בחקירה הפשית על המקצוע של המטבעות העבריות היה רבי יצחק בער לווינזאהן בספרו „תעודה בישראל“ ואלה דבריו: „ואל יקשה בעיניך מהכתב הנמצא במטבעות הישנות בכתב אשורי כי המה נטבעו בלתי ספק אחר עזרא כי ברור הוא שהראשון אשר הטביע מטבע בישראל היה שמעון השמנאי הכהן והשם מטבע במשנה נתחדש ג"כ זמן מה אחריו ונגזר מלשון העברי ממש משם „טבעת“ ונקראת כן יען שנטבע בו הותם" — הריב"ל מספר כי ראה מטבעות מזויפות הכתובות בכתב אשורי שהוא הכתב המרובע ובתוכן ראה ביד אחד משרי פולין מטבע אחת נחשת ישנה מאד שהיתה הקוקה בצד א' תבנית „שור“ ותהתיו „שמש בגבעון דום“ למעלה בראשו האותיות ב' ש' ה' ל' ר"ת „בכור שורו הדר לו“ ומצד השני כתבנית חיה בעלת קרנים ותחתיו „וירח בעמק אילון“ ועליו האותיות „ו' ק' ר' ק'“ ר"ת „וקרני ראם קרניו“, ואצלו דמות „ירח“, (ציור ג) המצאה ממזיף מצוין למען האמין כי המטבע היא מיהושע בן נון על פי הדרש של הז"ל שהזכרנו לעיל. מטבעות מזויפות כאלו נמצאות לאין מספר וידועות הן ונעשו עפ"י הרוב בכח הדמיון וההזיה, או גם בכונה מיוחדה להונות את הבריות.

בקובץ רבע השנתי האנגלי להקירת א"י (ל"ה אפריל 1892) באה ידיעה ע"ד מטבע המיוחסת למשה רבינו „דמות אדם מצד אחד ומצד השני בכתב אשורית „לא יהיה לך אלהים אחרים על פני“ (ציור ד) גם המטבע הזאת, ככל המטבעות ממין זה, נעשתה ע"י מזיף לרמות בה את הבריות. —

יותר ממה שהזכרתי למעלה אין בספרותנו העתיקה כל זכר להקירת המטבעות העבריות וגם ספרותנו החדשה לא מצאה לנכון להקדיש לה פרק מיוחד, ואלה שהזכירוה הוא רק בדרך שטחי ובלי עיון נמרץ ולכן כמובן אין לסמוך על דבריהם, (עיין דברי הבקורת אשר כתבתי בס' ירושלים להה' לונץ

לשנת תרע"ב על הפרק „מטבעות" שבא בהס' „אוצר ישראל" למר אייזנשטיין בנויארק) וכל מה שאנהנו ידענו אודות החקירה הזאת היא ממקור הספרות הלועזית שחכמי העמים מתעסקים בה זה כארבע מאות שנה.

בשנת 1538 למספר הרגיל שלח וויליאם פסטל לפריז פיתוח עין ממטבע „שקל ישראל" שהכירוה לאמתית ויהלו להקור אחריה, לדעת מי הטביעה. אחריו בשנת 1572 פרסם המלומד אריוס מונטנוס תוכן הקובץ של המטבעות העבריות שהצליה לאסוף בעצמו. —

ובמאתים שנה אחריו בסוף המאה הי"ה למספר הרגיל הכר הכומר המלומד פרנסים פרין בַּיֶּער בוולנסיה ספר גדול על „המטבעות העבריות השומרוניות", החכם הזה עבר במסעות רבות בארצות ספרד ואיטליה ויצליה לאסוף אוסף גדול של מטבעות, ויתענין מאד על תולדותן וקורותן, ובספרו הוא נותן לנו השגה ברורה על „המטבעות העבריות" ולו מחויבים כל חוקרי הידיעה הזאת תודה רבה על פעלו כי הוא היה הראשון אשר כבש דרך סלולה להבאים אחריו, אמנם נמצאו אז מבקרים אשר הכחישו את כל הנחותיו, והגרמני המלומד אולף גרהרד טישען פרסם ספר בשם: Die Unachtheit der judischen Münzen mit hebraischen und Samaritanischen buchschtaben" (Rostuck 1779).

בספרו זה התאמץ מר טישען להוכיח כי כל „המטבעות העבריות" שנמצאו ונתגלו, מזויפות הן, ואין להן כל יסוד נכון, וכל אלו שנמצאות מזמנו של פסטל עד ימיו כולן מזויפות הן.

הגרמני הזה, כרבים מבני עמו גם בדורנו זה, בקש לעקור את הכל, לבלתי השאיר להיהודים גם השריד כמעט הזה, הזכר האחר לקדמוניותינו ועתיקותינו. —

אבל הה' בַּיֶּער בספר מיוחד „Numorum hebraeo

הראה לדעת באותות Samaritanorum vindica“ (1790).
ובמופתים את משפטיו הצודקים, וישם לאל את כל דברי טישען ולבסוף הודו חכמי הזמן ההוא לדברי ביער ודבריו נתקבלו לכנים ואמיתיים, ובפרט אשרו וקימו את החלטותיו, התגליות האחרונות. —

במשך של חמשים שנה התוכחו חכמי העמים על דבר „המטבעות העבריות“, ויתאמצו לברר וללבן שאלה הנוגעת לדברי ימי עמנו, ומחכמינו אנו לא נשאר לנו אף זכרון אחד בספרתינו שיעסוק בהשאלה הזאת הנכבדה לנו כל כך. —

במאה ההולפת (1846) יצא לאור באנגלית ספרו של J. V. Ackerman בשם: „Numismatic Illustrations of the gospels, and of the acts of the apostles“.

בספרו זה הביא שלשים ציורים ממטבעות עבריות הנזכרות בספרי השליחים, עם לוח המבאר ומתאר את המטבעות שהשיג לראותן בעיניו.

באותו הזמן בערך (1849) הוציא הכומר האיטלקי קוודאני את ספרו: „Numismatica Biblica“ ותורגמו בשנת 1855 ע"י המלומד הגרמני ווערלהוף בשם: Bibilsche Numismatic von D. Celestino Cavedoni aus dem Italienischen übersetzt und mit zusatzen versehen“

ובשנת 1853 פרסם החכם הצרפתי די סולסי את ספריו: „Recherches sur la Numismatique Judaique“ במסעותיו הרבות במלא רוחב ארצנו רכש לו החכם הזה אוסף גדול של מטבעות השובות עתיקות ואת תמונותיהן הדפיס בספריו ויהיו למאור עינים לכל המתענינים במקצוע הזה.

באנגליה יצא אז הקובץ „Numismatic Chronicle“ שפרסם מידי פעם בפעם את התגליות ההרשות, ובו לקחו חלק ההוקרים האנגלים, אקרמן, רוסל, סמיטה, יוהן עוונס, סטוארט פול, קולימור והכומר רוז. שקלא וטריא ופלפול חזק נהיה אז בין

החכמים האלה, וביחוד בין החוקרים די סולסי הצרפתי ובין קווראני האיטלקי.—

הראשון החזיק בהחלטה הראשונה שאלה השקלים שנזכרו ע"י הרמבן, בעל כפתור ופרח והר"ע האחוזי (עיין לעיל) נטבעו ע"י „ידוע כהן גדול" בזמנו של אלכסנדר מוקדן, להחלטתו זאת התנגדו רוב החוקרים ויצאו נגדו בבקרת עזה עד שהוא בעצמו מוכרח היה באחרונה לבטל החלטתו זאת וייחס את השקלים לעזרא הסופר, וגם בהחלטתו זאת שגה כמו שנבאר להלן. —

באותו הזמן הוסיף הה' קווראני הוספה לספרו בשם: Appendice alla Numismatica Biblica וגם מחברת קטנה בשם: Postilla all'appendice גם אלה ההוספות תורגמו לגרמנית ע"י הה' וורלהוף שהזכרנו לעיל.—

הה' די סולסי כתב בהקובץ הצרפתי: „Bulletin Archeologique de L' Athenaeum Francais" מאמרים שונים ע"א „המטבעות העבריות".

הפרופיסור האשכנזי עוואלד יצא במאמרי בקורת בהקובץ הגרמני: „Königl. Gesellsch. der Wissenschaft zu Göttingen".

הוכוחים בין החכמים קווראני ודי סולסי ודברי הבקורת שכתבו איש על ספרו של רעהו נתפרסמו (בשנת 1857) בהקובץ הצרפתי הנזכר בשם: „Observations sur la Numismatique judaique a propos du memoire de M. L'abbe Cavedoni". ובקובץ איטלקי (בשנת 1858) בשם: „Nuove osservazioni intorno alla Numismatica Giudaica".

ובקובץ: Revue Nnmismatique (1860) פרסם הה' הצרפתי די יאג מאמר ע"ד המטבע עם השם „אלעזר".

בשנת 1862 היה היהודי הראשון מחכמינו שהחל לקחת חלק בהחקירה הזאת, דר' לוי מברסלו בספרו הידוע בשם: Geschichte der Jüdischen Munzen וגם הה' ציקערמנדל

כתב אז את ספרו ג"כ באשכנזית „ע"ד המטבעות והמשקלים הנמצאים בתלמוד".—

ובכלל היתה השנה ההיא (1862) ברוכה ועשירה בספרים ובמאמרים שהתעסקו במקצוע הזה.

המלומד האנגלי טשרטשיל בבינגטון פרסם בהקובץ Numism. Chron. מאמר בשם: „Description of some unpublished Jewish Coins". במאמרו זה פרסם „מטבעות עבריות" שעד הזמן ההוא לא ידעו אודותן וגם באותו הקובץ פרסם המלומד ריכרד על מטבעות היונים בא"י ועל מטבעות העבריות ביהודה.—

וההוקר האב קוודאני השמיע עוד הפעם את קולו בכתבו בקורת על ספרו של דר' לוי, ומאמרו תורגם ע"י מר וורלהוף לאשכנזית בהקובץ הגרמני: Münzen Studien von H. Grote. ומר סטואַרט פול כתב בהמלון התנב"י של דר' סמיטה ע"ד המטבעות העבריות, והה' נואל אומפרוס כתב מאמר בשם: The first Jewish Shekel „השקל העברי הראשון" בהקובץ האנגלי: Intellectual observer. ואז נשמע בפעם הראשונה קולו של הה' מדדן בהעתון The Reader.

הה' מדדן היה אז עוזר בהמחלקה של מטבעות ומדליות בהמוזעאום הבריטי בלונדון, ומזכיר נכבד להחברה המיוחדה להקירת המטבעות, ויצא בראשונה בעתון הנזכר במאמר בקורת על דברי מר אומפרוס ויעיר על טעיותיו ושגיאותיו.—

ואחרי זה כתב בהקובץ: Numism. Chron. מאמר חשוב ונכבד על המטבעות העבריות הנושאות עליהן את השם „שמעון". ובשנת 1864 הוציא את מלאכתו הגדולה ספרו הראשון בשם: History of Jewish Coinage and of Money in the old and New Testament" לאמור: תולדות מטבעות היהודים וכסף בהתנ"ך ובהאונגליון".

בספרו זה השתדל החכם המלומד הזה לברר השתלשלות טביעת המטבעות מזמן היותר קדום עד מרד בר כוכבא ומדבר על כל השאלות וההנחות כמו שיצאו מבית מדרשם של החוקרים עד זמנו, עם מאתים וארבעה והמשים פתוחי עין ולוח האלפא ביתות י"א במספר. אבל בתוצאה החדשה של ספרו זה בשנת 1881 הזר מדעותיו הראשונות ויבטל הרבה מהנחותיו.—

הה' די סולסי ודר' גרוטנפנד הגרמני וגם קוודאני יצאו נגדו במאמרי בקורת, וגם הוא לא החשה ויצא בתשובות במאמרים והוברות מיוחדות, ומהשנה ההיא 1864 החל מו"מ חזק בין החוקרים על המטבעות העבריות שבהם לקח חלק: האיטלקי המלומד Raffaele Garrucci בהעתון הרומי: Dissertazioni Archeologiche di vario argomento במאמר „ע"ד המטבעות בשתי המרידות של היהודים".—

והה' ריכרד בהקובץ הגרמני בוינה שיצא מאת דר' איגר כתב מאמר על אודות מטבעותיו של שמעון נשיא המכבים והה' די סולסי פרסם בשנת 1868 מאמר בשם: „Etude Chronologique des Liveres d'Esdras et de Nehemie". שבו הוא מבטל את דעתו הראשונה שהשקלים והחצאים הנמצאים בעת נטבעו בימי ידוע הכהן הגדול בזמנו של אלכסנדר מוקדן, אבל במקום שהיה עליו לאחר את הזמן, הקדימו עוד יותר לזמנו של עזרא. גם נגד דעתו זאת יצאו רוב החוקרים ויבטלוה, כמו שנדבר על זה להלן.—

גם כתב הה' הזה די סולסי מאמרים על אדות מטבעות המלכים הורדוס ובניו, ארכילאוס ופליפוס, אגריפס הראשון והשני, וגם הה' ריכרד (בשנת 1871) כתב בהעתון הגרמני Numismatische Zeitschrift על שלש מטבעות יקרי המציאות ממלכי אגריפס הראשון והשני.—

וגם הה' מודסן כתב עליהן בהעתון הנזכר, והמלומד

הצרפתי הה׳ לנורמנט החל אז להוציא ספרו הגדול בג׳ חלקים על אותיות הא״ב הכנעני ועל המטבעות העתיקות.—

בספרו זה הוא מסכים להחלטתו של די סולסי כי השקלים והחצאים יצאו בזמנו של עזרא הסופר, אבל במחברתו (בשנת 1878) על המטבעות העתיקות, הוא מביא בלי שום התנצלות או ביאור, החלטה גמורה ששמעון המכבי היה הטובע הראשון להשקלים ולהחצאים.

בשנת 1873 הוציא אחינו ד״ר מערצבכר מחברתו הראשונה בשם: De Siclis nummis antiquis Jud. diss inaug.—

גם כתב בהעתון הגרמני: Zeitschrift für Numismatick מאמר בשם: Jüdische aufstandmunzen aus der zeit Neros und Hadrian's ובימים ההם החלו לבוא מאמרים והקירות ע״ד המטבעות העבריות גם בהעתון היהודי האנגלי הלונדוני Jewish Chronicle.

ההוקר המפורסם האנגלי מר פ׳ ר׳ קונדר כתב אז (1874) ע״ד המדות והמשקלים והמטבעות בכה״ק בהקובץ האנגלי Bible Educator וגם בהקובץ The Academy.

באותה השנה נמצא סביב יריחו אוצר שלם של שקלים, מהם נקנו ע״י מר טירוויט דרייק ונשלחו לאנגליה, והנשארים נקנו ע״י מר גאנניו. כל האוצר הזה נמצא בכד חרס, רובם היו משנות א׳ ב׳ ג׳ ואף המעט משנת ד׳, שהיו אז יקרי המציאות.

נגד התגלית הזאת יצא מר קונדר במאמריו להוכיח כי כולם מזויפים המה, ויצאו נגדו הארונים ביזנט וד״ר עוונס בהקובץ הנזכר (The Academy) ויראו לדעת טעותו — וד״ר מרצבכר שבעצמו קנה לאוצרו מהתגלית הזאת, מכנה את מר קונדר בשם „טישן השני״ — (זה שהפין מאה שנה לפני זה לפסול המטבעות העברות שגלה אז מר ביער כמו שכתבנו לעיל).

גם מר מדדן השיב בצדק על שגיאותיו הגסות של מר

קונדר בביאוריו על המטבעות העבריות במאמריו, ובכל זאת פרסם אחרי כן את השגיאות ההן גם בספרו Hand Book to the Bible (1890) (שהוציא יחד את מר ס׳ ר׳ קונדר) ואשר להלן אדבר עליהן.—

הה׳ האנגלי סיקס פרסם בתקובין .Numis. Chron מאמר ע״ד המטבעות, ותומך החלטת רוב החוקרים כי השקלים והחצאים נטבעו ע״י שמעון המכבי.—

על מטבעות בר כוכבא כתב ד״ר פון שלליט (בשנת 1878) בהעתון הגרמני .Zeitschrift für Numis ובשנת 1881 הוציא מר מדדן את התוצאה החדשה של ספרו על המטבעות בשם: Coins of the Jews „מטבעות היהודים“. ספר יקר הערך שהנהו עוד עד היום לעינים לכל החוקרים בהמקצוע הזה.—

בספרו זה יש מאתים תשעה ותשעים פתוחי עין ולוח האלפא ביתות שלשים במספר, ובהקדמתו לספרו זה הוא חושב בין אלה שעזרוהו למלאכתו גם את אחינו המנוח ד״ר נייבויער מעקד הספרים באקספורד.—

ספרו זה שנכתב בשנת 1881 נחשב להאחרון בתור ספר השלם להחקירה הזאת, (כי מלבד ספרו הקטן של מר טהודר ריינך בצרפתית ואשר תורגם גם לאנגלית ע״י גברת מרי הילל (1903) וספרו של מר המבורגר שנזכיר להלן לא יצא שום ספר חשוב במקצוע הזה).

אבל מאז הלא עברו יותר משלשים שנה ותגליות חדשות נכבדות ומעניניות נגלו במשך הזמן הזה שלא נזכרו בספרו של מדדן, ורבות מהתגליות ההן סותרות את דבריו כמו שנבאר להלן.

אחרי שהופיע ספרו של הה׳ מדדן ההלו רבים מאחינו באוסטריה ובאשכנז להתעסק בתור מסחר בעסק המטבעות העבריות העתיקות, ואחד המיוחד בין הסוחרים האלה שראוי כי יכתב שמו בדברי ימי הספרות להמקצוע הזה הוא אחינו רבי

יהודה ליפולד המבורגער בפרנקפורט דמיין, הוא עלה לא"י בשנת התרמ"ג וירכיש לו קובץ גדול של מטבעות (אחרי מותו נמכר כל הקובץ הגדול הזה 2734 מטבעות עבריות ויוניות שנטבעו בא"י להמוזעאום הבריטי בלונדון).

הקירה גדולה ועמוקה ביחוד על המטבעות ודברי הכסף ומטבעות הנחשת של בר כוכבא, כתב המנוח מר המבורגר בחוברת מיוחדה (בשנת 1892) בשם: „Die Münzen pragungen letzten aufstandes der Israeliten gegen Rom" לאמור: „טביעת המטבעות בעת המרד האחרון של היהודים נגד רומא".

אבל גם החכם המנוח הזה לא אמר עוד המלה האחרונה במקצוע הזה כמו שנבאר בספרנו זה כשנגיע לפרק המטבעות.

בהקובץ רבע השנתי האנגלי להקירת א"י באו לפעמים אי אלה מאמרים על תגליות.

וגם בהאנציקלופדיה היהודית באנגלית האמריקנית באו הערות אחדות שרובן נלקחו מספרו של מרדן מבלי שום חרוש. לבד זה לא נשמע שום דבור חדש על החקירה הזאת, וביחוד בשפתנו העברית, וספרי זה הוא הראשון שמקום נתנו לי לדבר עברית אל אחי העבריים, נשען על הידיעות שרכשתי לי במשך שנים רבות של עבודה במקצוע זה בתורה ובמעשה כי כמעט כל המטבעות שאני מדבר עליהן בספרי זה עברו תחת ידי והיו למראה עיני והלק מהן שמור באוצרי. —

ב.

כספים ומשקלם.

השאלה הראשונה שתעלה על לב החוקר בבואו לדבר על המטבעות העבריות, היא שהזכרנוה בפרק החולף: מתי החלו בני ישראל להטביע מטבעות? —

ולמען תת פתרון להשאלה הזאת, יעמיקו לשאול השאלה היותר כללית: מתי החלו העמים להשתמש במטבעות בתור חליפין ומקח וממכר?

ועל פי החקירה הזאת מתאמצים החוקרים לברר גם את השאלה שהזכרנוה.—

הזכר הראשון לערך ושווי לכסף וזהב שאנו מוצאים בכתבי הקודש הוא בספר בראשית (י"ג) „ואברהם כבד מאד במקנה ובזהב" גם שם (י"ז) „המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך".— מהכתובים האלה רואים אנחנו כי לכסף ולזהב היה אותו הערך כמו למקנה וכי כבר עשו אז קנין בכסף כמו שעשו במטלטלין ובנפש חיה. להלן מוצאים אנו כי אבימלך מלך גרר בדברו לשרה יאמר: „הנה נתתי אלף כסף לאחיך", מה היו אלף הכסף האלה? אלף שקל כסף, או אלף התיכות שנקראו בשם כסף סתם, לא מבואר פה, (עיין להלן מה שנעיר על משקל ידוע בשם „כסף").

מקח וממכר אמיתי מוצאים אנו בפרשת חיי שרה (בראשית כ"ג) כאשר הלך אברהם העברי לקנות את מערת המכפלה מאת

שכניו החתים (בני חת) בקש כי „בכסף מלא יתננה לי" ועפרון התרצה והתפייס, אחרי רוב דברים, לקבל את הכסף, וכדרך התגרים ילידי הארץ, ענה ואמר: „אדני שמעני ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה היא".

פה מוצאים אנו בפעם הראשונה את המלה שקל מחוברת אל כסף ולמען שנדע ברור מה היה אז שקל הכסף אומר הכתוב: „וישקול אברהם לעפרון את הכסף אשר דבר באזני בני חת „ארבע מאות שקל עובר לסחר".

הנה ברור אשר הכסף שנתנו אז למקח ולממכר שקלו במשקל, והמפרשים אשר דוחקים לפרש המלה „וישקול" „ופרע" טועים המה, במה"כ מפני שנשרש בלבם המשפט הקדום, כי שקל כסף מחויב להיות מטבע באותה הצורה הנוכחית שאנו מבינים אותה כעת, ולכן אינם מבארים המלה וישקול כפשוטה, כמו שכן הוא באמת גם פירוש הכתוב (מלכים א׳ כ׳) „או ככר כסף תשקול" ובירמיה (ל"ב) כתיב בפרוש: „ואקנה את השדה מאת הנמאל בן דודי אשר בענתות ואשקלה לו את הכסף שבעה שקלים ועשרה הכסף, ואכתוב בספר, ואחתום ואעיד עדים, ואשקול הכסף במאזנים".—

המלים האחרונות הן ביאור מספיק כי שקלו את הכסף במאזנים.

בין החפירות העתיקות אשר במצרים מצאו טבעות של כסף ושל זהב, כל טבעת היה לה משקל אחר, ובהן השתמשו בעת החליפין למקח וממכר (ציור ה.)

הרשימות ההרטומיות שעליהן, מבארות כי היו מזהב, או מזהב לבן (כנוי לכסף). אפשר לשער כי מהשם טבעת נגזר אחרי כן השם „מטבע" ועל זה מרמז גם הה׳ ריב"ל בספרו תעודה בישראל כמו שכתבנו לעיל.—

הכתובות המצריות מספרות לנו כי טטמות השלישי אחד ממלכי מצרים (בערך 1591 לפני מספר הרגיל) קבל מס מנתיניו

לבד עבדים ושפחות, בר ובהמות, גם אבנים טובות, נחשת וברזל, עופרת וכסף וזהב, שהיו בחתיכות גדולות ונחשבו למשקלים ידועים בשם „אִטֶן," או טֶן, הטֶן נחלק לעשרה חלקים ידועים בשם קֶט. כל קט היה חלק העשירי מהטן, הח׳ לנורמנט בספרו ע״ד המטבעות העתיקות, מביא כי המצרים השתמשו בראשונה בהטן שהיה מנחשת.—

ובהמוזעאים הבריטי נמצאת אבן ירוקה, והמלים אשר עליה מבאר מר עדוין סמיטה: „קט 5 מאוצרות און" ובצדה רשום: „שייך להשמש" (ציור ו). אבל ד״ר פטרי מצא דוגמאות במשקלים עתיקים במצרים מהתקופה שלפני המשפחות בקברי המלכים „סמע" „וציר".

משקל של הקט היה מן 136 עד 156 גרן, ולכן משערים החיקרים כי אלה שנפחתו ממשקל 155 היא מסבת המשמוש ורוב הזמן שעבר עליהם.—

והאבן הירוקה הזאת (ציור ו) משקלה היא 698 גרן, ואם נשער כי ממשמוש היד יחסרו 2 גרן, יהיה משקל הקט הזה (החלק החמשי של האבן הירוקה) 140 גרן ומשקל הטן משערים מן 1400 עד 1500 גרן.—

בימיו של יעקב מוצאים אנו בתורה כי נשיו התאוננו (בראשית ל״א) „הלא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו ויאכל גם אכול את כספנו" — מדבריהן אנו רואים כי לרכוש היה אז הכנוי של כסף בהיותו אז כבר אמצעי להליפין במקח וממכר, אף כי מסדר הכתובים שמה, נראה שמשכורתו של יעקב אצל לבן הארמי היה, בנפש היה שור וחמור, צאן עבד ושפחה, וברכושו ועשרו זה התפאר בשלחו להגיד אל אחיו אל עשיו ולא הזכיר מאומה על אדות רכוש של כסף וזהב, וגם המנחה ששלח לפניו היה מן הבא בידו: „עזים, תישים, רחלים, גמלים, פרות ואתונות".

ולכן כחידה היא בעינינו מה היו „מאה הקשיטה" שבהם קנה יעקב את חלקת השדה מיד בני חמור אבי שכם.—

מפרשי התורה התקשו גם הם על ביאור שם קשיטה, רש"י מפרש קשיטה: מעה, ומוסיף: אמר ר"ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למעה קשיטה.

בספר שמואל א׳ (ב׳) כשהוכיח איש האלהים את עלי הכהן על מעשי בניו אומר: „והיה כל הנותר בביתך יבוא להשתחות לו לאגורת כסף וככר לחם" התרגום הארמי מתרגם פה „למעה דכסף" ורש"י מבאר: ממשקלות „עשרים גרה היא" ויתאימו פה דברי רש"י אל הארמי כי האגורה היא המעה, ולפי"ז הקשיטה היא חלק הקטן מהכסף כמו המעה, אבל בבראשית (ל"ג) מתרגם האינקלוס „במאה קשיטה" במאה הורפן׳ וגם תרגום השבעים יתאים אל הכונה ההיא כי יעקב שלם עבור חלקת השדה מאה כבשות צאן.—

הה׳ הריב"ל בספרו תעודה בישראל (פ"ו) כותב: „ושם קשיטה הנזכר בפרשת וישלח ובס׳ איוב (מ"ב) כבר באר התרגום אינקלס „הורפן" שהוא צאן, ומדברי התרגום הנזכר שהעתיק הורפן נראה שיצא הטעות להה׳ הוטינגר להחליט שהקשיטה היתה מטבע בצורת כבש, כי תרגום כבש; הורפן, וברבה אמרו רז"ל בפרוש, מאה קשיטה: „מאה טלאים". ובהטעות שמזכיר הה׳ ריב"ל טעו גם חוקרים רבים בזמננו, הה׳ הרני פרידריך מונטר והאנגלי דזשיימס ייטס שהחליטו אשר הקשיטה היתה מטבע שצורת כבשה היתה לה, אבל בצדק העיר הה׳ מדדן שהמטבעות האלו שדמות כבשה להן ולא נטבעו עד המאה החמישית למספר הרגיל ובאיי קפריסין.—

התרגום האשכנזי מתרגם פה (בראשית) מלת קשיטה פשוט „קשיטה" — הניח את המלה במקורה מבלי לתרגמה כלל, אבל בספר איוב: „ויתנו לו איש קשיטה אחת" מתרגם „דענק מינצע" פה הולך אחרי פירוש רש"י המבאר גם פה „מעה", אף שבאמת יש להסכים פה יותר אל הפירוש „הורפן", וביחוד מסיום הכתוב: „וה׳ ברך את אחרית איוב מראשיתו ויהי לו ארבעה

עשר אלף צאן וכו׳", יכול היות כי אוהביו ורעיו אשר רחמוהו, העניקוהו מצאנם ומבקרם וברכת ה׳ העשירתהו.

החוקר ד״ר גרוטפינד מחליט כי הקשיטה היתה התיכת כסף, ומדדן חפין למצוא השתוות המלה „קשיטה" להערבית „קשט׳: חלק קטן, ולפי״ז תהיה הקשיטה החלק היותר קטן בכסף, ובמאה חלקים קטנים באלה קנה יעקב את חלקת השדה, וזה יתאים לדברי רש״י כי הקשיטה היא המעה היא הגרה שהשבעים יתרגמו „אובולוס׳ והוולגטו nummus היינו חלק קטן כמו הגראן. —

אחי מר ישעיהו הרב בליוורפול העירני על הצעתו של מר טשיין המבקר הידוע שרוצה לתקן בבראשית (ל״ג י״ט) „ויקן את חלקת השדה מיד בני חמור „במנה כרכמיש" לאמור כי „קשיטה ואבי שכם׳ נחלפו על פי ט״ס ממלת כרכמיש ומלת „מאה" ממנה וכן במקומות רבים גם באיוב וכדומה, אבל אם באנו להשיב על כל דברי מבקרי כה״ק ועל השערותיהם המוזרות אין אנו מספיקים וגם לא פה המקום.—

גם האנשים המדינים סוחרים שמשכו והעלו את יוסף מן הבור (בראשית ל״ז) מכרוהו לישמעאלים בעשרים כסף.— מה היו עשרים הכסף? במה היתה כל התיכה, או הלק, איננו מבואר ואפשר מאד שהיה משקל ידוע שנקרא בשם כסף (כמו שנבאר לחלן). בעת שבאו מכל הארץ מצרימה לשבור בר באו גם אחי יוסף (בראשית מ״ב) וישלמו עבור הבר בכסף „ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר, ולהשיב כספיהם איש אל שקו׳, ובאשר הריקו את שקיהם בדרך: „והנה איש צרור כספו בשקו׳, ככה התנצלו גם לפני יוסף: „והנה כסף איש בפי אמתחתו בכספנו במשקלו׳ מזה נראה ברור כי הכסף היה אז צרור בצרורות ושקול במשקל ידוע ומוסכם. והמתרגם האשכנזי לא דק בתרגומו פה „געלד" על כסף, במקום „זילבער׳. —

גם אפשר מאד שהכסף אז, היה בעין הטבעות שהזכרנו לעיל (ציור ה,) ונהגו בהן גם בארץ כנען שהיתה נכנעת כבר

אז תחת מצרים, וכמו שהבאתי בספרי „הארץ לפני כבוש יהושע" (הלק שני צר 21) בהשלל שלקח טטמ:ת במלחמת מגידו (במאה הט"ו לפני המספר הרגיל) הושב: אלף תשע מאות ששים ושש טבעות זהב וטבעות כסף, ובשימנו לב כי עוד עד היום נמצאות מטבעות בהארץ היותר עתיקה, היא ארץ כינה, שעשויות הן כעין טבעות, וגם הבריטים הקדמונים והאיריים, גם הנרווגים, השתמשו בטבעות זהב בתור מטבע עוברת, נוכל כמעט בבטחה להסכים שהכספים הראשונים שהשתמשו בהם לחליפין במקח וממכר היו כהטבעות המצריות שנעשו במשקל ידוע, ומהן נגזר אחרי כן השם מטבע, (וכדעתי של הח' ריב"ל שהבאנו לעיל).—

ומהכסף הזה נתן יוסף לבנימין „שלש מאות כסף" והמצריים כשרעבו ללחם נתנו ליוסף כסף מחיר הבר, וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען בשבר אשר הם שוברים, ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה (בראשית מ"ז) ובאשר לא היה להם כסף כי אפס, אמר יוסף: „הבו מקניכם ואתנה לכם במקניכם אם אפס כסף".—

מהכתובים בסדר שמות (י"ב) וכל עבד איש מקנת כסף (כ"א) „ויצאה חנם אין כסף" „לא יקם כי כספו הוא" אם עבד יגח השור או אמה כסף שלשים שקלים יתן לאדניו" רואים אנחנו באר היטב את השמוש בכסף לכל מקח וממכר וביחוד בנפש החיה, ומאזהרתו של המחוקק (שם) „אם כסף תלוה את עמי" על נשך ומרבית, רואים אנו כי נתפשט המנהג להלות כסף איש לרעהו לא כמו כלים סתם, שבהם מדקדק הכתוב בלשון „השאלה" ולא „הלואה".

בפרשת השקלים מוצאים אנו בפעם הראשונה השקל מחולק לחלקים שנוכל לצייר לנו חלק מטבע קדומה, אף שאז בזמן המסופר לא היה עוד זכר לטביעת מטבעות בשום ארץ ומדינה: (שמות ל') „זה יתנו כל העובר על הפקידים מחצית השקל בשקל הקודש עשרים גרה השקל תרומה לה'" מובן כי

מבלי להתחשב את דברי הדרוש שהזכרנו לעיל (פרק א') ברור הוא כי השקל הזה ומחציתו, לא היו מטבעות באותו המובן שאנו מבינים כעת.—

השקל היה אז משקל ידוע, חלק מהמנה שהיא היתה חלק מהככר.

בהפירות הבבליות והאשוריות נגלו ע"י הח' הבריטי לאירד משקלים עתיקות שבהם השתמשו הבבלים הקדמונים.—

המשקל הגדול „הככר" היה בערך ששים קילוגרם, חלק הששים מהככר היתה „המנה", המשקל היותר קדום מצאו מזמנו של המלך גודייא (הי בערך 2500 שנים לפני המספר הרגיל) המשקלים נתחלקו לכבדים ולקלים, הככר הכבד היה משקלו 60585 גרם ומשקל המנה קרוב לאלף ועשרה גרם. חלק הששים מהמנה נקרא בשם שקל, ומשקלו היה יותר מעט מן 16 גרם, השקל הזה היה היותר כבד במשקלו.

בחורבות היכלו של שלמנסר מלך אשור (הי בערך 850 שנה לפני מספר הרגיל) מצאו מנה אחת כבדה, (ציור ז.).

תמונת „אריה", מלמטה רשום בבלית: „מנה מלך" ולמעלה בכתב היתדות: היכל „שלמנסר" מלך העליון של ארץ אשור. משקלים כאלה בתמונות של אריות נמצאו בהפירות הנזכרות גם מהמלכים לתגלת פלאסר, סרגון, וסנהריב.

בסדר עשית הבשמים (שמות) כתוב: „וקידה חמש מאות בשקל הקדש" ושם (ל"ח) „ובסף פקידי העדה מאת ככר ואלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל בשקל הקודש, בקע לגלגלת מחצית השקל בשקל הקדש לכל העובר על הפקידים מבן עשרים שנה ומעלה לשש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים, ויהי מאת ככר הכסף לצקת את אדני הקדש ואת אדני הפרכת".

הכתובים האלה מורים לנו כי השתמשו בהתיכות הכסף שנאספו, והתיכו מהם לאדני קדש. גם רואים אני כי היו שקלים

מיוהדים שנקראו בשם קדש, כמו שהיו אצל הבבלים כבדים, וכאשר נבאר עוד להלן.—

מדברי הכתובים בתורת כהנים, יש לשפוט כי הכסף נתפשט הרבה בין יוצאי מצרים לכל משא ומתן: (ויקרא כ"ז) — „איש כי יפליא נדר וכו' והיה ערכך המשים שקל כסף בשקל הקדש. ואם נקבה היא והיה ערכך שלשים שקל ואם מבן חמש שנים ועד בן עשרים שנה והיה ערכך הזכר עשרים שקלים ולנקבה עשרת שקלים" — ובהקדשות הבתים (שם), ואם המקדש יגאל את ביתו ויסף חמשית כסף ערכך עליו וכו' וכל ערכך יהיה בשקל הקדש, עשרים גרה יהיה השקל".—

בשקל הקדש השתמשו בכל כסף ההקדשות, ובספר במדבר (ג' מ"ז) „ולקחת חמשת חמשת שקלים לגלגלת בשקל הקדש תקח, עשרים גרה השקל" „מאת בכור בני ישראל לקח את הכסף חמשה וששים ושלש מאות ואלף בשקל הקדש", ובקרבנות הנשיאים (שם ז') „כלי הכסף הקערות והמזרקות נשקלו בשקל הקדש", וגם פריון הבכור (שם י"ח) „חמשת שקלים בשקל הקדש עשרים גרה הוא".—

כאשר דרכו כפות רגלי בני ישראל על אדמת כנען, ועכן מעל בחרם (יהושע ז') מצא בשלל: „מאתים שקלים כסף גם לשון זהב אחד חמשים שקלים משקלו".—

מביהו בהר אפרים גנב מאת אמו אלף ומאה כסף, וכאשר הכהו לבו על הגנבה והשיבה להאם, הקדש הקדישה את הכסף לה'. ותקח מאתים כסף ותתנהו לצורף ויעשהו פסל ומסכה.—

מכל הכתובים שהזכרתי עד עתה רואים אנהנו ברור כי השקלים הנזכרים בתורה והכסף אשר בתורה ובנביאים לא היו מטבעות עובר לסוחר באותו המושג שאנו מבינים אותן כעת, כי אם השתמשו במשקלים של כסף וזהב, גם ביתר מתכיות למשא ומתן במקח וממכר.—

המלה „שקל" יתרגמו השבעים בתורה „סיקלוס" ואף בעת

שמדברים על השקל כעל מטבע יתרגמו דידרכמה והוולגטו על פי הרוב Siclus ואך לפעמים גם Stater או didrachm בעת שמכונים למטבע בערך המשקל של השקל.—

מלת מנה יתרגמו השבעים „מנה" והוולגטו mina — לפי"ד יוסיפוס (קדמוניות י"ד ז) היתה המנה העברית של זהב דומה לשתי לטרות והצי, משקל הליטרה הרומית היה 5059 גרן ולפי"ז היתה המנה העברית 12647 גרן והשקל שהוא חלק החמשים מהמנה (כמו שנבאר להלן) היה (השקל הקדש) בערך 253 גרן.

מלת „ככר" יתרגמו השבעים „טלנט" והוולגטו Talentum— (על הככר כמו גם על המנה והשקל נדבר עוד להלן).—

מלת „בקע" יתרגמו השבעים: „דרכמה" והוולגטו duo Sicli אבל על „מחצית השקל" מתרגמת הוולגטו dimidium Sicli — נראה מזה כי עשו הבדל בין ה„בקע" ובין המשקל שהיה ידוע למחצית השקל.

על פי לוח ברנדס (מדרן 1881 צד 288) יש להלק המשקלים באופן כזה למען תת מושג בהשתוותם אל משקל ומחיר זמננו.

הככר הכבד: משקלו $910,499^{3}$ גראן אנגליות או בליטרות: $158,17,11^{4}$ — שוין בכסף לפי הערך בזמננו זה יהיה 540 לי"ש. בהככר היו ששים מנה — ולכן תהיה:

המנה הכבדה: משקלה בליטרות אנגליות $2,7,12,6^{99}$ ומחירה בכסף לפי הערך בזמננו זה 9 לי"ש. — בהמנה הזאת היו 60 שקלים ולפי זה יהיה:

השקל הכבד: משקלו בערך 253 גראן ומחירו בערך הכסף בזמננו זה 3 שילינג.—

הככר הזהב: משקלו 758749^{5} גראן או בליטרות אנגליות: $131,8,14,13^{5}$ ומחירו לפי ערך הזהב בזמננו זה יהיה: 6000 לי"ש. בהככר הזה היו 60 מנה ותהיה לפי זה משקל:

המנה זהב: בליטרות אנגליות $2,2,6,21^{825}$ ומחירה יהיה בזמננו 100 לי״ש. בהמנה הזהב היו 50 שקלים ויהיה לפי זה:

השקל הזהב: משקלו בערך 253 גראן ומחירו 2 לי״ש בערך הזהב בזמן הזה.—

הככר הכסף: משקלו 674392^{5} גראן ובליטרות אנגליות $117,19,16^{5}$ שמחירו יהיה בערך הכסף בזמננו זה 400 לי״ש, בהככר הזה יש 60 מנה שלפי זה תהיה:

המנה כסף: משקלה בליטרות אנגליות $1,11,8,7^{875}$ ומחירה בערך כסף זמננו 6 לי״ש 13 שילינג וארבעה פנס, המנה הזאת מחזקת 50 שקלים שלפי זה יהיה:

השקל כסף או שקל הקדש: משקלו בערך 225 גראן ומחירו בערך כסף זמננו 2 לי״ש ושמנה שילינג. — (עיין בפרק ה׳ המדבר על השקלים ומשקלם).

הפעם הראשונה והיחידית נזכר בכה״ק (שמואל א׳ ט׳) „רבע שקל״— כאשר הלך שאול ונערו לבקש את האתונות ויהפצו לבקר את „איש האלהים״ או כאשר קראוהו לפנים „הרואה״ אמר שאול: „ומה נביא לאיש כי הלחם אזל מכילינו ותשורה אין להביא לאיש האלהים, מה אתנו? לאשרם היה אצל הנער כסף „רבע שקל״ ויהליט שאול להגיש לאיש האלהים פסת הכסף הזה. — השבעים יתרגמו: „טיטארטו סיקלו״ והוולגטו quarta pars Stateris —

על הרבע השקל הזה שעד זמן פרסום ספרו של מדדן (שנת 1881 – תרמ״א) וגם זמן רב אחרי כן (עד שנת תרנ״ח 1898) לא ידעו כלל ממציאותה של מטבע בשם „רבע

השקל" אשוב לדבר בבואי אל פרק המטבעות, ופה אשתדל אך לבאר המשקל של הרבע הזה.—

ד"ר טומס טשפלין רופא ביה"ח האנגלי בעירנו השיג באחת ממסעותיו לפני שנים רבות (1890) בגליל אצל הורבות שמרון העתיקה אבן קטנה ומשני צדדיה הרותות אותיות, ד"ר טשפלין ואחריו כל החוקרים עד מר פילטשר (בקובין רבע השנתי האנגלי לחקירת א"י לח' אקטבר 1912) קראו מצד הא' „רבע נצף" ומצד השני „רבע של" (ציור ח.).

אין קץ להשערות השונות והמוזרות שהביעו בזה החוקרים, היו גם אלה שנסחו: „נצג" מלשון „יוצג".—

גם ד"ר לידזבסקי נסחב אל הפולמס הזה, ויבאר דעתו כי „נצף" הוא ממקור ערבי „נסף" היינו „החצי" אבל החצי ממה, ומה פירוש „רבע החצי"? לא ידעו לברר לנו ועודם מגששים כבאפלה.—

גם בן עירנו ידידי מר הרברט קלרק מאמריקה ראה בשנת 1891 אצל פלה אחד בקרבת „ענתה" (ענתות) אבן שעליה היו הרותות אותיות „נצף" בלי רבע -מר קלרק הצהיר כי משקל האבן שהוא ראה היה 134 גרן, ומשקל האבן של ד"ר טשפלין היה 39 גרן ולכן קלושה היא מאד ההשערה שהאבן שהשיג ד"ר טשפלין היא רבע האבן שראה מר קלרק.—

גם ד"ר בליס ומר מקליסטר בעת הפירותיהם בכפר „תל זכריה" מצאו שלש אבנים שגם עליהן על כל אחת היו הרותות האותיות „נצף" — וראו זה פלא כי כל האבנים האלו נבדלו במשקלן, האחת היתה 157^5 השניה 154^3 והשלישית 145^8 גרן.— (ציור ט.).

גם הפרופיסור ברטון האמריקני, בהיותו פה (בשנת 1902) השיג לראות אבן עם כתובת, שגם הוא (עפ"י ההסכמה הראשונה) קרא „נצף", ומשקלה היה 153^5 גרן.—

מה פירוש מלת נצף? —

ארשה לי להגיד דעתי כי לא „נצף" היא הקריאה הנכונה כי אם „כסף" וטעו בהקריאה כל אלה החוקרים שקדמוני — מפני השתוות האותיות בין כף ונון ובין צדיק לסמך (עיין לוח הא"ב) — ומובן כי הקריאה הנכונה הזאת תתן לנו ביאור מספיק לכל הענין הזה.—

לפי דעתי היה משקל מיוחד שקראוהו „כסף" כמו שהיה משקל בשם „שקל" — וזה הוא פירוש „אלף כסף" שנתן אבימלך לשרה (בראשי' כ')—ו„עשרים הכסף" שבהם נמכר יוסף לישמעאלים (שם ל"ז) בלי החבור של השם שקל כמו שהוא בעסק קנית מערת המכפלה (שם כ"ז) שהבאתי לעיל.—

הכסף הזה היה משקל השקל הקל שבו שקלו הפרסים.— דריוש היסטספוס קבל מהבבלים משקל המנה 7800 גרן טרוי, (עיין בקובין רבע השנתי האנגלי — מאמרו של פילטשר לה' אקטבר 1912 צד 179) — חלק החמשים של המנה הזאת יהיה 156 גרן, ולפי"ז ישוו בערך כל המשקלים האלה שנמצאו משנת 1890 ואילך, מובן אם נתחשב כי באיזה מהם, שהיו שבורים ונפחתים, נפחת המשקל אבל היותר שלם זה של השלש אבנים שמצאו האדונים מקליסטר וד"ר בליס, — היה משקלו 157^3 גרן, והרבע ככה שהשיג ד"ר טשפלין שמשקלו הוא 39^2 גרן הנהו הרבע של הכסף הזה, — ופירוש הכתובת מצד השני יהיה „רבע שקל", האות קוף נחסרה באשמת המחוקק, כי הכסף הזה היה השקל הקל הפרסי כמו שבארנו.— (ועיין עוד להלן מה שנדבר על רבע השקל) — ולהנם דהקו א"ע החוקרים במשך עשרים ושלש שנים על מלה סתומה, בעוד שהיא גלויה וידועה על פי הקריאה האמיתית.—

אחרי שקראתי דברי החוקר מר פילטשער בהקובין הנזכר על האבנים האלו וראיתי כי עודנו מחזיק בהסכמה הראשונה בהקריאה של „נצף" כתבתי אליו והיתי לו את השערתי זאת ויעירני החכם הזה במכתבו מיום 6 יאנואר 1913 כי גם

הפרופיסור המלומד קלרמנט גניוא הוה השערתו כי הקריאה היא כסף ולא נצף, ואברך: „ברוך שבוננתי לדעת גדול״.— (אף כי גם הנ״ל באחד ממאמריו על האורכילוגיה בשנת 1901 (תרס״א) מביא ההסכמה הראשונה וקורא עוד הפעם נצף).

הח׳ פילטשר במכתבו השני אלי (מיום 2 פעברואר שנה הנ״ל) הפץ להחליט כי בכל מקום שנזכר בתורה כסף בלוית מספר, הכונה היא על השקל, אבל אינני יודע על מה הוא סומך בהחלטתו זאת, כי אדרבא מהכתובים שהבאנו לעיל רואים אנו ברור כי „כסף״ היה משקל בפני עצמו, וכוונת הכתוב בספחו כסף אל מלת שקל היא למען הראות כי הוא מדבר על שקלי כסף, אבל בדברו על כסף כתם מכון אך על משקל מיוחד שנקרא בשם כסף כתם כמו שכתבתי לעיל.—

ועל פי השערתנו זאת שהיא קרובה לפי דעתנו מאד אל האמת, ארשה לי להות דעתי עוד על תגלית אחת, שגם בה שגו החוקרים.—

אצל בן עירנו מר קלרק הנזכר נמצאת פסת נחשת שרשום עליה אותיות עבריות „חמש״ (ציור י׳).—

רוב החוקרים שראו החותם הזה החליטו לאמת כי הוא משקל, אבל הביעו דעתם כי היא חמשית השקל. אנכי התנגדתי לזאת מפני הטעם הפשוט כי אם היה חמשית השקל, מדוע כתוב „חמש״, ולא „חומש״? או פשוט „חמישית״? כמו שכתוב „חצי״ ו„רבע״? לכן הבעתי למר קלרק השערתי כי גם המשקל הזה הוא „רבע השקל״ ופירוש „חמש״ הוא „חמשה גרה״ על חשבון עשרים גרה השקל, משקל החותם הזה הוא ³⁄₄38 גרן ובודאי חסר בו מיעוט מפני המשמוש ויהיה משקלו ממש כמשקל רבע הכסף של ד״ר משפלין. היינו רבע השקל הקל הפרסי. מר קלרק הסכים להשערותי אלו בהסכמה גמורה.—

בחיבורי לעיל את ה„בקע״ הבאתי את תרגום השבעים

וגם של הוולגטו שעושים הבדל בתרגומם בין „בקע“ ובין מחצית השקל וזה מורה כי המה לא חשבו תמיד את הבקע לחצי השקל כי אם לפעמים גם למשקל של איזה הלק, בלי משקל מסוים, התגליות מקימות הדעה הזאת.—

בשנת 1901 (תרס״א) בא לעירנו אחד הפרופיסורים האמריקנים מר טורי, וישיג אבן אחת ועליה חרותה מלת „בקע“ (ציור יא.) משקל האבן הזאת היה 90^{58} גרן.—

מר מקליסטר בהפירותיו ב„גזר“ מצא בשנת 1904 – תרס״ד גם כן אבן כזאת בכתובת „בקע“ והמשקל היה 94^{27} גרן ור״ר דלמן השיג לראות אצל פלה אחד שמצא באחוזת שדהו אצל „שפט“ אבן אחת גם כן בכתובת „בקע“ והמשקל היה 102^{6} גרן, (עיין הקובץ האנגלי הנ״ל לח׳ אקטבר 1912 צד 188).—

מר פילטשר משער כי הבקע היתה על משקל הדרכמה של האיגינים שהיתה 97 גרן, או שני שליש ה„קט“ המצרי שמשקלו היה 146 גרן (עיין לעיל).—

ברור הוא כי הבקע הזה איננו אותו הבקע שנזכר בתורה (פ׳ פקודי) ששם כתוב מפורש „בקע לגלגלת מחצית השקל“ ורש״י מפרש: בקע הוא שם משקל של מחצית השקל, אבל כנראה שהיה עוד מין משקל מיוחד ששמו היה „בקע“ ואולי זה היה הבקע הנזכר בבראשית (כ״ו) „בקע משקלו“ (וגם האונקלוס נותן הבדל בין בקע ובין מחצית השקל שהרי ע״ל מחצית השקל מתרגם „פלגא דסלעא“ ועל בקע „תקלא“).

גם נזכר משקל „שלישית השקל“ אך פעם אחת, בכה״ק (נחמיה י׳ ל״ב) שאודותיו נדבר בפרטיות בפרק הבא.

דוד מלך ישראל בדברו אל הקהל (דה״י כ״ט) אומר: „ובכל כחי הכינותי לבית אלהי הזהב לזהב והכסף לכסף והנחשת לנחשת“ ועוד ברצותי בבית אלהי יש לי סגולה זהב וכסף שלשת אלפים ככרי זהב מזהב אופיר ושבעת אלפים ככר כסף מזקק לטוח קירות הבתים וכו׳“ — כותב ספר דברי הימים

מספר: ויתנדבו שרי האבות ושרי שבטי ישראל ושרי האלפים והמאות ולשרי מלאכת המלך ויתנו לעבודת בית האלהים זהב ככרים חמשת אלפים, ואדרכנים רבו וכו׳.—

על המלה הזאת „אדרכנים" התקשו המפרשים, רש"י מפרש קנוג"ש כמו שמפרש ככה גם במסכת ב״ב (דף קס"ה ע״ב) קינג"ש והמה דרכמונים הנזכרים בעזרא. הביאור על כה"ק אומר: „מטבע ידוע מלשון יונית בשם „דרכמא" ואולי היה נהוג כבר בימי דוד. ובעזרא נזכר בשם דרכמון, וכן כמה פעמים בנחמיה והוא אחד עם אדרכון הנזכר ג"כ בעזרא ח׳ י׳" ע״כ. —

וכל הרוחק שרחקו א"ע המפרשים בא מפני שהשבו בתמימות שהמטבע הפרסית „דריכוס" שנטבעה ע"י המלך דריוש היסטספוס (שהי 400 שנה ויותר אחרי דוד) או „הדרכמה" היונית שנטבעה בזמן עוד יותר מאוחר היתה כבר בימי דוד, והן היו המטבעות שהתנדבו ראשי האבות.—

אבל הז"ל אמרו בפירוש (ב"ב י"ד ע״ב) „עזרא כתב ספרו ויהס של דה"י; ומאן אסקיה? נחמיה בן חכליה. ובלי ספק גם ידי סופר מאוחר שלטו בספר הזה, והראיה היא שלשלת הכהנים הגדולים ששה דורות אחרי יהושע בן יהוצדק שהיה מעולי הגולה ושבעה דורות מצאצאי זרובבל, ולא נתפלא במאומה כי כותב הספר שער את נדבת ראשי האבות בערך לרבו „אדרכנים" לפי ערך הנדבה שנתנו, וכפי המטבעות שכבר היו ידועות לכותב הספר בזמנו.—

המטבע הראשית אשר להפרסים היתה אדרכון הזהב שביונית נקראת „סטאטער דריכוס" וברומית Daric Stater ואשר נדבר עוד עליה בפרק הבא והזכרתיה פה לברר משקלה.—

משקל האדרכון הזה היה 130 גרן כמו שהבאנו למעלה שרריוש היסטספוס קבל מהבבלים המנה בת 7800 גרן ובחלקנו המנה להמשים יצא לנו השקל הקל בן 156 גרן היינו השקל הכסף — אבל את השקל הזהב, היינו האדרכון הנזכר חלקו

המנה לששים חלקים (כמו שנבאר להלן) ויצא כל אדרכון 130 גרן, היינו ההצי של שקל הבבלי שהיה משקלו 260 גרן. אדרכון הזה הוא הדרכמון, ונקראו „דרכנים" וגם „דרכמונים".—

שלמה בן דוד קנה סוסים ומרכבות במצרים ויתן עבור המרכבה שש מאות כסף ועבור הסוס מאה והמשים כסף (מ"א י'), אחרי שבארנו את מדות המשקלים שנמצאו משנת תר"ן ואילך בשם „כסף" נוכל לשער לנו כמה היה מהיר המרכבה והסוס בימי שלמה, 'אשר הכתוב מעיד (שם) „אין כסף לא נהשב בימי שלמה למאומה, יען כל כלי משקה המלך שלמה זהב וכל כלי בית יער הלבנון זהב סגור".—

הרשימות שנמצאו בחפירות בבל מעידות כי בימי „מרודך אידין־הכה" (הי אלף ומאה שנה לפני מספר הרגיל) הביאו מרכבה וסוסים במהיר מאה שקל כסף — נראה, כי בבבל היה הכסף נחשב בערך יותר גדול מאשר בארץ יהודה, כי מאה שקל כסף בבלים יהיה לפי החשבון שהבאנו לעיל הכפל ממאה כסף היינו מאה שקל יהיו „מאתים כסף" — אבל עבור המרכבה וסוס שלמו ביהודה „שבע מאות וחמשים כסף"!

אבני הזכרון שנמצאו בחפירות אשור מספרות לנו: כי המלך „אשור נסר פל" בבואו על ארץ סוריא בערך 870 שנים לפני מספר הרגיל קבל מס ממלכים שונים: מאחד קבל עשר מנה כסף, מהשני קבל עשרים ככר כסף וזהב, ומהשלשי מאה ככר נחשת.—

המצבה של שלמנאסר השני (842 לפני מספר הרגיל) מספרת לנו ע"ד נצחונותיו של המלך הזה בארץ ארם וישראל, התמונה אשר על המצבה מצירת את „יהוא בן עמרי" משלם מס — וכה אומרת הכתובת בלשון אשור:

מַד תְשַׁיָאַהֵ אַפַּל
הְמִר כַּסְפְּ הְרַצְּ
שַׁפְּלְ הְרַצְּ

פירוש הכתובת היא ככה: „המס של יהוא בן עמרי כסף זהב ספל זהב". (מלכי אשור קראו את כל מלכי ישראל „אפל חמרי" לאמור „בן עמרי").

ואותו המלך בספרו את השלל שהביא בנצחונו על כלפרידה מארץ גורגום, החלק הצפוני של מדינת פתן מימין למדינת מצרי ומשמאל לארץ החתים, חושב ג"כ:

בַּסְפָּ חֻרָצ אַנַבִּ

סִפַּרְךָ אֻמְמַר סִפַּרְרִי

היינו: „כסף זהב אנך נחשת מזרקי נחשת" (עיין ספר, Assyrian Texts להח' E. A. Budge).

גם המלך „פול נירי' השלישי (חי בערך 810 שנה לפני מספר הרגיל) מספר ברשימותיו כי המס שהיה עליו לקבל ממלכי סוריא היה 2300 ככר כסף 20 ככר זהב 3000 ככר נחשת 5000 ככר ברזל. במלכים ב' (ט"ו) מסופר כי פול מלך אשור בא על הארץ ויתן מנחם לפול אלף ככר כסף להיות ידיו אתו להחזיק הממלכה בידו, והכסף הזה הוציא מנחם בתתו מס חמשים שקלים כסף על כל איש.—

מהכתוב (שם י"ח) רואים אנחנו כי סנחריב בעלותו על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם בארבע עשרה שנה למלך חזקיהו שם על חזקיהו מלך יהודה מס „שלש מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב".—

בהרשימה הגדולה האשורית של סנחריב לפי קריאת החוקרים סיר רוולינסון, ד"ר היקס סמית, טלבוט, רודוול ועוד (הובאה גם בהשלה כרך י"א במאמר גדול בשם כתבי היתדות ובתבי הקודש מאת ד"ר יוסף קלוזנר) מספר המלך הזה בדברים האלה: „חַזַקְאוּ פֻּלְחִ מֻלְּמְמֻ בֵּלְתִי אַסְחֻפְּשְׁמִי

עִמְּךָ עֻרַבִּ וּעַמְּךָ צַבֵּשַׁדְמִכִת

שַׁאֲנַ דֶנְגֶון אַךְ אֶרְסַ ל. יַמְּמַ

אַל שַׁרְךְ תִשְׁ

אֶשֶׁר בְּמַ אִרְ שְׁוּ בֶּלַאֵת

אֶתֶת 30 בִּלֶתְ חֻרַצ 8 מֶ בִּלַת כַסְפְּ

נִסְקְתּ״

הפירוש הוא: „חזקיהו שיראת זוהר שלטוני סחפתו, אנשיו וצבאו הנאמן שבהם אמר לחזק את ירושלים עיר מלכותו ואת כל מה שהיה להם נלקחו, כלי זין, עם שלשים ככר זהב ושמנה מאות ככר כסף ואבנים יקרות".

הנה בהשלשים ככר זהב יתאימו דברי הכתוב את דברי הרשימה האשורית ממש, אבל כיצד נעשה ההבדל הגדול הזה בין שלש מאות ככר כסף לשמנה מאות? ע"ז יענו החוקרים כי הככר כסף האשורי היה משקלו 16830 גרם ובהכפלו על 800 יעלה המספר 13464000, והככר העברי היה 43650 גרם ובהכפלו על 300 יעלה המספר 13095000 — כמעט שוה למספר הנזכר לעיל, ולכן אפשר מאד כי סנחריב הגזים מעט, ודברי הכתוב במלכים נכונים המה כי בהשבון הככר העברי לא היו יותר משלש מאות ככר כסף, ובחשבון הככר האשורי היה באמת קרוב לשמנה מאות ככר.—

בזמנו של חזקיהו היתה המנה מחזקת 50 שקל — והשקל היה אז 11^{55} גראם (עיין האנציקלופדיה העברית־האנגלית חלק י"ב צד 484) ועל פי זה החזיקה המנה $727/^{5}$ גראם, ובהככר שהחזיק 60 מנה או 3000 שקלים היו 43650 גראם מכוון ממש להככר שהיה בימי חזקיהו שנתן לסנחריב שלש מאות ככר כסף בחשבון ככר העברי שממילא היה אצל סנחריב קרוב לשמנה מאות ככר, כמו שהתפאר במצבתו שהזכרנוה לעיל.—

על הכתובים במלכים ב׳ (י״ב) כראי להתבונן, ויאמר יהואש אל הכהנים כל כסף הקדשים אשר יובא בית ה׳ כסף עובר איש כסף נפשות ערכו וגו׳ אחרי כן (שם) ויקח יהוידע הכהן ארון אחד ויקב חור בדלתו ויתן אותו אצל המזבח בימין בבא איש בית ה׳ ונתנו שמה הכהנים שמרי הסף את כל הכסף המובא בית ה׳ ויהי כראותם כי רב הכסף בארון ויעל סופר המלך והכהן הגדול ויצרו וימנו את הכסף הנמצא בית ה׳ — (על מלת ויצרו מתרגם האשכנזי „באנדען״ לאמור עשו צרורות וזה לא כהרד״ק אשר בשרש תכן אומר כי אפשר שמלת ויצרו פה היא מענין צורה, לאמור שציירו את הכסף למטבעות וע״ז יבאר את סוף המקרא, „ונתנו את הכסף המתכן על ידי עושי המלאכה״ — מובן כי על פי דרכנו רחוקים המה דברי הרד״ק מאד מהפשט האמתי).—

הכתובים אחרי כן מספרים כי הכסף המתכן הזה אחרי שצרו ומנו אותו, נתנוהו על ידי עושי המלאכה לחרשי העץ ולבנים העושים בית ה׳, ולגדרים ולחצבי האבן, ולקנות עצים ואבני מחצב וכו׳, — בימי יאשיהו (שם כ״ב) שלח המלך את שפן בן אצליהו בן משלם הסופר בית ה׳ לאמור: „עלה אל חלקיהו הכהן הגדול ויתם את הכסף המובא בית ה׳ אשר אספו שומרי הסף מאת העם׳.—

הכתובים גם פה כמו לעיל ואמרו: „ויתנוהו על יד עושי המלאכה להרשים ולבונים ולגודרים ולקנות עצים ואבני מחצב לחזק את הבית״.—

ראוי לשום לב לשני כתובים שהוראה אחת להם: הראשון (שם י״ב) „ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה כי באמונה הם עושים — והשני (שם כ״ה) „אך לא יחשב אתם את הכסף הנתן על ידם כי באמונה הם עושים״.—

הנה לא יאמר פה „לא ישקל״ כי אם „לא יחשב״ —

אשר נוכל לשער מזה וגם ממה שעשו חור בדלת הארון, שפסות הכסף האלו היו אולי בצורת „הטבעות" שהזכרנו לעיל, שהיו נהוגים במצרים, ואפשר מאד גם בארין יהודה הקרובה, וזה הוא הפירוש של „כסף עובר" (שם י"ב) והשמוש עם הכסף הזה היה כמו שהשתמשו בו כל העמים כדברי הכתוב להלן: „ויבא שפן הסופר אל המלך" וישב את המלך דבר לאמור: התיכו עבדיך את הכסף הנמצא בבית ויתנהו על יד עושי המלאכה המפקדים בית ה'", (מלת התיכו מפרש הרד"ק נכון בשרש „נתך" המסוהו באש" ולא כהמבאר פה שאומר שזה נגזר ממלת תוך כלומר שנתן לתוך הכיסים או הצרורות. ולכן יתרגם האשכנזי: אויסגעשיטעט". — אבל גם השבעים יבארו מלשון התכה והמסה וכפי' הכתוב ביחזקאל (כ"ב) „כהתוך כסף בתוך כור כן תתכו בתוכה" ופה מבאר האשכנזי היטב: וויא דאס זילבער אים טיגעל צערשמעלצט ווירד". —

על פי זה ברור הדבר כי התיכו את הכסף, שמצאו, להתיכות גדולות וימסרון לעושי המלאכה, וכמו שמספרים הסופרים היונים כי אלכסנדר מוקדון אחרי נצחונו בארבלה (331 לפני מספר הרגיל) מצא חמשים אלף ככר כסף וזהב, והחלק הגדול מזה היה בהתיכות בלי שום חותם או כתובת, גם מצא בעיר פרזיפולים מאה ועשרים אלף ככר זהב וכסף באופן כזה. —

והירודוטים מספר כי גם המלך דריוש הפרסי 521 לפני מספר הרגיל) התיך את הכסף ואת הזהב לכלים מיוחדים ומהם לקחו פסות בעת הצורך לפי הנחוין.

בהקדמת הביאור לדה"י כתוב: „לפי דברי רש"י (פרשת פקודי והוא מבכורות דף ה' ע"ב) משקל הככר ששים מנה, והמנה כ"ה שקלים, היינו חמנה של חול כי המנה של קודש היתה כפולת כי ההזיקה חמשים שקלים, ובימי יחזקאל הוסיפו עוד שתות ותהי בת ששים שקלים", עכ"ל של הה' יוסף איש קרמזיר אחד מבעלי הביאור על כה"ק. —

דבריו צריכים ביאור:

כה המה דברי רש"י (שמות ל"ה כ"ה), ככר: ששים מנה, ומנה של קדש כפול היה הרי הככר ק"כ מנה והמנה כ"ה סלעים הרי ככר של קדש (שכפיל היה) ששת אלפים שקלים, לפיכך מנה בפרוטרוט כל השקלים שפחותין במנינם משלשת אלפים שאין מגיע לככר עכ"ל.—

הה' רש"ד המבאר על התורה בהביאו דברי רש"י הנזכרים מוסיף ואומר: „והכונה על מה שאמר הכתוב, וכסף פקידי העדה מאת ככר ואלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל, ובנחשת הוא היא אומר ונחשת התנופה שבעים ככר ואלפים וארבע מאות שקל, שהשקלים הפחותין במנין משלשת אלפים נמנין בפרוטרוט בפני עצמן לא עלו בסכום ככרי הקדש ומזה ראיה כי אלו היה ככר הקודש אלף וחמש מאות שקל כשל חול, הרי אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל עולה לככר ושני מאות וחמשה ושבעים שקל וכן אלפים וארבע מאות שקל עולים לככר ותשע מאת שקל".—

הראיה הזאת דחו רז"ל (בבכורות) ואמרו: „ודלמא כללי ופרטי דרבי דככרי קחשיב פרטי זוטא דככרי לא קחשיב", כלומר שלא חשב ככרים אחדים כי אם העולים לעשרה הנה לא היתה כונתם אלא שמשם לבד אין ראיה מוכרחת שהמנה של קדש היה כפול.—

לעיל הזכרנו כי בהחפירות הבבליות והאשוריות מצאו משקלים שונים כבדים וקלים, והיו ככרים ומנים שונים, והה"ל הביאו את המקרא ביחזקאל (מ"ה י"ב) „והשקל עשרים גרה, עשרים שקלים, חמשה ועשרים שקלים, עשרה וחמשה שקל המנה יהיה לכם", — התרגום האשכנזי כיתר המפרשים, מבאר המקרא הזה פשוט: עשרים, חמשה ועשרים, עשרה וחמשה שקל יעלו יחד ששים — המנה יהיה לכם, לאמר המנה של קדש שעד יחזקאל היתה בת חמשים שקלים, הוסיפו עליה עוד עשרה

שקלים ותהי לששים (ב"ב דף צ' ע"א) — הרשב"ם (שם) מפרש באופן אחר: כ' שקלים, כ"ה שקלים, ט"ו שקל, שלש החשבונות הללו ביחד המנה יהיה לכם וי"ל דיש מקומות שהמנה ט"ן סלעים, ויש כ' סלעים, ויש כ"ה, לכך נאמר שלשת המנים האלה.—

כסיע לדברי הרשב"ם המה השקלים הנזכרים במקרא: „שקל", „שקל הקודש", ושקל „באבן המלך"—המשקל האחרון הזה מוצאים אנו בספר שמואל ב' (י"ד) ושקל את שער ראשו מאתים שקלים באבן המלך, וכמו שהבאנו לעיל (ציור ז.) את המנה האשורית „מנה מלך" — שמשקלה קרוב לאלף ועשרה גראם, והשקל הבבלי היה 16^{83} גראם היינו חלק הששים מהמנה ההיא, ובזכרנו המופת כי יחזקאל החוזה נבא רובי נביאותיו על יד נהר כבר, אין אנו מתפלאים כלל שהוא הוה המנה הכבדה הזאת, ולכן מתאימים המה דברי הז"ל שדרשו והעלו מן המקרא (שם) שהמנה של קדש בימי יחזקאל היתה בת ששים שקל, — המנה הפשוטה היתה בת 982^{20} גראם והשקל 16^{37} גראם.—

המנה העברית בימי חזקיהו מלך יהודה היתה כמו שהזכרנו לעיל 727^{5} והככר 3000 שקל, המנה חמשים שקלים וכל שקל 14^{55} גראם, ומשקל השקל הזה הוא, שבעל הכפתור ופרח כתב ששקלו ומצא משקלו ארבעה דראם וחצי וקיראט אחד.

על משקל השקלים והחצאים שאנו שביהים בהם נדבר בפרק ה'.—

המטביעים הראשונים היונים באיי העגינטים Aeginetan השתמשו בככר שהחזיק 60 מנה, וששת אלפים דרכמות, כל דרכמה החזיקה 110 גרן כמשקל חצאי השקלים הנמצאים בידנו היום.—

בהבריטיש מוזעאום נמצאת מנה מהמשקלים שנמצאו באתונה משקלה 9980 גרן והכתובת עליה אומרת שהוא „מנה אגר" Mna agor (ציור יב.) ונמצאות מנות אחרות בלי

הכתובת אנר, שמשקלן אך 7171 גרן — הראשונה היתה „מנת המסחר" והשניה „מנה פשוטה".—

הה' מרדן וגם ד"ר לוי מביאים צורת משקל הקרתגים, של נחשת ומשקלו אך 321 גרם (ציור יג.), הכתובת אומרת: „בן אשמניתן בן ברמלקרת משקל מנה" באמצע העגול הלל.—

משקל הקרתגים היה על יסוד הפרסיים ואצל הפרסיים היתה מטבע כסף שנקראת Siclos Mhdicos שמשקלה היה 5'' גרם, ואם המנה הזאת החזיקה 60 שקלים היתה צריכה להיות 336 גרם, ולכן אפשר לשער כי מהחלל וגם מרוב השמוש נפחתו 15 גרם, ותהיה המנה הקרתגית הזאת המנה היותר קלה במשקל המנה הקלה של הפרסיים, (עיין מרדן בספרו תוצאה הראשונה 1864).—

גם חז"ל חשבו שקלים שונים; וכה המה דברי הרב בעל תקלין חדתין (שקלים פ"א) „כל אדם צריך לתן מחצית השקל הנזכר בתורה הוא שקורין במשנה סלע שהוא שני חצאי שקלים ולפי שכולם היו נותנים לשקלים, גם החצאים נקראו שקלים, וכשהיה אחד צריך להחליף סלע על ב' חצאים היו נותנים מטבע קטנה ונקרא „קל" (ומזה קלבון) כלומר רבע קל שמוסיפין בעד החילוף" עכ"ל. ושם אומר ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק בשם רב: שלשה קלבנות הן א' שקל שהוא נותן, וא' שקל שהוא נוטל וא' לדבר תורה, ושם (פ"ב) הר אמר לפי שחטאו בשש שעות ביום יתנו מחצית השקל דעביד שיתא גרמסין — (הגרמס הוא המשקל הקטן הידוע ביונית gramarto היינו $\frac{1}{24}$ אונין (והיא הגרה שהיא אחד מכ"ד בשקל הקדש) וי"ב בשקל חול.—

ובמשנה (נדרים פ"ג) „היה מוכר הפין ואמר קונם שאיני פוחת מן הסלע והלה אומר קונם שאיני מוסיף לך על השקל שניהן רוצין בשלשה דינרין, וכן בגמרא (ב"מ ד' נ"ב ע"א) מסיע ליה לר' אמי דא"ר אמי דינר הבא משקל מותר לקיימו דינר

הבא מסלע אסור לקיימו" — ויותר מבוארים דבריהם (כתובות ס"ט ע"ב) "האומר תנו שקל לבני בשבת וראוין לתן להם סלע נותנין להם סלע" ופירש"י שקל הצי סלע ובפרוש אמרו (בכורות ה' ע"א) המנה של קודש כפל היה, ושם (י"א ע"א) ר' יהודה נשיאה הוה ליה פטר חמור שדריה לקמיה דר' טרפון אמר ליה כמה בעינא למיתב לכהן א"ל הרי אמרו עין יפה בסלע, עין רעה בשקל, בינונית ברגיא. אמר רבא הילכתא ברגיא וכמה? תלתא זוזי. לפי"ז יהיה בהשבון הז"ל: סלע ד' זוזים, שקל ב' זוזים, והרגיא ג' זוזים.—

על יתר המטבעות הנזכרות בתלמוד נדבר בסוף פרק רביעי.—

ג.

דרכונות.

לעיל (צד ד') הבאתי מאמר הז"ל (מס' שקלים פ"ב מ"ד) „כשעלו ישראל מן הגולה היו שוקלים ד ר כ ו נ ו ת, חזרו לשקול ס ל ע י ם, חזרו לשקול ט ב ע י ן, ובקשו לשקול ד י נ ר י ן".

הדברים האלה יאירו איר על ארבע התקופות של דברי המטבעות העבריות כאשר אחל לבארן:

א) **דרכונות:** בזמן שעבוד הפרסים שקלו עולי הגולה דרכונות שהן מטבעות הפרסים.—

ב) **סלעים:** בזמן ממשלת יון ומצרים על סוריא ויהודה שקלו היהודים סלעי יון מצרים וצור.

ג) **טבעין:** מזמנו של שמעון המכבי שקבל הרשיון להטביע מטבעות.

ד) **דנרין:** מטבעות בר כוכבא שהשתמש על פי הרוב בדנרי רומא ויון ויטביע עליהם טפוס העברי בימי המרד בזמן שלא היה לו די כסף או נחשת, כמו שנבאר להלן.—

לעיל (צד י"ז) נגעתי קצת בהשאלה הכללית שחוקרים בה כל המתענינים במקצוע הזה: מתי החלו העמים להשתמש במטבעות בתור חליפין ומקח וממכר? אחרי שבארנו היטב בהפרק החולף את מהות הכספים ומשקלם מעת שבא ראשונה זכרם

בספרתנו הקדומה ובאנו למסקנה בהחלט גמור כי להיהודים לא היתה שום מטבע במשך זמן ימי הבית הראשון, והשתמשו ככל עמי הארצות האחרות בכסף, בזהב ובנחשת, במשקל.

גם המצריים הקדמונים שהיי הממציאים לדברים רבים השובים, לא ידעו זמן רב על דבר ההמצאה הזאת להטביע מטבעות עד אשר נכבשה ארצם ע"י הפרסים ואחרי כן ע"י היונים, ועד אז השתמשו, כמו שכתבנו לעיל, בטבעות כסף וזהב, ולפי דברי הה' סיר ווילקינסון השתמשו המצרים אחרי תקופת הטבעות גם בחתיכות נחשת שלא היה עליהן שום התימה או רושם וכמו במצרים כן גם בכל הארצות הקרובות והרחוקות, ככנען וצור, ארם בבל ואשור, שעל פי חשטרות שנתגלו בחחפירות, על לבנים בכתב היתידות, נודע כי בהארצות ההן היה נוהג המסחר במקנה וממכר, אבל אין כל זכר בהשטרות האלה לשמוש במטבעות עובר לסוחר, עד שבאה המדינה תחת ממשלת הפרסים.—

הזכר הראשון בשפת יון למטבעות נלקח ממלת כסף וכמו העבריים, בהספרות המאוחרת, ועד היום, השתמשו גם הם לכל מיני המטבעות בין כסף זהב ונחשת בהשם „כסף".—

ואף כי היתה מלה מיוחדת להיונים למטבעות, בכ"ז השתמשו לכל מיני המושגים אך מהשרש כסף וכן גם להמושג „לשחד בממון" ולמחליפי מעות".—

גם בימי הומיר לא ידעו עוד היונים מטביעת מטבעות, וכל עניני מקח וממכר היו נוהגים בחליפין של בעלי חיים בהמות עבדים ושפחות.—

בספר הנזכר (II 236) „זרועות דיומיד שוות תשעה שורים" „זרועות גליקוס שוות מאה שורים".

וכן (שם I 431) מסופר „כי את עאורקליא מכרו באיטקו בעשרים שור".—

וככה התנהגו בארצות יון בחליפין בבעלי חיים ובמטלטלים

והשתמשו גם בחתיכות גדולות של ברזל כסף זהב ונחשת וע״י פידון מלך ארגוס (בערך 750 שנים לפני מספר הרגיל) החלו לשקול את החתיכות האלו ויקבעו עליהן משקל עובר לסוחר, ואז חדלו להשתמש במסמרים שנקראו אובליסק, ששה מהם נכנסו למלא היד — ביונית: „דראכם״ ועל שם הזה נטבעה אחרי כן המטבעה היונית „דרכמה״.—

ארץ הסינים ואנשיה, רחוקה מאתנו בדורות למאות, ודברי ימיה כמוסים ונעלמים מאתנו ולכן אי אפשר להתחשב על פי מבט הסתורי את ההלטותיהם שכבר בשנת 2218 לפני מספר הרגיל השתמשו המה הסינים במטבעות, אמנם נכון הדבר כי סופריהם מזכירים מיני מטבעות בשם „פו״ שתמונת מזלג היתה להם, ובשם „טאו״ שתמונת סכין להם, אבל ברור הוא כי המה השתמשו בכלי הכסף והזהב ויתר המתכיות כמו כל העמים בחליפין ובמקח וממכר, והמטבעות הנקובות שיש להן עוד היום מהלכים אצלם יוכיחו כי גם הסינים היו משתמשים לפנים בטבעות כמו המצרים הקדמונים, כמו שבארנו לעיל.

על פי כל החקירות האלו מחליטים רוב החוקרים הקדמונים (הירודוטוס, קסנופנוס, ועוד) כי העם שהחל בראשונה להטביע מטבעות הוא העם הקטן „עם הלידים״. באסיה הקטנה, ומלכיהם גייגום וארדייוס היו המלכים הראשונים שיצאו מוניטין שלהם בתבל (בערך 700 שנים לפני מספר הרגיל).

המטבע היותר קדומה שנמצאה בשריד מבליון הזמן היתה ממין מתכת מעורב „עלקטרום״, (לפי״ד פליני היה בהמתכת הזה ארבעה חלקים זהב והחלק חמישי של כסף ולפ״ד איזידורים ג׳ חלקים זהב והלק רביעי של כסף), — בהאלקטרום הזה השתמשו גם לעשות כל מיני כלים. כפות מזלגות וקערות.

המטבעות הראשונות היו שני מינים, המין האחד למסחר עם בבל ומשקל המטבע היה 168 גרן והשני למסחר עם איי והופי יון ומשקל המטבע היה 224 גרן.

מהטיפוס הראשון נמצאה מטבע אחת במוזעאום הבריטי, ומשקלה בערך 166 גרן אשר בלי ספק נפחתו מטנה מרוב הזמן שני גראן, אין שום כתובת או מספר על המטבעות הראשונות האלו:

ציור יד. (עלקטרום).

מצד האחד: חלק.

מצד השני: שלשה רשומים שקועים.

מהן נמצאות גם הצאים ועוד הלקים קטנים עד החלק העשרים וארבעה.

כעבור ארבעים שנה בערך, טבעו הלידים מטבעות של זהב נקי ואחת מהן משקלה 248 גרן נמצאת בהמוזעאום הבריטי ולה יש צורה יותר חשובה למטבע:

ציור טו. (זהב).

מצד אחד: „ראש אריה ופיו פתוח".

מצד שני: „חלק בלי שום כתובת כי אם מרובע שקוע".

מאלו המטבעות נעשו גם הצאים.

ציור טז. (זהב).

מצד אחד: „ראש אריה מימין מביט על ראש שור משמאל".

מצד שני: „חלק עם שני מרובעים שקועים".

משקלה 125 גרן.—

המטבעות האלו נטבעו בסרדים על ידי אליאטוס וקרזוס, הירודוטוס מספר כי קרזוס שלה להחיכל בדלפי „אליל זהב בתמונת אריה", גם סופרים אחרים מוסרים לנו כי בסרדים עבדו לאליל בתמונת אריה, המטבעות האלו (ט"ו ט"ז) נתגלו בחורבות הקרובות כשלשים מיל לסרדים.—

סרדים היתה בימי היונים עיר הבירה של הלידים, מקום

העיר היה בעמק הר טומולוס על שפת נהל מיאנדר, בימי התלמוד נקראה ,ארץ הלידים בשם אסיה (ב"מ פד, מגילה יח, סנהדרין כו, וירושלמי סוף כלאים).—

ואנשיה נקראו בשם לודים—„מאכל לודים" (שבת י).

מהלידים עברה ההמצאה הזאת טביעת מטבעות לאיי יון והמה היו הראשונים שהחלו לרשום אותיות על המטבעות (בערך 680 שנה לפני מספר הרגיל).

בהמוזעאום הבריטי נמצאת המטבע הראשונה שטבעו באינינטון :

ציור יז. (כסף).

מצד אחד: „שלט" מימינו אות A ומשמאלו אות I.

מצד שני: ארבעה מרובעים על שנים מהם אותיות N I משם AIΓINTON.

ולכן בצדק מהליטים הסופרים כי אם אמנם הכבוד והתהלה יאתה להלידיים על ההמצאה שהמציאו לטביעת מטבעות, בכל זאת ראויים האיגנטים לשבח גם המה על השכלול ששכללו את המטבע ויתנו לה בפעם הראשונה את הכתובת.

גם מטבעות מברזל עשו, בימים הקדמונים, אבל מפני כי המתכות הזה איננו מתקים זמן רב לכן נבהרו מן הארץ ואינם. ואך אחת כשריד נשארה מהירמאוס מלך הבקטריא (מן 138 עד 120 לפני מספר הרגיל) המטבע הזאת נמצאה בהורבות עתיקות אצל „הותן"— מצד אחד: שמו של הירמאוס Hermayasa וסוס עומד לימין, מצד שני: „סמן שקיע' כנראה מסמן מספר או שווי המטבע.

גם בהודו הצפונית טבעו מטבעות ברזל במאה הששית למספר הרגיל, גם מארץ הסינים נשארו מטבעות ברזל, והיפנים קבלו מהסינים, ועוד עד היום יש ביפן פרוטת נחשת ששויה

היא חלק הארבעים מסענט צרפתי ומשתמשים בה היפנים בשביל צדקה לעניים.—

באפריקה הפנימית במחוז קורדופן משתמשים במטבע של ברזל ונקראת „הששה" שויה היא בערך רבע הפראנק.—

דיוניזיוס הראשון בסירקוז (בערך 400 לפני מספר הרגיל) טבע מטבעות של פח, גם נתגלו בליאון מספר רב של מטבעות פח מהקיסרים ספטימוס סוורוס, קראקלה, גיטה, ויוליא דומנה (במאה השלשית למספר הרגיל).—

גם יש זכר למטבעות מעופרת שטבעו במצרים ובמוקדון, ובהמוזעאום הבריטי נמצאת מטבע עופרת מפהיליפוס השני.—

גם נמצאות שרידי מטבעות מזכוכית שנטבעו במצרים, גם ע"י מלכי ביצנץ, וע"י כליפי הערביים — אמנם לפי"ד חוקרים רבים, הזכוכיות האלו שיש עליהן אותיות ערביות עם שם הכליף או נסיך המאמינים, לא היו בתור מטבעות כי אם בתור משקלים והשתמשו בהם על פי הרוב בבתי הרפואות.—

גם מעור נמצאות מטבעות מהספרתנים מהקרתגים ומהרומאים.—

וגם בכינה נמצאו במאה השביעית למספר הרגיל מטבעות מעור.—

והיהודים?

השאלה הזאת תעלה מבלי משים על שפת הקורא העברי: מה עשו היהודים? האמנם לא טבעו אז היהודים שום מטבע?

על השאלה הזאת עלינו לענות בשלילה, העם הנבחר שנתן לרוב האומות תורה ודת לא לקח חלק בההמצאה של טביעת מטבעות, ובאותה התקופה שהזכרנוה 587 שנים לפני מספר הרגיל נשבתה יהודה מממלכה, הארץ נהרבה והעם הלך בגולה, הבבליים כבשו את ארץ ישראל וסוריא, ולכן לא נתפלא כי אין זכר למטבעות היהודים לפני חורבן בית ראשון.—

ממשלת פרס אשר גברה על בבל נתנה ליהודה את הרותו לשוב להיות עם הפשי בארצו ארץ אבותיו ובשנת אחת למלך כורש מלך פרס (בערך 538 לפני מספר הרגיל, ושנת אחת לאו דוקא למלכותו בפרס כי אם לממשלתו בבבל, כמו שנבאר להלן), הוציא המלך הזה לחרות את עם יהודה, על המלך הזה נבא נביא הגולה: „כי יאמר לירושלים תבנה, ולהיכל כי תוסד, כי הוא יבנה עירי וגליתי ישלה״.—

כורש זה שמלך בפרס ומדי עשרים שנה לפני כבשו את בבל החל לחשוב את שנות מלכותו מיום לכידתו את בבל וימלוך בתוכה, וכן רשום בסדר הזמנים לתלמיאוס „כורש מלך אחרי נבונידוס בבבל וימלוך תשע שנים״.—

בין סריסי ועבדי הארמון נמצאו רבים מבני יהודה גם מזרע המלוכה, וביניהם היה זרובבל בן שאלתיאל נכד המלך יהויכין, הצעירים האלה נעשו ידידים לרבים מבני הנכר (מהפרסים האדונים החדשים) אשר נלוו על עם ה׳, ויחלו בהשתדלות נמרצה אצל המושל החדש, ויצליחו כי כרוז יצא בשם כורש „לאמור לאסירים צאו״ ויעבר קול ומכתב בכל מדינות מלכותו לאמור: „מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל לירושלים אשר ביהודה ויבן את בית ה׳ אלהי ישראל.—

עם עלית הגולה מוצאים אנו התיסדות של „קרן לאומי״ לטובת התנועה הגדולה הזאת, והסופר הגדול של הזמן ההוא עזרא, מוסר לנו: (עזרא ב׳ ס״ה ס״ט) „ומראשי האבות בבואם לבית ה׳ אשר בירושלם התנדבו לבית האלהים להעמידו על מכונו, ככחם נתנו לאוצר המלוכה זהב „דרכמונים״ שש רבאות ואלף, וכסף מנים חמשת אלפים, וכתנות כהנים מאה״.—

זאת היא הפעם הראשונה שאנו מוצאים את היהודים משתמשים במטבעות נקובי שם.—

האדרכמון או האדרכון כמו שנקראה במקום אחר (עזרא ה׳ כ״ז) היתה המטבע הראשונה שטבעו הפרסיים, והיתה של

זהב, נטבעה ע"י דריוש היסטספוס (חי בערך 522 שנים לפני מספר הרגיל).

ציור יח. (זהב).

מצד אחד: „איש בראש מוכתר דורך קשת".
מצד שני: „מרובע חלק"

הערוך (עפ"י ד"ר קוהוט) ערך „דריכון" אומר: בל"י dareicos מין מטבע פרסי ויש מהן כסף ויש מהן זהב, הר"ע מברטנורא כותב על דרכונים: „המטבע של מלכות מדי שעלו עמהן מן הגולה".

ויתאימו בזה דברי הר"ע מברטנורא לדברי רבים מהחוקרים שמיחסים טביעת ה„דריכוס" לדריוש המדי.—

הסופר בתלמיואוס אומר כי מלת דרכמון לקוחה מהערבית. וגזניוס משער כי נלקחה ממלה פרסית „דארא" היינו „מושל".—

הה' מר טהומאס מהליט כי השם הפרסי „דריוש" או „דאריוס" נלקח מהפועל „דאשטאן" בלשון פרסית הקדומה: אחוז, קנה, ולפי"ז כינו את האלהים בלשון ההיא „דאד דאר" היינו „אוחז המשפט" ועל פי המושג הזה, מחליטים החוקרים וביניהם גם הפרופיסור רוולינסין האנגלי, נהיה השם דריוש, וגם המטבע הפרסית הראשונה „דריכוס" הוא ה„אדרכון" וה„דרכמון".

ד"ר לוי מברסלוי כותב השערתו כי אדרכון והדרכמון נלקחו משרש „דרך" עפ"י הציור אשר על המטבע „איש דורך קשת".—

כמו שהזכרנו לעיל הנה נטבעה המטבע הראשונה האדרכון ע"י דריוש היסטספוס בערך 522 לפני מספר הרגיל, וזה הלא ט"ז שנים אחרי הרשיום של כירש, ולכן עלינו לעיין בסדר הזמנים האלה:

אמנם כי הכרוז יצא מפי כורש ככתוב בעזרא (א') אבל הגאולה השלמה לא יצאה אל הפועל בימיו, כי בעודם מבינים

את עצמם לבנות את ההיכל קפצה עליהם היגום של צרי יהודה ובנימין, המה השמרונים שהיו מרפים את ידי עם יהודה וכותבים עליהם שטנה „כל ימי כורש מלך פרס ועד מלכות דריוש מלך פרס" (עזרא ד׳) גם כתבו שטנה אל המלך אחשורש שהוא קמביז בן כורש שעלה על כסא המלוכה בערך 529 שנים לפני מספר הרגיל, ומלך שבע שנים, אחרי מותו מלך תחתיו ארתחשסתא שנודע בשם „סמרדים המגי" שמלך אך בשבעה ירחים, וגם אליו „כתב בשלם מתרדת טבאל ושאר כנותו כתב הנשתון כתוב ארמית ומתורגם ארמית" ושטנתם של צרי יהודה ובנימין אל המושל מעצמו הזה עשתה פרי כמו שמספר לנו עזרא (שם) „באדין בטלת עבידת בית אלהא די בירושלם והות בטלא עד שנת תרתין למלכות דריוש מלך פרס" (היינו עד שנת 520 לפני מספר הרגיל) י״ח שנים אחרי רשיונו של כורש, ואז (מספר לנו עזרא ה׳) התנבאו נביאי הזמן ההוא חגי וזכריה, ובהתעוררות הזאת קמו זרובבל בן שאלתיאל וישוע בן יוצדק לבנות בית ה׳ בירושלם, „ועמהון נביאיה די אלהא מסעדין להון".—

אחרי שדריוש נתן צו לבקר את הרשיונות שנתנו בזמן כורש (שם ו׳) נתנה הדת בשם דריוש לחדש את הרשיון לבנות בית ה׳ בירושלים, והמלאכה נשלמה ביום השלישי לירח אדר שנת השש למלכותו של דריוש (515 לפני מספר הרגיל).—

מכל אלה הדברים המסופרים פה מובן כי ה„דרכמונים" שנזכרו בעזרא אחרי פרסומו של רשין כורש, לא נטבעו עדין באותו הזמן (538 לפני מספר הרגיל), ובאמת בכל הזמן ההוא משנת אחת לכורש עד שנת שבע לארתחשסתא (משנת 538 עד 458 לפני מספר הרגיל) משך של חמשים ושבע שנים, לא נמצא כל זכר להסופר עזרא, ואך בשנת השבע לארתחשסתא מוצאים אנו: (עזרא ז׳) „הוא עזרא עלה מבבל והוא סופר מהיר בתורת

משה אשר נתן ה׳ אלהי ישראל, ויתן לו המלך כיד ה׳ אלהיו עליו כל בקשתו" מובן כי כל הדברים שקרו לפני הזמן ההוא, ספר עזרא כסופר דברי הימים, ולכן במסרו לנו את ערך הכסף שאספו עולי הגולה וראשי האבות לקרן הלאומי, מנה ערכם בערך המטבעות שכבר יצאו אז בארץ פרס ומדי „לשש רבאות ואלף דרכמונים״.— ועיין מה שכתבתי לעיל (צד ל״א) בענין האדרכנים שנזכרו בס׳ דה״י).

בפרשגן הנשתון שנתן המלך ארתחשסתא לעזרא הכהן הסופר, סופר דברי מצות ה׳ והקיו על ישראל (שם) כתוב: „וכל כסף וזהב די תהשכח בכל מדינות בבל עם התנדבות עמא וכהניא מתנדבין לבית אלההם די בירושלם, כל קבל דנה אספרנא תקנא בכספא דנה תורין דיכרין אמרין ומנחתהון ונסכיהון ותקרב המו על מדבהא די בית אלהיכם די בירושלם ומה די עליך ועל אהיך ייטב בשאר כספא ודהבא למעבד כרעות אלהכם תעבדון".

מפרשינו הראשונים וגם האחרונים הבינו את פירוש הדברים כפשוטם: כי המלך הפרסי דרש שבראשונה ישתמשו בהכסף להקריב קרבנות על המזבח בירושלים, למען שלומו ושלום ביתו כדברי הכתוב (שם ו׳ י׳) „די להון מהקרבין ניחוחין לאלה שמיא ומצלין לחיי מלכא ובנוהי", ובשאר הכסף והזהב יעשו כפי שימצאו נכון על פי חפץ אלוהיהם.—

אבל סופרי העמים, וגם היוסיפון (בקדמוניותיו ט׳ ה׳) הבינו בהדברים האחרונים האלה רמז לרשיון להתיך את הכסף והזהב למטבעות וזה האחרון (יוסיפון) טועה גם לשים את נותן הרשיון הזה את המלך קסרקסס במקום „ארתחשסתא אורך היד".—

ועל הטעות הגסה הזאת נשען הח׳ הצרפתי די סולסי ויבן את יסודו כי עזרא הסופר היה הראשון שהחל להטביע מטבעות בישראל ואליו הוא (די סולסי) מיחס את השקלים והצאי השקלים, ובעקבותיו הלך גם הסופר לנרמונט, ויומים רבים

התהלך השבוש הזה בין החוקרים, עד שחוקו עליהם דברי החכמים מרדן סיקס וד"ר מרצבכר (היהודי) ובראיות חוקות הוכיחו כי אין שום יסוד להדעה הזאת של די סולסי.—

א) אין להשקלים הידועים אותו הטפוס שיש להמטבעות הפרסיות.

ב) התואר „קדשה" או „הקדושה" שבו נקראת ירושלים במטבעות האלו (עיין להלן פרק ה') מוכיח כי המטבעות הללו נטבעו זמן מאוחר אחרי שנת 176 לפני מספר הרגיל, יען שאין אנו מוצאים על שום מטבע לפני הזמן ההוא התואר „קדוש' או קדושה".—

ג) המנהג לרשום את המספרים באותיות על המטבעות כמו בהשקלים א' ב' ג' ד' ה' אין אנו מוצאים לפני שנת 368 לפני מספר הרגיל.—

ד) המופת הזה הוא היותר חזק כי משקלם של השקלים הוא שוה להסלע של תלמי עפיפנס (החמשי) שהי 204 לפני מספר הרגיל ולהסלע של בנו תלמי פהילומטר (הששי) שהי 168 לפני מסה"ר.—

דין הנה ההוכחות האלו להוכיח כי עזרא הסופר שהכין את לבו לדרוש את תורת ה' להקרה ולדרשה, לצרפה וללבנה, ולמד על מנת לעשותה, ואשר הצליח בזה מאר, וכמאמרם ז"ל, „ראוי היה עזרא שתנתן תורה על ידו", המנהיג הגדול הזה לא טבע מטבעות עבריות כי אם הסתפק „להשקיל הכסף והזהב כסף ככרים שש מאות וחמשים, וכלי כסף מאה לככרים, זהב מאה ככר, וכפורי זהב עשרים לאדרכנים אלף וכו' וקבלו הכהנים והלוים משקל הכסף והזהב והכלים להביא לירושלים לבית אלהינו (עזרא ח').

לבד האדרכון הזהב שהזכרנוהו לעיל והבאנו את צורתו (ציור י"ח). היו עוד מטבעות פרסיות של כסף שנקראו אצל היונים סיקלוס מדיקוס. (עין לעיל צד ל"ט). צורתה וטפוסה של המטבע

כסף היתה כמו הדריכום הזהב, ומוצאים אנחנו זכרה בפעם הראשונה בנחמיה (ה׳ ט״ו): „והפחות הראשונים אשר לפני הכבידו על העם ויקחו מהם בלחם ויין אחר כסף שקלים ארבעים״.—

עשרים מטבעות כסף כאלו היו באדרכון הזהב, אבל משקל השקל כסף הזה היה קל מאד, הספר קסנופון מציגו למשקל של $7^1/_2$ אובול של אטטיק, כל אובול היה 11^{25} גרן ולפי״ז היה משקל שקל הכסף הפרסי 84^{83} גרן.

וכמו שהבאנו לעיל היה השקל הכבד היינו חלק הששים מהמנה מלך״ 16^{83} גרם או 252^{38} גרן, תהיה המטבע הפרסית הזאת חלק השלישי מהשקל הכבד, שנחמיה העריכו בהיותו בבבל, ולכן מבינים אנחנו היטב את דברי נחמיה (י׳ ל״ג), והעמדנו עלינו מצוות לתת עלינו „שלישית השקל״ בשנה לעבודת בית אלהינו״ הנה מבורר בזה מדוע בחר נחמיה „בשלישית השקל״ כי שלישית השקל הכבד היה השקל הכסף הפרסי העובר לסוחר, וזה שהיו שוקלים עולי הגולה בבל זמן היותם משועבדים לפרס.—

ד.

סלעים.

ממותו של נחמיה בן חכליה עד אשר בא תקן לממשלת פרס אין לנו זכרונות חשובים מפעולות עמנו ומעשיו בארץ יהודה, על כל התקופה ההיא כמו השלך הס, ואפשר מאד שעולי הגולה מצאו מנוחה כי נעמה תחת מלכי החסד של הפרסים, ולא סבלו צרות ורדיפות ולכן חסרים לנו פרקים רבים מימי התקופה ההיא.—

מאחרית ימי ממשלת הפרסים נשארו לנו אמנם זכרונות לא כל כך נעימים. היו פחות שהכבידו אכפם על תושבי יהודה ובעת המריבות בין הכהנים בירושלם, בא בגות אחד מסריסי המלך שנמנה לפחה, ויבוא אל הקדש פנימה, וירעץ וירוצץ את היהודים שבע שנים.—

אבל למקרים אחרים של רדיפות אין כל זכר, ולכן יכול הוית כי אם אמנם קרן עמנו לא הורם במאומה, אבל הסתפקו בזה שלא הפריעום מעבוד את אלוהיהם כאשר עם לבבם, וישבו בטח בארצם כל עת עמוד ממשלת פרס. יוסיפון בקדמוניותיו (י״א ז׳). מספר כי בגות שם מס על היהודים לשלם מכל עולת התמיד הנקרבה על גבי המזבח חמשים דרכמות והדרכמות האלו היו שקלי הכסף הפרסיות שהזכרנו לעיל, ושנחמיה העריכם בערך „שלישית השקל“, כמו שהבאנו לעיל (בפרק הקודם).

בשנת 332 לפני מספר הרגיל נפלה ממשלת פרס לפני מלך המקדונים, אלכסנדר בן פהיליפוס, ואחרי כבשו ארצות רבות באסיה הקטנה שם פניו אל סוריה ופלשת.—

ההגדה מספרת על אודות פגישתו של המלך הגדול הזה עם „ידוע" הכהן הגדול שראה בתמונתו, דמות איש האלהים אשר הזה בחלומו, וכי הכהן הגדול הזה השפיע עליו לתת זכיות והנחות גדולות לעם יהודה.—

לפי דברי היוסיפון בקדמוניותיו (י"א ה') „נתן אלכסנדר רשיום גמור להיהודים לשמור את חוקי תורתם ולהיות הפשים מלשלם מס בשנת השמטה, וגם פטר את שמרון מכל מיני מס ומכס".—

די סולסי שגה בראשונה ליחס את השקלים וחצאי השקלים להכהן „ידוע" הזה, ואמנם חזר מדבריו אחרי כן ליחסם לזמן יותר מוקדם לעזרא הסופר, אבל גם החלטתו זאת נתבטלה כמו שבארנו לעיל.—

כאשר באו הארצות האל תחת ממשלת המקדונים נטבעו מטבעות חדשות בארץ „מטבעות אלכסנדרוס" והמטבעות ההן היו מהלכים בארץ יהודה בכל ימי ממשלתו שארכו כי"ב שנים.

אלכסנדר טבע מטבעות זהב כסף ונחשת, שקלי הזהב לקחו את מקום הדריכום, או האדרכון הפרסי, ונקראו בשם: „אלכסנדריוס" Alexandrius, ובמקום שקלי הכסף טבע טדרכמות ודרכמות.—

ציור ימ, [א] (כסף).

מצד אחד: „ראשו של אלכסנדר".

מצד שני: „איש יושב על כסא ובידו יונה". ורשום ביונית שמו של אלכסנדר.

בארץ ישראל נטבעו מטבעות כאלו בהערים סקיטופוליס (בית שאן) בשמרון, עיר רבת הערך באותו הזמן שממנה נפרשו

שלש דרכים, האחת צפונה מדמשק, השניה מזרחה מבצרה אשר בערב, והשלישית מערבה מירושלים, גם היה משם הדרך להערים עכו והיפה.—

גם נטבעו מטבעות כאלו בשיקמונה (היפה) בעכו וגם ביפו.—

בבתי המוזעאום אשר בוינה, ברלין, פריז, וקופנהגן נמצאות רבות מהמטבעות האלו שרשום עליהן אותיות IOII על שם העיר IOIIIIA (יפו). מיפו הובאו המטבעות האלו לירושלם, והמה הסלעים שבהם השתמשו היהודים לשקליהם.

אחרי מותו של אלכסנדר הגדול, לא יכלו הבאים אחריו להחזיק מעמד, והמריבות בין התלמיים והסיליקיידים התפרצו בחוקה. יהודה היתה לכדור המשחק המטולטל בין הלוחמים, והסלעים של סלייקוס הראשון ניקטור התהלכו אז בארץ:

ציור יט. [נ] (כסף).

מצד אחד: „ראשו של נקטור".

מצד שני: „איש יושב על כסא ובידו יונה", וסביב כתוב יונית: „סילייקו המלך".

תחת הכסא נמצאות אותיות יוניות ד"י לאות כי נטבעו בעיר דיוספולים (לוד) שהיתה עיר רבת המסחר והיתה ידועה בזמן התלמוד בתגריה, ובבית הרושת לכלי חרס (מסכת כלים פ"ב).—

גם התהלכו בארץ הסלעים, שנטבעו בערי צור וצדון בחקוי למטבעות הכסף של התלמיים.

סלייקוס היה שר צבא תלמי שוטר (בשנת 448 לפני חרבן בית שני, 312 לפני ספירת הנוצרים) ובגברו על צבאות אנטיגנוס אחד משרי צבאות המקדונים ויכם על יד העיר עזה ויבריעם, החל להשוב סדר הזמנים מנצחונו זה, וגם היהודים קבלוהו

ותהי השנה ההיא השנה הראשונה לשטרות ולמספר הזה מנו היהודים דורות רבים, ובארץ תימן ימנו ולעד היום.—

התלמיים טבעו את סלעיהם במשקל הכנענים, ומשקל הסלע היה 14 ^{10} גרם קרוב למשקל השקל של הככר העברי מימי הזקיהו (עיין לעיל צד ל״ח) וכמו שאמרנו גם הסיליייקים אחרי התלמיים עשו את הסלעים בטיפוס התלמיים ממש, והם נקראו בפי חז״ל בשם „סלע צורי".

ציור כ. (כסף).

מצד אחד: „ראש".

מצד שני: „נשר מביט לשמאל" וסביבו רשום „שם העיר והשנה שבה נטבעה המטבע".

ועוד סלעים רבים בטפוסים שונים אבל כולם במשקל אחד שעליו נטבעו אחרי כן השקלים העברים.—

הז״ל (בכורות מ״ט) חושבים „מנה צורי" ו„סלע צורי", ורב יהודה אמר רב אסי (שם) כל כסף האמור בתורה סתם „כסף צורי", הערוך אומר: „כסף צורי הוא סלע צורי הוא ד' דינר, כסף מדינה הוא סלע מדינה, פלגי דהוא חצי דינר" ור' יוחנן (שם ג') „כסף האמור בתורה סתם סלעין, דנביאים ליטרין דכתובים קנטרין, חוץ משקלי עפרון".—

גם התרגומים על התורה מתרגמים „סלעין", ואף בימי המשנה החלו לקרוא את השקל השלם בשם סלע (ע״ש הסלעים הצורים) וההצאים בשם שקל כדבריהם (ב״מ ל״ז שבועות מ״ג) המלוה את חבירו על המשכון ואבד המשכון אמר לו סלע הלויתיך עליו ושקל היה שוה וכו'.—

היוצא לנו מדברי הז״ל במקומות שונים בתלמוד השבו היהודים תמיד על השבון משקל סלע הצורי הזה, כמו בעת שטבעו מטבעותיהם העבריות כן גם בעת שהשתמשו בסלעי

העמים, יכבה עלינו לסדר סדר המטבעות הנזכרות בדברי הז"ל.

הסלע או **השקל**: ד' דנרין או כ"ד מעין, כל מעה 16 שעורין, נמצאת הסלע או השקל משקלו 384 שעורין.

דינר או **זוז**: רבע השקל, והיה של כסף, גם היה דינר זהב ששויו היה כ"ד דינרין כסף בהוספת דינר אחד לקלבון היינו שכר חליפין להחלפן.

משקל הדינר כסף היה שש מעין, היינו 96 שעורין. — נזכרו בתלמוד: „דינר גרדיון" (מס' ערובין י"ט) ע"ש הקיסר גורדיאנוס, ו„דינר הדריינא טריינא שיפא" (ע"ז נ"ב) שנדבר ע"ז בפרק ט' — ו„דינר נייקא" שנפסל ע"י המלכות (ב"מ מ"ז) „דינר זיינקא" (כתובות ס"ז) והוא דינר הזהב.—

לפי"ד הה' צוקרמן מלת „זיינקא" היא מלשון פרסי „סיאנקי" עיר בפרס.—

נחלקו האמוראים בההבדל שבין דינר זהב סורי לדינר זהב צורי: ר' אסי אומר מנה צורי הוא דינר ערבא, ור' הנינא אומר אסתרא סרסיא דמזדבנא תמניא בדינרי חמש מנייהו לפדיון הבן שהם סלעים או שקלי התורה, ור' יוחנן סובר שסלעי הבכור שוים לסלעי צורי (בכורות מ"ט).—

בהלכות גדולות (הל' בכורות) נזכר דינר ששדנג, היינו כל שקל היה שלשה ששדנג ושליש — מלת ששדנג לפי דברי הה' צונץ היא מלה מורכבת מן שש דנקא, היינו מעה, כי דנקא ומעה היינו הך.—

אסתירא או **טרעפיק**: הוא חצי הדינר, נזכר (יומא ל"ה) שהיה שכרו של הלל הזקן בכל יום מאי טרעפיקו? א"ר ששת אסתירא ובמה אסתירא? פלגא דזוזא, בל"ר Stater. ובערוך השלם ערך אסתירא

מבאר: אסתירא סורסיה, סלע סורית (ועיין פ"ק דקדושין ד' י"א — ב"ב קס"ו, ב"ק ל"ו ועוד).

אספרי: רבע הדינר ברומית Asprum.

נהלקו הז"ל במשנה (עדיות פ"א מע"ש פ"ב) ב"ש אומרים כל הסלע מעין וב"ה אומרים שקל כסף ושקל מעות, הדנין לפני חכמים אומרים בשלשה דינרי כסף ודינר מעות, ר"ע אומר שלשה דינרין כסף ורביעית, ר' טרפון אומר ארבעה אספרי, והערוך אומר: הכסף נהלק לה' חלקים ד' הלקים נקראו אספרי, ורב האי גורם אצפרי פי' התיכות של כסף.—

איסר: ברומית as או assarius.

וזה הוא איסר האיטלקי (קדושין ב') פרוטה שאמרו א' מה' באיסר האיטלקי ובמקום אחר (ב"מ ס"ו) „ולא כאיסרו הבא לידו" — גם מצאנו, עד שיראה איסר שבנגד לבו (ברכות ל') ומפרש הערוך מפני שהאיסר הוא מטבע קטנה אם לא ישוה ויעיין לא יראנה בארין בעת שהיא מכונת ומוטלת כנגד לבו".

פנדיון: שני איסרים, ברומית: dipondius או dupondius.

מסימס: חצי איסר (ירושלמי קדושין פ"א).

טריסית: שלישית האיסר, (שבועות מ' ומדרש איכה פסקא „רבתי בגוים") א"ל לאומנא סב לך טריסיתא כן היא הגירסא הנכונה, ולא „טרימיתא", (ועיין להלן פרק ז' שנזכיר המטבע הזאת בין מטבעותיו של הורדוס).

קורדנטים או **קודרנטים**: רביעית האיסר ברומית quadran (ירושלמי קדושין פ"א) נקרא גם קונטרינק (קדושין י"ב).

גם נזכרו מטבעות קטנות „ארגרון" (ב"ב ה', ותוספתא פ"ד) „בולרין" (מדרש שה"ש פ"א א') „לומא" (ע"ז ל"ד)

„מלוזמא" (ברכות כ"ג) וכולן מטבעות קטנות הן כמו המעה שהשתמשו בהן לצדקה לעניים.—

על המטבעות העבריות הנזכרות בתלמוד נדבר בשנגיע אליהן.—

ובזה הבאנו אך את המטבעות של העמים שבהן השתמשו היהודים, ובאותה התקופה שהזכרנו. התקופה התלמית והסיליקית השתמשו היהודים בארצם בסלעי התלמיים והצורים.

בין הכבבים המעטים שהופיעו אז על שמי היהדות יחשב בלי ספק שמעון בן הוניו הראשון (בערך 300 לפני מספר הרגיל) שהיה בשירי כנסת הגדולה, ואשר האגדה שמה מהודה עליו ותעטרהו עטרת ספורים נפלאים, בשני התלמודים, הבבלי והירושלמי, ובן סירא (בן דורו) לא מנע מלספר שבחיו ומעלותיו של שמעון הצדיק כמו שקראוהו חז"ל.—

שמעון הצדיק עשה תקונים רבים בירושלם: חזק בדקי הבית והיכל הקודש, המשיך מים חיים מעין עיטם ממרחק שעות העירה דרך תעלה בצנורות של נחשת ויחפור גלת מים תחת יסוד המקדש ויהי די מים להעם היושב בבירת יהודה. -

כל אלה אמנם עשתה ידו, אבל לא עלתה על דעתו להטביע מטבעות עבריות, וישתמש גם הוא בסלעי הסליקים והתלמיים.—

אחרי מותו התפרצו המלחמות בין הסיליקים והתלמיים על אדות מדינת „חילת סוריא", והמריבות האלו נגעו לרעה גם בגורל יהודה.—

דברי ימי יוסף בן טוביה ועלותו לגדולה ע"י תלמי איירגטס שזכה להיות חוכר המסים בחילת סוריא וצור, ידועים היטב. והוא נשא את המשרה הזאת עשרים ושתים שנה עד ימי תלמי פיליפטר הרביעי (בערך [illegible] לפני מסה"ר) ואם אמנם העשיר יוסף את ארץ יהודה בכלל ואת ירושלם בפרט, ובזמנו התפתחה בירושלים חכמת החרשים, הציור, הפיתוח, והחיטוב,

אבל הרשיון להטביע מטבעות לעמו לא נתן לו וגם הוא השתמש במטבעות הזהב והכסף אשר להתלמיים, ותהיינה הטדרכמות לסלעים ולשקלים גם אחריו.

ובאשר עלה אנטיוכוס הגדול מהסילייקים וינצח את התלמיים, והברי תועד הגדול שבירושלים נכנעו לפניו, נטה להם חסד: „ויצו על שריו להושיב את הערים הנשמות לחזק את בדק בית המקדש, להדשו ולפארו, ולכל נדחי ישראל אשר ישובו ירושלימה עד חדש תשרי יקרא דרור ממשא מלך ושרים על משך של שלש שנים, ואין לזר שאיננו יהודי לבוא אל המקדש בלתי רשות היהודים״.

ועוד הנחות וזכיות שונות, נתן להם אנטיוכוס שנשארו בתקפן עד ימי המלך סילייקוס פהיליפטר הרביעי״.—

ה.

טבעין.

אחרי מות המלך סיליקוס פחיליפטר הרביעי (175 שנים לפני מספר הרגיל 245 לפני חורבן הבית) עלה על כסא המלוכה אנטיוכוס עפיפנוס הרביעי וממנו החלה תקופה חדשה בדברי ימי היהודים שבה עמדו בני עמנו במלחמת מגן בעד הרותם ופדות נפשם, והתקופה ההיא נשארה לזכרון עולם בדברי ימינו.—

לאנטיוכס המושל העריץ עזרו גם בוגדים מבני עמנו המה המתיונים שאמרו להתבולל בין היונים, ולהשכיח את התורה ומסורת אבות, כחשו במצות מעשיות, ונשאו והללו את דרכי הגוים, ויאמרו ליצור יהדות הדשה אשר תתאים למנהגי וחוקי היונים, וישתמשו בתחבולות רשע, וילשינו על הורקנוס בן יוסף ממשפחת טוביה כי שם ידו את המלך תלמי והורקנוס מרוב פחדו מחמת המלך העריץ שלח יד בנפשו.

גם על חוניו הכהן הגדול הלשינו הבוגדים ויהדפוהו מהכהונה וימכרו את כהונתו לאחיו ישוע, יזון, שהיה אחד מבני ברית הבוגדים וישלם הבוגד הזה לאנטיוכוס מס שנתי ארבע מאות וארבעים ככר, גם הבטיח לשלם עוד מאה וחמשים ככר מס שנתי אם אנטיוכס ירשה לו ליסד בירושלים „בית משחק" ללמד את צעירי יהודה התעמלות כדרך צעירי היונים, ובקשתו נעשתה וסופר „ספר החשמונאים" המוסר לנו את

הפרטים האלה כספר כי הכהן הגדול החדש הזה בנה במצודת אקרא בקרן צפונית מערבית להיכל ה׳ „בית משחק" ויצו לכל בחורי כה לשחק בו במסוה על פניהם, ויפרצו הוקות היונים בכל העיר ויחפזו ללכת אל בית המשחק להתפתל ולהתנגח בהנית ורומח לרוץ במעגל ומערכה ולשחק במשחק הכדורים, גם שלה הכהן הגדול הזה רבים מצעירי יהודה לעיר צור להתבונן על השחוק הזה שמה ובידם מנהה „שלש מאות דרכמות כסף" לקנות זבחים להרקלוס.—

והדרכמות האלו שנקראו ככה ביונית, והולגטה קראה אותן didrachmas היו המטבעות המתהלכות אז ביהודה כמו שבארנו בפרק החולף.—

כאשר אין מטרתינו פה לספר דברי ימינו, אעבור על כל המקרים הגדולים שנעשו אז בארץ יהודה, בהתעוררות הרוה על ידי משפחת בני יהויריב, מתתיהו ובניו, שהרימו נס המרד במודיעין הרחוקה מירושלם כשלש פרסאות ובכה גבורתם הנפלאה השאירו לנו זברונות נצחיים, ובעברנו על המעשים האלה עד מותו של יונתן שנלכד בפה הערמה ויפול חלל (בשנת 144 לפני מספר הרגיל 214 לפני הב"ש) ושמעון אחיו נתמנה לכהן גדול, ומדברי ימי הגבור הזה שבזמנו החלו היהודים להוציא מוניטין שלהם, נהל הפרק הנוכחי:

שמעון ידע להתהזק ולבצר את הארץ לרפאות את שבריה לקומם את הנהרסות ולהרהיב את גבולותיה ולהסיר שבט סוריא מעל יהודה, ותהי פעולתו הראשונה לבלתי שחר את פני מלך סוריא, לקיים את משרתו. ובזה הראה כי חושב הנהו מחשבות של הירות גמורה, ובהכינו את עצמו למלחמה, החל בדברי שלום וידידות לרימיט־יאוס ניקטור השני. —

ובה מספר הסופר הקדמון של ס׳ החשמונאים (א׳ פי"ג) „שמעון הזק את מבצרי ארץ יהודה ויסובב אותם חומות עבות ומגדלות גבוהות דלתים ובריח וימלא את מסכנותיהם בר ואוכל

ולדימיטריאוס שלח צירים בבקשה להסיר את המשאות מעל הארץ.—

מדימיטריוס קבל שמעון מכתב ידידות ושלום, והסופר הנזכר מסיים: „ויהי בשנת שבעים ומאה (142 שנים לפני מספר הרגיל 212 לפני הכ״ש) וישבר עול הגוים מעל בני ישראל, ומאז החלו לכתוב בדברי הימים ובכל ספריהם „בשנה הראשונה לשמעון הכהן הגדול שר ונשיא ליהודים״.

אחרי בשנה וחצי כאשר ראה העם את אשר עשה שמעון בהכניעו את אויבי עמו, והרים את קרנו בכבוד גזרו אומר: להרות את כל הקורות על לוחות נחשת ולהכרם על עמודים בהר ציון.—

הכל כי הזכר הנפלא הזה נאבד מאתנו ואיננו, ומוכרחים אנחנו להסתפק במקור היוני אשר בספר החשמונאים (פ׳ ד׳) המוסר לנו פתשגן הכתב ההוא שנכתב ונהרת „בשמונה עשר יום להדש אלול בשנת מאה ושבעים ושתים״ (141 שנים לפני מספר הרגיל 211 לפני הכ״ש) בשנה השלישית לשמעון הכהן הגדול״ אחרי שהמה מספרים את גבורות משפחת יהויריב וביהוד גדולת שמעון בן מתתיהו, המה מודיעים כי קבלוהו עליהם ל נ ש י א ו ל כ ה ן ג ד ו ל ומסיימים: „ויואילו כל היהודים והכהנים להיות שמעון נ ש י א ו כ ה ן ג ד ו ל עליהם כל ימיו עד כי יקום נביא אמת בישראל״ ואחרי שמתארים את זכיותיו ומה שעליו לעשות, מסיימים: וייטב הדבר בעיני העם לעשות כדבר שמעון. ושמעון הואיל להיות „ראש הכהנים ו נ ש י א ע ל כל קהל ישראל״.—

מהכתובת אשר על הלוחות האלו שלצערנו נאבדו מאתנו, מוכח כי שמעון נקרא לא אך כהן הגדול כי אם גם נ ש י א י ש ר א ל. והתערה הזאת עלינו לזכור בדברנו הלאה על דבר המטבעות.—

כי באותה השנה, השלישית לשמעון נהיה הדבר

הגדול בדברי ימי היהודים כי רשיום נתנה לעמנו להטביע מ ט ב ע ו ת ע ב ר י ו ת.

נותן הרשיון הוא אנטיוכס בן דימיטראוס הנקרא בפי סופרי העמים „אנטיוכס סידטס".—

וכה המה דברי המלך הזה שכתב מאיי הים (השמונאים א׳ ט״ו).

המלך אנטיוכס לשמעון הכהן הגדול ולעם יהודה שלום!

„הנה יצאו אנשים בני בליעל ויאהזו באחזת אבותי ועתה אקים לקחת אותה מידם ולהשיבה אל מכונה הראשון. לכן אספתי לי חיל והכינותי אניות לצאת למלחמה לקראתם ולהנקם בפושעים אשר שמו שמות בארצי וישהיתו ערים רבות בקרבה.—

ועתה הנה הכינותי לך כל אשר הניחו המלכים לפני גם הרשות והכח בידך ל ע ש ו ת מ ט ב ע ו ת ז ה ב ו כ ס ף ב א ר צ ך כנפשך, העיר י ר ו ש ל ם ת ה י ה ק ד ו ש ה ו ח פ ש י ת, והערים הבצורות אשר בנית וכל כלי קרב אשר אספת יהיו תחת ידיך ואת אשר חבתם למלך ואת אשר יכון לתת לו נטשתי מעתה ועד עולם והיה בשבתי על כסא מלכותי והפלאתי עוד את חסדי עמך ואת עמך, והוספתי כבוד וגדולה להיכל ה׳, והייתם לשם ולתפארת בכל הארץ.—

הנוסחא היונית היא כפי שמרבה מר מדרן בספרו להוכיח מוכחת כי אך לשמעון נתן הרשיון ולא לראשי העם שלפניו.

ולא כהחכם די סולסי שמנסחתו מוכח כי הרשיון שנתן „אנטיוכס סידטס" היה להיהודים עוד לפני שמעון, מר מדרן מוכיח כי כל הנוסחאות הן בלשון י ח י ד ולא ר ב י ם, ודברי מר די סולסי מיוסדים על יסוד רעוע.—

המכתב הזה הוא העד היותר נאמן והמופת היותר חזק והיותר קדום המעיד על הרשיון בפעם הראשונה שנתנו להיהודים להטביע מטבעות בכתבם ובלשונם.—

ודברי המכתב: „והעיר ירושלם תהיה קדושה והפשית" מעידים כי אמנם השקלים הידועים לני בהכתובת: ירושלים הקדושה או ירושלם קדשה נטבעו אחרי נתינת הרישיון.
ולכן בבואנו לסדר המטבעות העבריות עלינו להחל ככה:

ציור כא. (כסף).

מצד אחד: „פרח"
מצד שני: „כד" סביבו: **ירושלם קדשה.**

ממעל אות **א** (שנת א')

וסביבו: **שקל ישראל.**

משקלו של השקל הזה הוא מן 212 עד 216 גראן.

ציור כב. (כסף).

מצד אחד: „פרח"
מצד שני: „כד" סביבו: **ירושלם קדשה.**

ממעל אות **א** (שנת א')

וסביבו: **חצי השקל.**

משקלו של חצי השקל הזה הוא מן 108 עד 112 גראן.

„ירושלם בלי יוד כמו בהשקל הזה ובמחציתו, מוצאים אנחנו ביהושע (י' א') בדניאל (כ' י"א) ובעזרא (ה') יש המשערים כי היוד נוספה בזמן מאוחר מפני כביד העיר (עספין בספרו Speakers Commentary.

וגם בספרתנו אני מוצאים חלוקי דעות על שם העיר ירושלים אם נכתבה ביוד או בלי יוד.

בספר טוב גיטין (ס' ט"ז), ומ"ש ירושלם בלא יוד לא ידעתי אם הוא בדיוק או בטעות", ובתוס' תענית: (ז' ט"ז) לכך אין אנו נותנין יוד בירושלים בין למד למם על שם שלם היינו: „עיר שלם", ובירושלמי (מגלה פ"א ה"ט) „אנשי ירושלם היו כותבין ירושלם ירושלימה ולא היו מקפידין".—

המעריך בס' „אוצר ישראל" אות „ירושלם" מעיר כי השם ירושלם נזכר בתנ"כ תרנ"ו פעמים ובכלם ירושלם חסר יוד (הכתיב ירושלם והקרי ירושלים) ורק שש פעמים כתוב ירושלים מלא (ירמיה כ"ו י"ה אסתר ב' ו' דניאל א' א' דהי"א ג' ה' דהי"ב כ"ה ב' ושם ל"ב ט'), גם בלוחות „תל אמרנא" נקראה בשם „אורושלם".

ובמצבת סנחריב (לעיל צד ל"ד) אֻֽרְסַלִֽימְמַּ עם יוד.

התואר „קדשה" מוצאים אנחנו גם בתנ"כ „עיר הקדש" (ישעיה מ"ח ב' — נחמיה י"א א').

בהשקלים משנת ב' והלאה ירושלים כתוב ביוד ורשום במקום „קדשה", הקדושה.—

ציור כג. (כסף).

מצד אחד: „פרח"

סביבו: **ירושלים הקדושה.**

מצד שני: „כד"

ממעל אותיות **שב** (שנת ב'),

וסביבו: **שקל ישראל.**

משקל השקל הזה הוא 215 גרן.—

ציור כד. (כסף).

מצד אחד: „פרח"

סביבו: **ירושלים הקדושה.**

מצד שני: „כד"
מטעל אותיות שב (שנת ב'),
וסביבו: חצי השקל.
משקל חצי השקל הזה הוא 99 גרן.

ציור כה, (כסף).

מצד אחד: „פרח"
וסביבו: ירושלים הקדושה.
מצד שני: „כד"
מטעל אותיות שג (שנת ג'),
וסביבו: שקל ישראל.
משקל השקל הזה הוא מן 213 עד 225 גרן.

ציור כו, (כסף).

מצד אחד: „פרח"
סביבו: ירושלים הקדושה.
מצד שני: „כד"
מטעל אותיות שג (שנת ג'),
וסביבו: חצי השקל.
משקל חצי השקל הזה מן 100 עד 105 גרן.

ציור כז, (כסף).

מצד אחד: „פרח"
סביבו: ירושלים הקדושה.
מצד שני: „כד"
מטעל אותיות שד (שנת ד'),
וסביבו: שקל ישראל.
משקלו 200 גרן.

את השקל הזה ראה הרמב"ן בבואו לעכו וגם בעל ספר „מאור עינים" הר"ע מן האדומים (עיין לעיל צד ז׳) ואחריו הקהו הרב ר׳ יעקב עמדן בספרו „מגדול עוז" (עיין ציור א.) ושניהם לא נתנו תמונתו הנכונה.

ציור כח. (כסף).

מצד אחד: „פרח"
סביבו: ירושלים הקדושה.
מצד שני: „כד"
ממעל אותיות שד (שנת ד׳),
וסביבו: חצי השקל.

משקלו של חצי השקל 95 גראן.

ציור כט. (כסף).

מצד אחד: „זר"
בתוכו אות ד (שנת ד׳).
מצד שני: „שלשה שבלים"
סביבו: רבע הש.. (רבע השקל)
משקלו 45 גרן.—

אפשר מאד כי מרוב הימים נמחק והסר ממשקלו גראנים אחדים.—

המטבע הזאת היא יחידה במינה שנגלתה ראשונה בשנת תרנ"ח (1898) על ידי ושותפי ר"ג כהן ז"ל ור"ח ליפקין, ועל ידינו באה אז לאוצרו של המאסף המנוח ה"ר יהודה המבורגר ז"ל בפרנקפורט דמיין, ואחרי מותו באה גם המטבע הזאת עם כל אוצרו הגדול אל המוזעאום הבריטי בלונדון (עיין לעיל צד ט"ז).—

טרם שנמשיך דברינו על השקלים, הישב אני לנכון לדבר על זמן טביעת המטבעות האלו.

שמעון נהיה לנשיא ישראל על פי ההלטת אסיפת העם בשנה השלישית כאשר הבאנו לעיל את פתשגן הכתב, ובאותה השנה קבל הרשיון מאנטיוכס סידטס, להטביע מטבעות׳.—

על פי זה אין כל ספק כי אותה השנה שהחל להטביע את המטבעות חשב בלי ספק לשנה א׳ היינו שנה השלישית לכהונתי של שמעון.—

המנוח המבורגר מפפד״מ המומחה הידוע במטבעות, מתנגד אל הדעה המוסכמת ומוהלטת כי השקלים האלה יצאו מאת שמעון המכבי, ובספרו שהזכרנו לעיל (צד ט״ז) מחליט: כי ברור אצלו אשר השקלים והצאי השקלים משנת א׳ עד שנת ה׳ נטבעו במשך הד׳ שנים ושלשה רבע השנה, שבהם נלחמו היהודים נגד אספסינוס וטיטוס, היינו משנת ס״ו עד שנת ע׳ למספר הרגיל. ומביא כמסכימים להחלטתו המוזרה הזאת את המלומדים: ד״ר הימהוף בלומר, ריינך, סיקסט, וגם את בנו של מר המבורגר, קצת מומחה לאותו דבר.—

אבל האמת היא כי אותו החכם טהודר ריינך שמר המבורגר מביאו כתנא דמסייע ליה חזר מדבריו בספרו בתוצאה החדשה, וכל אלה החכמים שהזכירם מר המבורגר למסכימים אל הדעה הזאת נגררו אחרי ההחלטה הראשונה של מר ריינך בתוצאה הראשונה של ספרו הצרפתי „מטבעות העבריות״, אבל בהכשל עוזר מובן כי נופל גם העזור, וכיון שמר ריינך בעצמו מבטל את סברותיו הלא גם ההסכמות בטלות מאליהן, והטעמים לבטול הדעה הזאת הנם ברורים למדי, המופת היותר הותך הוא התגלות המטבע, שקל שנת ה׳.—

ציור ל. (כסף).

הצד האחד: מטושטש מבלי אפשריות לקרא אף אות אחת

מצד שני: „כר",
ממעל אותיות שה (שנת ה'),
וסביבו: שקל י... (שקל ישראל).
משקל השקל הזה הוא 218 גרן.

המטבע היחידית במינה הזאת נגלתה בשנת תרל"ו (1876) ונטבעה ראשונה ציורה בספרו של מר מדדן (תוצאה אחרונה 1881), ומציאותה מבטלת דעתו של מר המבורגר כי השקלים האלה נטבעו בזמן המצור על ירושלים ע"י אספסינוס וטיטוס. כידוע החלה המלחמה נגד אספסינוס וטיטוס בה' אלול (ספטמבר) שנת 66 למספר הרגיל וכלתה בספטמבר (אלול) שנת 70 למספר הרגיל, והיו לפי"ז ארבע שנים רצופות תמימות בלי שלשה רבעי השנה כלל, שאפשר היה לכנותם בשם שנת ה'.

גם יש לנו עוד ראיה מוכחת כי בימי המרד לא נטבעו השקלים האלה: ידוע היטב, כמו שנבאר להלן, שנמצאות מטבעות רבות מפולמס „בר כוכבא", שנקל מאד להוכיח כי היו נטבעות ראשונה בטיפוס הרומי, ובימי המרד טבעו עליהן טיפוס העברי, ונכרות עוד אותיות הרומיות וצורות הקיסרים שנשארו, ועליהן טבועות אותיות העבריות, מדוע אין אנו מוצאים ולא מצאו עד הנה, אף שקל אחד או חצי השקל, טבועים על דרכמה או דינר רומי כמו שנמצאות מטבעות „בר כוכבא" לרוב, האין זאת ראיה גמורה כי השקלים והצאי השקלים נטבעו בתקופה אחרת, לא בתקופת המרד, כי אם בתקופת שלוה והשקט.—

ועל פי זה מחליטים אנחנו כדבר ברור כי שמעון המכבי בשנה השלישית לכהונתו באותה השנה שהכרז ל„נשיא ישראל" ושבה קבל הרשיום מאנטיוכס סידטס להוציא מטבעות עבריות החל להוציא את השקלים והצאי השקלים: ובכה הוא סדר של שנות כהונתו של שמעון המכבי:

שנת קט״ב לפני מספר הרגיל (רי״ב לפני הב״ש) מטבת עד ניסן עלה שמעון לכהן בכהונה גדולה אחרי מות אחיו יונתן, מניסן עד תשרי נקראת שנה השניה לכהונתו. בה לכד את גזר ויבצר את חומת ירושלם.

בשנת קמ״א לפני מספר הרגיל, (רי״א לפני הב״ש) היא שנה השלישית לכהונתו נקברו עצמות יונתן במודיעין, בה מת אנטיוכס הרביעי, ושמעון שלח צירים לרומא ויקבל את המכתב מדימיטריאוס, ובי״ח אלול זאת השנה נקבעו לוחות הנחשת על העמודים בהר ציון ושמעון נקרא בשם „נשיא ישראל״.—

באותה השנה, מאלול עד ניסן, נטבעו השקלים שנת א׳ (ציורים כ״א כ״ב).—

מניסן ק״מ, עד ניסן קל״ט לפני מסה״ר (ר״י עד ר״ט לפני הב״ש) היא השנה השניה לטביעת המטבעות ובה נטבעו השקלים וההצאים שנת ב׳.— (ציורים כג. כד.).

מניסן קל״ט עד ניסן קל״ה לפני מסה״ר (ר״ט עד ר״ה לפני הב״ש) היא השנה השלישית, ובה נטבעו השקלים וההצאים של שנת ג׳ (ציורים כה: כו.).

מניסן קל״ה עד ניסן קל״ז לפני מספר הרגיל (ר״ה עד ר״ז לפני הב״ש) נקראת שנת הרביעית ובה נטבעו השקלים וההצאים וגם רבע השקל של שנת ד׳ (ציורים כז. כח. כט.).

מניסן קל״ז עד ניסן קל״ו (ר״ז עד ר״ו לפני הב״ש) היא השנה החמשית, שנשאר לנו ממנה שריד אחד והוא השקל שה שנטבע באותה השנה.

אבל שמעון הלא מת בחודש שבט שנת קל״ה לפני מסה״ר (ר״ה לפני הב״ש), ובלי ספק טבע גם בשנה הששית מטבעות ולכן אפשר מאד כי חסר לנו השקל של שנת ו׳, ועל פי הכלל „לא ראינו אינה ראיה״, וכמו שעד שנת תרל״ו (1876) לא ידעו ממציאות השקל שה ועד שנת תרנ״ח 1898 לא ידעו ממציאות רבע השקל ד יכול היות כי עוד ימצאו בזמן מן

הזמנים גם השקל שֶׁן (שנת ו׳) ואז תהיה רשימת ימי כהונתו של שמעון שלמה על פי השקלים שטבע.—

אבל פה אתי עוד דברים על מטבעות נחשת שהחוקרים מאחרים טביעתן, לפי דעתי, לא בצדק.—

מפתשגן הכתב שהבאנו דבריו, הנה שמעון היה הראשון שקבל התואר „נשיא ישראל" האפשר להאמין כי לא השתמש בתוארו זה על המטבעות שטבע בישראל?

מה שהשקלים והחצאים יצאו בלי שמו לא יפלא בעינינו כי השקלים והחצאים היו כמטבעות האומה על פי המקובל, ולכן נוכל להבין כי נטבעו בלי הזכרת שמו כלל אבל הלא הוציא גם מטבעות נחשת ועליהן שם את שמו בפרוש והמה לפי דעתנו: —

ציור לא. (נחשת).

מצד אחד: „כד גדול עם שתי ידים"

סביבו: שנת אחת לגאלת ישראל.

מצד שני: „זר"

ובתוכו: שמעון נשיא ישראל.

ציור לב. (נחשת).

מצד אחד: „ענף ענב"

סביבו: שנת אחת לגאלת ישראל.

מצד שני: „תומר"

מלמטה: שמעון נשיא ישראל.

ציור לג. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „כנור פתוח"

סביבו : שנת אחת לגאלת ישראל.

מ צ ד ש נ י : „זר" בתוכו „שבולת"

וסביבו : שמעון נשיא ישראל.

נטיתי בזה מדרכם של רוב החוקרים, כי לבד החכם די וואג אשר גם הוא מיחס את המטבעות האלו לשמעון המכבי, רוב החוקרים מיחסים אותן —לפי דעתי— שלא בצדק, לזמן בר כוכבא, אחרי שבדבר ברור הוא אצלם ששמו של בר כוכבא היה שמעון, גם יש מהם שמיחסים אותן לאיזה נשיא בשם שמעון שהוא טבע אותן, אבל לפי דעתי שמעון הנשיא זה הוא שמעון המכבי, שהיה הראשון שהעם הכתירו בתואר „נשיא ישראל" וטבע על המטבעות את תארו זה.—

ד"ר לוי מברסלוי מיחס המטבעות האלו לרבן שמעון בן גמליאל הראשון, וגם מר מדרן בספרו (תוצאה שנת 1864) הסכים על ידו מפני השם „נשיא" שהיה לרבן שמעון בן גמליאל.— וגם גרין מספר זאת כדבר הסתורי.

די סולסי במאמרו בהקובץ Rev. Num. 1865 מיחסן לרבן שמעון בן גמליאל, בן דורו של בר כוכבא.—

ד"ר מרצבכר מיחסן גם הוא לרבן שמעון בן גמליאל נשיא הסנהדרין בעת המרד הראשון, ומוסיף ליחס לרבן שמעון זה גם יתר המטבעות שנושאות השם „שמעון" לבד בלי נשיא ומשער כי מפני איזה סבה בלתי ידועה, הדל בסוף ימיו להקרא בשם נשיא, ויטביע מטבעות על שמו לבד בלי התואר נשיא, ואין אלה, אלא דברי נביאות.—

בהמשך דברינו נוכיח לדעת אי האפשריות שבהשערה הזאת,

וכל השערות החוקרים האלה נוסדו על מאמר חז"ל (שבת ט"ו ע"א) „הלל ושמעון גמליאל ושמעון נהגו נשיאותן לפני הבית מאה שנה", פה מצאו ראיה מוכחת כי בין „נשיאי הסנהדרין" היו שמות שמעון, ולכן שערו כי „שמעון נשיא ישראל" אשר על המטבעות, מוכרח היה להיות אחד מהנשיאים האלה, אף כי אין זכר בשום מקום שהנשיאים האלה, שלא היו באמת שלטונים מדיניים כי אם ראשי הסנהדרין ולא יותר, מלבד רבן שמעון בן גמליאל הראשון שלקה אמנם חלק בעת המרד הראשון אבל התנגדותו למעשי הקנאים ומתינתו הגדולה איננה מוכחת כלל כי טבע מטבעות מיוחדות לגאלת ישראל בעת שלא היתה אף התחלה לגאולה, אין כל זכר שטבעו מעולם איזה מטבעות. ומפני הטעות הזה החליטו „כי בעל המטבעות האלו היה שמעון" אחד מנשיאי הסנהדרין, והולקים אך מי היה שמעון הנשיא הזה, אלה מיחסים אותן לשמעון בן גמליאל לפני הרבן הבית, ואלה מיחסים אותן לשמעון השלישי בן גמליאל השני בזמן מלחמת ביתר, ועל ידם עוזרים מר דירינבורג ומר המבורגר.

ד"ר לוי מתנגד אל הדעה הזאת, מפני טעם פשוט כי שמעון השלישי מעולם לא בא בהתקרבות את „בן כוזיבא" מפני שהסנהדרין קבעו מושבם אחרי חורבן הבית ליבנה, ואחרי כן לאושא, ומובן כי לא לקחו שום חלק בהמרד הגדול של בר כוכבא. גם היה ר' שמעון בן גמליאל בזמן מלחמת ביתר צעיר לימים שספק גדול הוא, אם כבר שמש אז בתור נשיא, ולפי דברי גרין היה רשב"ג עוד נער שוקד על בית הספר בפרוץ המרד של בר כוכבא. וימים רבים אחרי חורבן ביתר ספר רשב"ג (ירושלמי תענית פ"ד) על החורבן הזה.—

אבל כל המשא ומתן הזה הוא לחנם אם ישלימו דעותיהם לדבר אחד, ולדעה אחת, כי לא רבן שמעון בן גמליאל זה שהיה לפני החורבן, ולא זה שהיה בזמנו של „בר כוכבא", טבעו מטבעות הנחשת האלו, או איזה מטבעות אחרות, המה

היו נשיאי הסנהדרין, אבל לא „נשיאי ישראל" כמו שהיה „שמעון המכבי" שבפרוש כתוב (כס' החשמנאים) שתארוהו בשם, „נשיא ישראל" — והתואר הזה בלי שום ספק רשם גם על מטבעות הנחשת שטבע בשנה הראשונה, היינו באותה השנה שטבע את השקל כסף שנת א' (ציור כא.)

אבל לבד שלשת המטבעות נחשת האלו טבע שמעון עוד מטבעות נחשת.

ד"ר מרצבכר מזכיר שראה „שקל שנת ג'" נחשת, ממש באותו הטיפוס של הכסף (ציור כה.)

ובאוצרו של מר קלרק בעירנו נמצא שקל נחשת ממש בהטיפוס של שקל כסף שנת ד' (ציור כז.), ומצאוהו בכפר „בית זכריה" קרוב לירושלם.

אמנם נמצאו מי ששערו שהשקלים האלה טבעו במחשבה לצפותם אחרי כן בכסף, אבל ההשערה הזאת היא כדברי נביאות, שאין לקבלה בוודאית, ויותר יש לשער כי טבעו לכתחלה גם מנחשת כמו מכסף ואפשר מאד שגם בהשנים האחרות נטבעו שקלים של נחשת אבל עדין לא נתגלו, ואין להביא ראיה ממה „שלא ראינו עדין" (עין להלן פרק ט' דברי על מטבע נחשת יהודה במינה מזמן בר כוכבא שנגלתה על ידי).

עוד שתי מטבעות קטנות של נחשת נמצאות שגם אתן משתדלים החוקרים לאחר עד ימי המרד הראשון נגד אספסינוס וטיטוס ואלו הן:

ציור לד. (נחשת).

מצד אחד: „כד קטן עם שתי ידים".

סביבו: **שנת שתים.**

מצד שני: „עלה ענב".

וסביבו: **חרת ציון.**

ציור לה. (נחשת).

מ צ ד א ח ד: „כד קטן עם שתי ידים וכסוי",

סביבו: **שנת שלוש.**

מ צ ד ש נ י: „עלה ענב",

וסביבו: **חרות ציון.**

ראוי לשים לב אל השנוים בין שתי המטבעות האלו. בהראשונה (ציור לד.) מלת ח ר ת בלי ואו ובהשניה (ציור לה.) מלת ח ר ו ת בואו — גם מלת ש ל ו ש בואו. — (ראוי להעיר כי בהכתובת שנגלתה על האבן בהשלוח מלת שלש היא בלי ואו.)

אין להחוקרים שום ראיה שהמטבעות האלו נטבעו בימי המרד נגד אספסינוס וטיטוס וד"ר מרצבכר מודה שאי אפשר להחליט בברור זמן טביעתן, אולם לפי דעתי גם הן נטבעו על ידי הטובע הראשון שמעון המכבי.

כד מרדן מסדר מיד אחרי השקלים וההצאים עוד שלש מטבעות נחשת, שהוא מיחסן לשמעון המכבי ואלו הן:

ציור לו. (נחשת).

מ צ ד א ח ד: „כד",

סביבו: **לגאלת ציון.**

מ צ ד ש נ י: „לולב",

ומשני צדדיו: „שני אתרוגים",

וסביבו: **שנת ארבע.**

ציור לז. (נחשת).

מצד אחד: „שני לולבים",

סביב **שנת ארבע רביע.**

מצד שני: „אתרוג",

וסביבו: **לגאלת ציון.**

ציור לה. (נחשת).

מצד אחד: „שני לולבים אגודים",

וביניהם: „אתרוג",

סביב: **שנת ארבע חצי.**

מצד שני: „תמר",

משני צדדיו: „סלי פירות"

וסביב: **לגאלת ציון.**

השניאה שנשרשה בלבות רבים מהחוקרים, טרם שנתגלתה המטבע „שקל שנת ד' כסף", כי שמעון המכבי טבע מטבעות שקלי כסף אך שלש שנים, ובשנה הרביעית החל להטביע את השקלים נחשת, מפני הדעה הזאת קבעו את השקל הנחשת שמצאו בכפר בית זכריה — כמו שהזכרנו לעיל, — לשקל שנת ד' במקום שקל הכסף, והמטבע של נחשת (ציור לה.) להצי השקל, והמטבע „שנת ארבע רביע" (ציור לז) לרבע השקל.—

אבל אחרי שמצאו שקלים והצאים כסף משנת ד' וגם שקל כסף משנת ה', ורבע השקל כסף משנת ד', הלא יפול כל היסוד לכן נהזיק בהסדר הזה: שמעון טבע לבר השקלים החצאים והרבעים של כסף, גם מטבעות נחשת אותן שהבאנו, שהן חלקים שונים

ממשקל, בכל שנות נשיאותו, ובטח כי היו גם מטבעות נחשת קטנות גם משנות א׳ וה׳, כמו שיש משנת שתים שלוש וארבע או יכול היות כי טבע בשנה הראשונה, מטבעות הנחשת הגדולות (ציורים לא. לב. ולג.) ולשנית ב׳ וג׳, הקטנות (ציור לד. לה.) ולשנה הרביעית, המטבעות „שנת ארבע" (ציורים לו. לז. לח.)

אבל פה יש לשאול שאלה המורה: מה פירוש המלים „רביע" ו„הצי" על שתי המטבעות של „שנת ארבע" (לז. לח.). —

קשה מאד להסכים להחלטת החוקרים כי „רביע" תורה שהמטבע היא „רבע השקל" — בתנ"ך אין אנו מוצאים להוראה זו כי אם מלת „רבע" או „רביעית" ואף פעם אחת לא „רביע" וביחוד כאשר הכתוב (שמואל א׳) מזכיר בפרוש „רבע שקל" ולא רביע וכן רשום בפרוש על „הרבע שקל כסף" (ציור כט).

גם אי אפשר להסכים כי מלת „חצי" תורה על חצי השקל, מדוע רשמו על המטבע הזאת של „שנת ארבע" (ציור לה.) האות „חצי" לבד אם כונו על „חצי השקל" ולא בפרוש „חצי השקל" כמו שרשום על כל החצאים מארבע השנים. —

לכן יש לשער כי המלים האלו „רביע" „חצי" אינן מכונות על חלקי המטבע כי אם על חלק השנה, ויהיה הפרוש „שנת ארבע ורביע" „שנת ארבע והצי" — לאיזה טעם? עלינו להודות כי הסבה נעלמה מאתנו, אולי התגליות הבאות תפתרנה לנו גם את ההדה הזאת כמו גם יתר השאלות כמו למשל: מדוע על מטבעות הנחשת של שנת אחת רשום „לגאלת ישראל", ועל שנת שתים ושלש „חרות ציון", ועל שנת ארבע „לגאלת ציון". התגליות העתידות יבארו לנו בלי ספק את כל הכמוס ונעלם מאתנו, ולעת עתה נסתפק בזה שעינינו רואות.

מטבע אחת נחשת גרמה בזמנה רעש גדול בין החוקרים, מדדן בספריו שתי התוצאות (1864—1881) מביא ציורה כמו

שהיא לפנינו פה (ציור לט.) המטבע הזאת דומה להמטבע שהבאנו לעיל (ציור לג.) אבל סביב הכנור קורא מר מדדן „ש"ב להר ישראל" (שנת ב' להרות ישראל) במקום „שנת אחת לגאלת ישראל".

ומזה הפין להוכיה עפ"י דברי מרצבכר כי שמעון נשיא ישראל טבע מטבעות נהשת מטיפוס הזה גם בשנת ב' להרות ישראל אבל האמת היא כי אותה המטבע שהיא מאוצרו של וויגאן שבא אהרי כן להנסיך קאהען ד' אנוורס אמנם רשום בצד האהד סביב הור „שמעון נשיא ישראל" אבל מצד השני אפשר אך לקרוא אותיות „ישראל" ויותר לא, ויותר נכון להגיד כי הסרות מלים „שנת אחת לגאלת" ולא „שב להר", ואפשר מאד שקרה בהמטבע הזאת כמו במטבעות רבות אשר לא עלו יפה מהטובע ויצאו מצד אחד מטושטשות והסרות אותיות, כמו שנראה זאת להלן בציורי המטבעות האהרות.

ברשימת המטבעות של האוצר הגדול שנשאר מהמנוה מר המבורגר אשר באו אהרי מותו להמוזעאום הבריטי אין זכר למטבע כזאת וזה סמן שלא בא לאוצרו כלל מטבע כזו, גם על ידי לא עברה מטבע כזאת, וכפי חקירתי ודרישתי, לא מצאו מעולם בהחפירות עד הזמן האהרון מטבע של שמעון נשיא ישראל משנת ב' להרות ישראל.

וזה סדר העולם של נשיאי הסנהדרין אשר ההוקרים הפצים ליהס אליהם טביעת מטבעות בשם „שמעון נשיא ישראל".

„הלל הגדול" היה משנת 30 לפני מספר הרגיל עד 10 למספה"ר.—

בנו „שמעון" מן שנת 10 עד 30 למספה"ר.

בנו גמליאל עד שנת 50 —

בנו שמעון עד שנת 70 —

ר' יוהנן בן זכאי מיסד ישיבת יבנה עד שנת 80.—

גמליאל בן שמעון השני עד 116.—
שמעון בנו משנת 140 עד 163.—

כפי שנבאר להלן היתה מלחמת ביתר משנת 120 עד 123 למספר הרגיל (נ"ב שנים אחרי חורבן בית שני כדברי חז"ל)— אבל אם גם נסכים למנין העמים שהמלחמה היתה בשנת 135 — הלא גם כן אי אפשר ששמעון זה שנהיה לנשיא בשנת 140, והיה צעיר לימים בעת המרד, טבע את שמו בשם נשיא ישראל על המטבעות. מלבד זה אין אנו מוצאים בשום ספר מסופרי דברי ימנו, גם לא בהתלמוד, שנשיאי הסנהדרין טבעו מטבעות, חכמנו בפרוש מכנים את המטבעות „כוזביות" ירושלמיות" ושל „מלכים הראשונים" שכולן ידועות הנה— אבל לא שנטבעו ע"י נשיאי הסנהדרין.—

על פי כל הדברים האלה מהליטים אנחנו בדעה צלולה וברורה כי „שמעון נשיא ישראל" ששמו רשום על מטבעות הנחשת (לא. לב. לג.) הוא שמעון המכבי הראשון שנקרא ע"י היהודים „נשיא ישראל" והראשון שקבל הרשיון, וטבע מטבעות בישראל.—

ו.

חשמנאים.

אחרי שנרצה שמעון בערמת התנו תלמי בן אבובי, נמנה לכהן גדול בנו יהוחנן, או הורקנוס הראשון, — (בשנת 177 לשטרות—205 לפני הב"ש (135 לפני מספר הרגיל). —

יוחנן זה נזכר בתלמוד (ר"ה י"ח ע"ב) „וכך היו כותבים בשטרות בשנת כך וכך ליוחנן כהן גדול לאל עליון.—

יוחנן בעלותו על הכסא אמר לקחת נקם במרצה נפש אביו ואחיו, אשר ברח וימלט, אך בעודו עושה כה וכה והנה קפצה עליו רוגזו של אנטיוכס סידטס, שעלה בחיל גדול וכבד על ערי יהודה ויכבשם, וישם מצור על ירושלם, ואחרי שנה תמימה של מלחמה הוזיל יוחנן שלש מאות ככר כסף מאוצרו ויתנם לאנטיוכס ויכרות עמו ברית שלום, ובאחרונה פנה יוחנן אל זקני רומא (בשנת 203 לפני הב"ש—133 לפני מסה"ר) ויבקש עזרתם, והרומאים מלאו את בקשתו ויגערו בנציבי סוריא על הכבידם עולם על יהודה, ויצוו להשיב להיהודים את הער"ם שנלקחו מהם בלי צדק ומשפט, ולבלתי העביר צבאותיהם דרך ארץ יהודה, ובכלל לבלתי להשוב את היהודים לנתיני מלכי סוריא.—

אחרי החופש הזה החל יוחנן להטביע מטבעות, — אבל כל המטבעות שטבע היו של נחשת ואין אף מטבע אחת של

כסף, ויכול היות שהשתמש בהשקלים הרבים של המשת (או ששת) השנים שנטבעו על ידי אביו שמעון המכבי.—

על המטבעות טבע את שמו העברי „יהוחנן" או „יהוכנן" כי את השם הורקנוס קבל אחרי כן, מפני טעם לא ידוע, יש מהסופרים (ס' המכבים בערבית) המחליטים כי בהרגו גבור ידוע ששמו היה הורקנוס נקרא ככה על שמו, ואיזיביאוס וסולפיסיוס סוורים, מחליטים כי קבל את השם הורקנוס יען שנצח את ההירקוניים — עם על יד ים הכספי — אבל בס' החשמונאים (א') בדברו על מותו של שמעון מזכיר את יוחנן אך בשמו העברי.—

בשתי השנים הראשונות לכהונתו לא טבע יוחנן מטבעות כלל כי אם אחרי שנח מאויביו מסביב, ובעלותו על האויבים הפנימיים, המה השמרונים צוררי יהודה בארץ ישראל, ויכבוש את שכם, ויהרוס את הר גריזים, גם הכניע את האדומים ויכניסם תחת כנפי אמונת היהודים ואז אחרי מותו של אנטיוכוס (199 לפני חב"ש—129 לפני מספר הרגיל) טבע המטבעות הראשונות.

ציור מ. (נחשת).

מצד אחד: „שני שופרות",

מצד שני: „זר",

ובתוכו כתוב:

יהוחנן הכהן הגדל וחבר היהודים.

ממעל לאותיות העבריות יש אות יונית *A*

כהטיפוס הזה ישנן מטבעות שבתוך הזר כתוב:

יהוחנן כהז גדל וחבר היהדים.

ציור מא. (נחשת).

מצד אחד: „שני שופרות".

מצד שני: „זר"

ובתוכו כתוב:

יהוכנן הכהן הגדל וחבר היהודים.

השם יוחנן נזכר בכה"ק (מלכים ב' וירמיה) בחי"ת ולא בכ"ף, גם בתלמוד נמצא השם יוחנן בחי"ת, יוחנן בן גודגדא (תוספתא שקלים פ"ב י"ד, הגיגה ג' וה', חולין נ"ה, יבמות פ"ד ב', גיטין פ"ה ה', עדיות פ"ז ט', הוריות י' ותוספתא תרומות פ"א ובירושלמי שם) רבן יוחנן בן זכאי (במקומות רבים בש"ס) יוחנן בן נורי, ור' יוחנן בן נפחא, יוחנן הסנדלר, ויוחנן תורתא גם ביוסיפוס (מלחמות היהודים) יוחנן מן גוש חלב או יוחנן בן לוי.—

ולכן השם יהוכנן שרשום על המטבע הזאת ועל זאת שלאחריה ראוי לתשומת לב, אף כי בהמטבע שלפני זאת כתוב יהוחנן בחי"ת.—

ציור מב. (נחשת).

מצד אחד: „שני שופרות",

מצד שני: „זר",

ובתוכו כתוב:

יהוכנן הכהן הגדל ראש
וחבר היהודים.

אות היונית *A*. אשר ממעל האותיות העבריות מרמזת על

שמו של אלכסנדר השני צבינה, בן בריתו של יוחנן הורקנוס זה. —

על התואר חבר יתקרו החוקרים מדוע נקרא בשם „חבר היהודים" ומה פירושה של מלת חבר, יש מפרשים אותה לתואר „חכם" להורות בזה כי „יוחנן הכהן הגדול" היה גם „חכם היהודים" ויש להם על מה לסמוך: „חבר אינו צריך התראה" (סנהדרין מ"א) הערוך מביא על מלת חבר פירושו של הגאון „גדול העיר" והרמב"ם גם הוא מפרש: „חכם המדינה" -- והתואר „חבר" בימי בית שני היה ההפך מהבור וההדיוט „המקבל עליו להיות חבר אינו מוכר לעם הארץ לח ויבש" (דמאי ב׳ ג׳) „עם הארץ שאמר לחבר קח לי אגודת ירק" (שם ו׳ י"ב) „אשת חבר משאלת לאשת עם הארץ נפה וכברה" (שביעית ה׳ ט׳) „המקבל עליו ארבעה דברים מקבלין אותו להיות חבר" (תוספתא דמאי ב׳ ב׳) „חבר ועם הארץ שירשו את אביהם" (שם ו׳ ה׳) „לכהן חבר שמסר לכהן עם הארץ כבר של תרומה" (מד"ר ויקרא י"ה).

גם יש שמבארים תואר „חבר היהודים" אשר על המטבע כמו „ידיד היהודים", אבל מדדן דוחה הביאור הזה בטענו לאיזה מטרה יתארו את המושל או הנשיא בשם „ידיד העם" לפי השערתו תהיה מלת „חבר" פה כמו „אומה".—

וד"ר לוי מבאר מלת „חבר" על תואר „חבורה" ותהיה הכונה: „חבורת היהודים" המיניסטריום „מועצת הממשלה", ולפי"ז הנה נטבעה המטבע על שם „יוחנן הכהן הגדול" וחֶבֶר היהודים". להקריאה של „חֶבֶר" בסגול הכריעו גם הח׳ גייגר גרין ושירר.—

ועל זה יכונו דברי הז"ל: (ר"ה ל"ד) „לא אמרו אלא בחבר עיר" (וגם במגלה כ"ז) „במה דברים אמורים בשאין שם חבר עיר אבל יש שם חבר עיר תנתן לחבר עיר" (ובברכות ל"א) „אין תפלת המוספין אלא בחבר עיר", (ובתוספתא שביעית ז׳ ט׳) „ונותנין אותן (מעות שביעית) לחבר עיר בטובה".—

על פי זה נוכל להשוב את המטבעות האלו, שנטבעו על ידי יוחנן הכהן הגדול" יחד את „מועצת הממשלה" של היהודים. ובימים האחרונים החל להטביע גם המלה „ראש" לפני מלות „וחבר היהודים" לאמור שהוא היה „ראש מועצת ממשלת היהודים" (ציור מב.).—

אחרי מותו של יוחנן הורקנוס הראשון נתמנה יהודה אריסטובל בנו תחתיו, לפי דברי יוסיפוס ואייזיביאוס היה החשמונאי הזה הראשון לכנות את עצמו בשם מלך.

אולם סטרבו דוחה הדעה הזאת, ומחליט כי אך אלכסנדר ינאי היה הראשון שקבל התואר מלך, וגם מהמטבעות נראה כי צדקו דברי סטרבו יען אין על שום מטבע ממטבעותיו של אריסטובל התואר מלך.—

מיד אחרי מותו של אביו, השתדל יהודה בנו למנוע ההנהגה מאמו, כאשר דרש אביו, ויצליח לאסרה במשמר, ושמה מתה ברעב. גם את שלשה מאחיו הסגיר בבית האסורים למען שלא יעמדו לו למכשול. –

גם הוא כאביו, הכניע את האדומים ויכריחם לקבל אמונת היהודים.—

היונים כינוהו בשם ,פהילוינו" לאמור: „ידיד היונים.—

כל ימי כהונתו לא ארכו יותר משנה אחת, ולכן מעטות הן מטבעותיו שגם הן היו מנחשת:

ציור מג. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „שני שופרות",

מ צ ד ש נ י : „זר",

בתוכו כתוב:

יהודה כהן גדל וחבר היהודים.

מדרן מביא מטבעות מטיפוס הזה שקורא בהן „גללי" תחת „גדל" אבל הקריאה הנכונה היא גם בהן „גדל" ואין לדרוש, מפני שגיאת הקריאה, דרשות כי נקרא „כהן הגליל" וכדומה.—

אלכסנדר ינאי היה אחד האחים שנשארו חי ולא הומתו על ידי יהודה אריסטובלוס. הוא עלה על כסא הממשלה אחרי מותו.

אלכסנדר זה נקרא בפי חז"ל בשם „ינאי" וגם היוסיפוס (בקדמוניותיו י"ג י"ב) מכנהו בשם „יאניאוס", על המטבעות רשם את שמו העברי „יהונתן" או „יונתן".—

הוא היה כהן הגדול הראשון אשר כנה את עצמו בשם „מלך": —

ציור מד. (נחשת).

מצד אחד: „שני שופרות",

ומצד השני: „זר",

בתוכו כתוב:

ינתן הכהן הגדל וחבר היהדם.

ממעל אותיות העבריות נכרות אותיות יוניות AE מהשם „אלכסנדר" שבו נקרא יונתן זה.

ציור מה. (נחשת).

מצד אחד: כהמטבע הקודמת,

מצד שני: כהמטבע הקודמת אבל בלי אותיות היוניות ממעל.

ציור מו. (נחשת).

מצד אחד: „שני שופרות".
מצד שני: „זר"
בתוכו כתוב:

יהונתן הכהן הגדל
וחבר היהדים.

ציור מז. (נחשת).

מצד אחד: „שני שופרות".
מצד שני: „זר",
בתוכו כתוב:

יהונתן הכהן הגדל להיהודים.

כך היא הקריאה הנכונה ולא כמרדן שקורא: „והיהודים" שאין לה שום פירוש ונתחלפה לו — למרדן — הלמד בואו. — גם בטיפוסים אחרים טבע הכהן הגדול הזה:

ציור מח. (נחשת).

מצד אחד: „ענן",
סביבו כתוב יונית:

באזיליוס אלכסנדרוס (המלך אלכסנדר).

מצד שני: „שמש עם שמנה קוים",
ובהם רשום:

יהונתן המלך.

ציור מט. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : כהמטבע הקודמת,

מ צ ד ש נ י : „פרח",

וסביבו רשום:

יהונתן המלך.

ציור נ. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „פרח",

מ צ ד ש נ י : „שבולת"

וסביב כתוב:

יהונתן המלך.

אלכסנדר ינאי לפני מותו צוה לאשתו אלכסנדרה שלומית לשים מבטחה בידי הפרושים אשר הם יעזרו על ידה להושיבה על כסא הממשלה תחתיו.—

אלכסנדרה היתה אחות התנא רבי שמעון בן שטח. בתלמוד (שבת ט"ז ע"ב — ברכות דף מ"ח א') נקראה בשם „שלמצי" וברבה קהלת „אמר לשלמתי" אחתיה אשתו של ינאי, והנוסחה הזאת היא העיקר כי שמה העברי היה „שולמית" או שלומית.—

מהמלכה היהודיה הזאת נשארה לנו אך מטבע אחת:

ציור נא. (נחשת).

מצד אחד: „ענן"

סביבו כתוב יונית:

באזילים אלכסנדרה (המלכה אלכסנדרה)

מצד השני: „קוי השמש"

ומכל האותיות העבריות נשארה אך אות אחת: ת.

לפי דברי די סולסי, ד"ר לוי, קוודוני ומדדן, האות תיו נשארה ממלת „מלכת".—

אולם לפי דעתי התיו היא שארית מהשם „שולמית" שם המלכה בעברית.—

אפשר מאד כי טבעה מטבעות רבות כאלו ואולי גם בטפוסים אחרים, כי תשע שנים מלכה אלכסנדרה ביהודה וככת שבעים ושלש היתה במותה, אבל עד עתה לא נתגלו מטבעות אחרות בשמה כי אם זאת שהבאתי לעיל.

סופר דברי הימים אומר:

„שלומית אלכסנדרה היתה המלכה האחת ביהודה ששמה נשאר לזכרון בדברי ימי ישראל".—

הורקנוס השני או כאשר נקרא בעברית „יהוחנן", מלך אחרי אמו יען כי היה הבכור, אבל הכהן הצדיק הזה שהיה באמת גבר תמים, היה חלש ורפה כח, ולא יכול למשול על עם יהודה שנחלק אז למפלגות שונות.

שתי מטבעות נשארו לנו ממנו:

ציור נב. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „ענן",

סביבו שארית אותיות יוניות :

באזיליאוס (המלך).

מ צ ד ש נ י : „שמש וקוים",

וסביב בעברית :

יהוחנן המלך.

ציור נג. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „פרח",

מצד שני : „שבולת"

ומשני העברים רשום :

יהוחנן הכהן הגדול וחבר היהודים.

נגד המלך הזה יצא אחיו הצעיר אריסטובול שבתכונת נפשו היה ההפך מאחיו הבכור מוג הלב ורפה הידים. אריסטובול היה איש אמיץ הלב, ומיד כשישב אחיו על כסא המלוכה, ומפלגת „הפרושים" תמכו בידו, כרת אריסטובול ברית את ה„צדוקים" ויעל על ירושלים להלחם עליה, להסיר את הורקנוס ממלך ולשבת תחתיו.

לקוראי דברי ימינו ידועות המריבות האלו בין אחים שהן היו תחלת הרבן העב, כי זרים הובאו על ידי המריבות בשערי ירושלם. —

שני האחים השלימו ביניהם, ויתי הורקנוס הכהן הגדול

ואריסטובול למלך, אבל אנטיפטר האדומי ובניו החלו להרהר ריב ולגרות מדון בין האחים, ויסבו למלחמה חדשה, שסופה היה כי הורקנוס עזב את ירושלים, ואריסתובול נשאר השליט היחידי בירושלים.—

עד כי עלה פומפיוס וילחם על אריסטובול ויכניעהו, אבל הכניע את העם כולו, ומאז באה יהודה תחת עול רומא.

לאריסטובול מיחסים את המטבעות האלו:

ציור נד. (נחשת).

מצד אחד: „ענן",

סביבו ביונית:

אלכסנדרו.

מצד שני: קוי השמש"

וסביב רשום בעברית:

עלצדרע הג.

(אלכסנדר הגדול)

ציור נה. (נחשת).

מצד אחד: „ענן",

סביבו ביונית:

באזיליאוס אלכסנדרו.

(המלך אלכסנדר).

מצד שני: „קוי השמש",

וסביב רשום בעברית:

עלכצדע הג.

(אלכסנדר הגדול).

כך היא הקריאה הנכונה הג ולא שג כקריאתו של מדדן ואחרים, בהשערה מורה למספר השנה, — כי המלך היהיר הזה דמה בנפשו שהוא המושל הגדול ביהודה ויכנה את עצמו בשם „אלכסנדר הגדול".

סוף המריבות היה כי הורקנוס הלך בשבי, כרתו את שתי אזניו ונעשה בעל מום למען שלא יצלח להיות כהן גדול עוד לשרת בקודש.—

ואנטיגנוס בן אריסטובול אחרי שאביו נאסר ברומה על ידי תחבולות אנטיפטר האדומי הבוגד, ושמה שמו רעל במאכלו וימת, עלה בנו אנטיגנוס על כסא ממלכת יהודה. אנטיגנוס זה שנקרא בעברית בשם: „מתתיהו" מלך משנת 40 עד שנת 47 לפני מספר הרגיל.— (מן 110 עד 117 לפני חב"ש)

המטבעות האלו נשארו לנו ממתתיהו הכהן הזה שהיה האחרון ממלכי החשמנאים:

ציור נו. (נחשת).

מצד אחד: „זר",

סביב ביונית:

באזיליוס אנטיגנוס.

(המלך אנטיגנוס).

מצד שני: „שני שופרות",

וסביב בעברית:

מתתיה כהן גדול חבר יה(דים).

האותיות האחרונות „דים" ולפעמים „דם" או „ים" נכנסו בין השופרות ויתנו מקום לטעות (גם למדדן) לקרות ש"א — למספר השנה — היינו: שנת א'.—

ציור נז. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „חצי זר",

סביבו ביונית:

אנטיגונו.

מ צ ד ש נ י : „שני שופרות"

וסביב בעברית שארית מהמלים:

וחבר היהודים.

גם פה נכנסו „ים" בין השופרות ויטעו בהן החוקרים לקריאת „שב" היינו שנת ב'.—

ציור נח. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „חצי זר",

בתוכו ביונית:

באזיליאוס אנטיגונו.

(המלך אנטיגונו).

מ צ ד ש נ י : „שופר",

וסביבו בעברית:

מתתיה כהן גדל ח(בר היהדים).

ציור נט. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „זר",

וסביבו יונית:

באזיליאוס אנטיגונו (המלך אנטיגונו).

מ צ ד ש נ י : „שני שופרות",

וסביב בעברית:

מתתיה הכהן הגדול חבר היהודים.

ציור ס. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „מנורה בת שבעה קנים",
ושריד מאותיות יוניות
מהמלה „באזיליוס אנטיגנו".

מ צ ד ש נ י : „שלחן ולחם הפנים",
ושריד מאותיות עבריות
ת ת י ה
מהשם „מתתיהו".

את המטבע האחרונה הזאת חשבו לפנים למטבע מהמדית מזמן הכליפים אבל באחרונה הוכיח מר די סולסי בראיות נכוחות והסכים על ידו גם מר מדדן שגם היא אחת המטבעות של „מתתיהו אנטיגנוס".—

נגמור גם אנחנו בדברי מדדן :

„עם השם מתתיהו החלה התקופה המזהירה של משפחת החשמנאים, ועם השם הזה כלתה תקופתה".—

המטבע הזאת היא האחרונה שטבעו החשמנאים צאצאי המכבים הקדמונים.—

ז.

מלכי הורדוס.

עם הורדוס בן אנטיפטר הארומי החלה תקופה חדשה בישראל (מן 107 לפני הב"ש—37 לפני מספר הרגיל). הורדוס והבאים אחריו עד חורבן בית השני היו יהודים אך בשמם, אבל כל מנהגיהם היו על פי חוקי הרומאים, והמטבעות שנטבעו על ידם הן כולן בטיפוס היוני או הרומאי אף בלי אות אחת עברית.—

הורדוס עלה עם חיל הרומאים על ירושלים ואחרי מצור של ארבעים יום נפלה החומה החיצונה, ואחרי עוד חמשה עשר יום, ותבקע גם החומה השניה, והרומאים פרצו העירה ויתנפלו על המקדש ויעשו טבח נורא בהיהודים, הרגו את הכהנים בעמדם על עבודתם, ואת אנטיגונוס מתתיהו לקחו בשבי, והורדוס האכזר צוה לדוש את בשרו בשוטים, ואחרי כן הסירו את ראשו מעליו בגרזן, משפט מות נבזה כזה לא נהגו הרומאים עד עתה לעשות להמלכים שנשבו על ידם.—

ואז עלה הורדוס על כסא המלוכה. סופרי דברי הימים קוראים אותו בשם „הורדוס הגדול" וזה על פי יוסיפוס (קדמוניות י"ה) אבל לפי ידיעתנו מהמטבעות שטבע הורדוס אין זכר להתואר Megas (גדול) כמו שנקרא אגריפס השני (עיין להלן).—

ולכן יכול היות כי יוסיפוס מכנהו בשם הגדול אך למען הבדילו מהורדוס הצעיר (אנטיפס) — וככה משער גם הה' עוולד, וגם סופר דברי הימים הה' יוסט, כי התואר „רבא" שנקרא בו הורדוס הוא לא מפני שנקרא „הגדול" כי אם יען שהיה היותר גדול בשנים מהורדוס אנטיפס הצעיר ממנו.

הוא מלך על יהודה שלש ושלשים שנים והתיך מטבעות רבות, כולם של נחשת, לפי דברי יוסיפוס (בקדמוניותיו פ' י"ז) עזב הורדוס אחריו הון גדול ועצום. לאחותו שלומית השאיר חמש מאות אלף מטבעות כסף, ולקיסר רומי — לבד כלי הכסף והזהב שלו — השאיר במזומנים עשרה מליון מטבעות כסף. מלבד זה השאיר לאחותו שלומית למתנה את הערים „יבנה, אשדוד, ופזאל".—

לפי דברי הסופר זונרוס הטביע הורדוס גם מטבעות זהב וכסף, ולקח לו לראיה לדבריו, את דברי יוסיפוס (בס' קדמוניות ט"ו), כי הסיר את הזהב והכסף מהכלים למען לעזור את הסובלים מהרעב שהיה בארץ יהורה. אבל בקדמוניותיו של יוסיפוס לא נזכר מאומה כי השתמש בהכסף ובהזהב הזה לטביעת מטבעות, גם העזבון, שלפי דברי יוסיפוס, השאיר לאחותו ולהקיסר היו בלי ספק במטבעות רומיות, כי הרומאים לא נתנו רשות לשום מדינה שחסתה בצל רומא להתיך ולהטביע מטבעות כסף או זהב, ואך כיוצא מן הכלל היו המדינות „אלכסנדריה" אנטיוכה, קיסריה, קפדוציה, ותרשיש" שבהן נטבעו מטבעות כסף וזהב וביתר המדינות טבעו אך מטבעות נחשת, וביהודה גם כן בכל ימי מלכי הורדוס טבעו אך מטבעות נחשת, ובכסף השתמשו בהשקלים הקדמונים מזמן שמעון המכבי או בהדרכמות והדינרים הרומאים:

את כל מטבעותיו טבע הורדוס (וגם בניו אחריו) בטיפוס היוני — בלי אות אחת עברית.

ציור סא. (נחשת).

מצד אחד: „ספינה וכסוי כפעמון עליה",

בשמאלו: „ענף תמר".

מצד שני: „תמונת מזבח",

מימינו: אותיות יוניות L Γ

המורות על שנת ג'

משמאלו: רושם (מונוגראם) משולב מאותיות יוניות TP.

וסביב ביונית:

המלך הרודו.

ציור סב. (נחשת).

מצד אחד: „ספינה וכסוי כפעמון עליה",

משני צדדיו: „ענפי תמר",

וממעל הכסוי: „ככב"

מצד שני: כהקודמת.

החוקרים מרבים לשער השערותיהם על צורות המטבעות האלו, יש האומרים כי צורת המזבח לקח הורדוס ממטבעות הציליקים שבהן מצוירת עבודת אליל אפולו (דעת ד"ר באבינגטון) ולפי דברי אחרים (קאוידוני) מתאר פה הורדוס את המזבח בירושלים, והככב אשר מעל הכסוי (סב.) לאות על הצלחתו, ושני ענפי התמר מורים על אות השלום, שהמלך העריץ הזה השתעשע כי ישוב לשורר בארץ.—

ולפי דברי קאידוני המה שני „ענפי זית" לרמז על „שני הזתים" שראה זכריה (י"ד ג') משני צדי המנורה.—

צורת הספינה מרמזת על חופי הארץ שבהם התגאה הורדוס תמיד.—

מספר השנה על המטבעות האלו (סא. וסב.) שנת ג׳ מורה כי הורדוס החל לטבוע מטבעות אך בשנת שלש למלכו היינו מאז שקבל התואר „מלך יהודה" מרומא (40 לפני מסה"ר) אבל לא ישב על כסא המלוכה בפועל עד שבא ירושלימה ויגרש את אנטיגונוס — ובישבו אז על כסא מלכותו טבע המטבעות הראשונות ההן וירשום עליהן שנת ג׳ למלכו. על הרושם הרומי אשר מצד הימין להמזבח הרבו החוקרים לשער השערותיהם, היו שחפצו להחליט שהורדוס טבע על מטבעותיו סמל האלילי „אות החיים" שהקדישוהו כל העמים הקדמונים, כהמצריים, גם האשורים (קאוידוני וראאול רושעט), אבל מר די סולסי דוחה בצדק השערה הזאת, כי אי אפשר להאמין שמלך יהודה יעיז לרשום סמל האליל על מטבעות המתהלכות בין העם שרובו ככולו היה נגד עבודת האלילים.—

ולכן נכונה יותר השערת מר די סולסי (ומר מאדדען שהסכים אליו) כי הרושם הזה מורה על שווי המטבע לפי ערך כסף רומא בזמן ההוא, ועל פי זה יהיה הרושם הזה מחובר משתי אותיות יוניות T P להורות על המלה „טריאס", או טריסית שלישית האיסר, (עיין לעיל פרק ד׳ צד נ"ח).

ציור סג. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „בדור וקוי שמש סביבו",

מ צ ד ש נ י : „כובע", וסביב ביונית :

המלך הרודו.

מימין הכובע אותיות : L Γ

ומשמאלו כמו במטבעות הקודמות הרושם T P

הטיפוס של המטבע הזאת לקח מהמוקדונים והיונים יען שנמצאו מטבעות קטנות מאנטיגונוס גונאטים ובנו דימיטראוס השני ומפהיליפ החמישי ממש כטיפוס הזה, והכובע הוא ממש כמו זה אשר לפנינו פה.

באוצרו של ריבארדט נמצאה מטבע כזאת (כג.) בלי הרושם .TP ומשקלה היא החצי מאותה שלפנינו, וזה מוכיח כי הרושם .TP מורה על שויה של המטבע כמו שאמרנו לעיל.

ציור סד. (נחשת).

מצד אחד: „שלחן בן שלש רגלים",

משני צדדיו: „ענפי תמר".

מצד שני: „זר",

ובתוכו אות: X

וסביב ביונית:

המלך הרודו

ציור סה. (נחשת).

מצד אחד: „מחתה",

משמאל ביונית אותיות: L Γ

ומימין הרושם: ,TP

סביב ביונית:

המלך הרודו.

מצד שני: „צורת רמון" ומשני צדדיו פרחים.

גם מהטיפוס הזה נמצאה באוצרו של מר ריבארדט בלי מספר השנה ובלי הרושם .T P

הורדוס חקה גם את טפוסי החשמונאים וטבע פרוטות קטנות רבות ממש כמוהם:

ציור סו. (נחשת).

מצד אחד: „שני שופרות"

מצד שני: „ענן",

וסביבו ביונית:

המלך הרודו.

ציור סז. (נחשת).

מצד אחד: „נשר",

מצד שני: „שופר",

סביבו ביונית:

המלך ואות ד׳ מ„הרודו".

החוקרים נשאו ונתנו על המטבע האחרונה הזאת, ורבים חפצו להחליט כי היא נטבעה לא על ידי הורדוס הראשון כי אם על ידי אחד מהבאים אחריו, יען כי לא יבלו להאמין שהורדוס טבע צורת בעל חי על מטבעותיו, וד"ר לוי, המבורגער וגם מאדדען בספרו תוצאה הראשונה יחסוה לאחיו של אגריפס, „הורדוס מכלקוס" בסוריא לרגלי הרי הלבנון, אבל מר די סילסי התאמין להוכיח בראיות הזקות כי המטבע הזאת נטבעה אך על ידי הורדוס הראשון.

כסמך לדבריו הביא דברי היוסיפון (קדמוניות פ׳ י"ז) „שהורדוס הציג נשר גדול של זהב על שער המקדש" ואם את

המקדש הלל בהעמידו תמונת בעל חי על השער. האם נתפלא כי טבע „נשר“ גם על מטבעותיו לאות חנופה לאדוניו הרומאים, גם הח' מר פילטשר במחברתו לה' „הארכיאולוגיה הביבלית“ לח' יוני 1903 (צד 251) מביא כדבר ברור שהורדוס טבע מטבעות בירושלם עם דמות „נשר“.

והורדוס מת (74 לפני חב"ש) ומעשרת נשיו נשארו לו — מלבד בנות — גם ששה בנים, ולבנו ארכילאוס בת אשתו השמרונית מלאתאקה, הוריש את יהודה ושמרון, גם את התואר מלך, אבל ארכילאוס לא קבל עליו את התואר הזה, עד שיקובל לראיון לפני המלך אגוסטוס קיסר רומא, ומפיו יקבל התואר מלך (קדמוניותיו של יוסיפוס פ' י"ז).—

אבל טרם שזכה ארכילאוס אל הכבוד הזה נפלה מריבה בינו ובין העם ובחג המצות הוציא לטבח שלשת אלפים איש ביום אחד, ואחרי שבא רומאה ויתנפל לפני אגוסטוס, וגם אנטיפס אחיו, שעל פי צואתו של הורדוס ירש את ארץ הגליל ועבר הירדן — בא אז רומאה, ויציע את טענותיו גם הוא לפני הקיסר, קיים אגוסטוס את צואתו של הורדוס, אבל מנע מארכילאוס את התואר מלך, ויתארהו אך בשם „נשיא העם“ “Ethnarch„ וישימהו למושל על יהודה שמרון וארץ אדום. גם הבטיחהו כי אם דרכיו תהיינה ישרות בעיני הקיסר יתן לו את התואר מלך.—

אבל תשע שנות מלכותו היו רעות כי היה שנוא על העם, עד כי אגוסטוס שמע כי מעלליו לא ישרו בעיני בני עמו, ויקראהו לרומא, ומשם הגלהו לארץ „גליה“ לעיר „וינא“ — ושמה מת.—

במשך תשע שנות מלכותו הוציא מטבעות, גם בן כולן נחשת וביונית, אמנם אין שמו נזכר אף על אחת המטבעות, כי נקרא עליהן בשם אביו „הורדוס“ אבל מהתואר „נשיא“ “Ethnarch„ שעליהן, אשר התואר הזה בין כל מלכי הורדוס

ביהודה נתן אך לארכילאוס, אין כל ספק שהמטבעות האלו נטבעו על ידו.—

הטיפוס של המטבעות דומה לאלו של אביו הורדוס הראשון, וגם לקח מטיפוס החשמנאים.—

ציור סח. (נחשת).

מצד אחד: „שני שופרות מאוחדים מלמטה",
עליהם כסוי עם פירות,
משני הצדדים אשכלות ענבים,
ובצד הימין אותיות יוניות
מהשם „הורדוס".

מצד שני: „אנית דוגה בלי תורן"
למעלה ביונית אותיות:

ETHNARCH.

ציור סט. (נחשת).

מצד אחד: „ענן",
משמאלו אותיות יוניות מהשם:

הורדוס.

מצד שני: „זר פרחים",
ובתוכו אותיות יוניות מהשם:

ETHNARCH.

ציור ע. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „חלק ספינה ומזלג בן שלש שינים"

סביב: אותיות יוניות משם

הורדוס.

מ צ ד ש נ י : „זר של ענף זית"

ובתוכו אותיות יוניות משם:

ETHNARCH.

ציור עא. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „אשכול ענבים ועלה ענב בצדו",

ולמעלה באותיות יוניות

הירודו.

מ צ ד ש נ י : כובע בעל נוצות",

ולמטה ביונית:

ETHNARCH.

בגלות ארכילאוס גלה כבוד מישראל:

יהודה ושמרון נהיו למחוזות ממלכת רומא, ונשארו תחת ממשלת היהודים רק אחוזות בני הורדוס האחרים, אנטיפס ופהיליפוס, הראשון בארץ הגליל ועבר הירדן, והשני בגולן בבשן, חבל הארגב, וכל הארץ אשר במעלה הירדן בעבר המזרחי.—

אז הפקדו מטעם קיסר רומא נציבים בארץ יהודה שנקראו ברומית פרוקוראטורים.—

מושב הנציב היה בעיר קסריה אשר על שפת הים, ומשם יצאו פקודותיו.—

הנציבים האלה הוציאו גם מטבעות במשך ימי ממשלתם ואשר נבאר אותן להלן בפרק מיוחד.

אנטיפס אחיו של ארכילאוס יסד עיר גדולה על יד „ים כנרת" ויקראה על שם הקיסר טיבריאוס בשם „טבריה".—

ומשם הוציא המטבעות האלו:

ציור עב. (נחשת).

מצד אחד: „תמר",

סביבו ביונית:

הירודו טטררד.

מצד הימין של התמר אות יונית ל,

ומצד שמאלו אותיות יוניות: ל ג.

(מורות על שנת השלשים ושלש).

מצד שני: „זר",

ובתוכו ביונית:

TIBEPIAC.

השם „טטררך" ביונית מורה על נסיך שמושל על חלק רביעי מהאחוזה. כל ימי ממשלתו של אנטיפס היו ארבע וארבעים שנה, מן 4 לפני עד 40 למספר הרגיל.—

ציור עג. (נחשת).

מצד אחד: כהקודמת, אבל מספר השנה לד,

היינו שנת השלשים וארבע.

מצד שני: „זר" ובתוכו כהקודמת TIBEPIAC.

ציור. עד. (נחשת).

מצד אחד: כהקודמת,

אבל מספר השנה .MΓ (מג.)

שנת הארבעים ושלש, היא השנה שלפני האחרונה לממשלתו גם אין זכר להשם „טיבריאס" במטבע הזאת.

מצד שני: „זר",

ובתוכו ביונית:

„קאיוס גערמאניקוס"

ציור עה. (נחשת).

מצד אחד: „ענף תמר",

סביבו ביונית:

הירודוס טעטרארך.

מספר השנה ·ΛZ (ל"ז).

מצד שני: „זר" ובתוכו:

TIBEPIAC.

ציור עו. (נחשת).

מצד אחד: „ענף תמר",

סביבו ביונית:

הירודוס טעטרארך.

בלי מספר השנה.

מצד שני: זר ובתוכו: TIBEPIAC.

ציור עז. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : כהקודמת,

ומספר השנה .ΛΓ (לג.)

שנת השלשים ושלש.

מ צ ד ש נ י : „זר",

וכתוכו אותיות יוניות: T
C

מהשם: TIBEPIAC.

ציור עח. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „תמר",

סביבו :

TETPAPX

מספר השנה מד.

שנת הארבעים וארבע.

והיא השנה האחרונה לממשלתו.

מ צ ד ש נ י : „זר",

וכתוכו ביונית :

קאיום גערמאניקוס.

המטבע הזאת היא האחרונה שטבע המלך הזה, כי בשנה ההיא שמע אנטיפס לעצת אשתו · אשת זנונים—שלקחה אנטיפס

בחיי בעלה. אחיו פהיליפוס, שעיבתו ותלך אחרי ניסה מאהבה זה. ותסיתהו לעלות לרומא ולהתחנן מלפני הקיסר קאיוס שעלה למלוכה אחרי מותו של טיבריוס, ולבקשהו להשיב לו את התואר „מלך".

אבל בן אחיו אגריפס הראשון קדמהו למצוא חן בעיני קאיוס, אשר קבל מלשינותו על אנטיפס ויגלהו לספרד — או לפי דברי אחרים — לגליה, לעיר ליאון (צרפת הרומית), והירודיאס אשתו הלכה אחריו בגולה, ושמה מתו שניהם על אדמת נכר.

להורדוס היו שני בנים בשם פהיליפוס, האחד בן מרימני השניה בת שמעון כהן גדול (יוסיפוס בקדמוניותיו פ׳ י"ז), והשני בן קליופטריא הירושלמית, וזה הבן ירש על פי צואתו של הורדוס את גולן בבשן, חבל הארגב וכל הארץ אשר במעלה הירדן בעבר המזרחי כמו שכתבתי לעיל.—

כל החוקרים עד מאדען (וזה האחרון בכלל) מתנגדים לדעתו של הח׳ אקערמאן שהפך ליחס המטבעות של פהיליפוס זה להראשון, ועל פי ראיות נכוחות חמה מוכיחים כי הראשון לא טבע מטבעות כלל, ואך זה השני בהיותו נשיא המדינה שהורישו אביו הוא טבע מטבעות נחשת האלו שנביאן פה.—

הבן הזה נתגדל יחד את אחיו ארכילאוס ואנטיפס ברומא, הוא מלך שבע ושלשים שנה (משנת 4 לפני עד 34 למספר הרגיל — מן 74 עד 37 לפני חב"ש), וימלוך בשלום ובשלוה, בנה בנינים שונים לכבוד מלכי רומא הקיסר אגוסטוס ובתו יוליא, ויערוך מצבת זכרון בבית צידה במורד גלוניטוס (מקום הכפר תל אום או כפר נחום), ושמה נקברו גם עצמותיו.—

המלך הזה מבני הורדוס היה הראשון לשים תמונה על מטבעותיו.—

ציור עט. (נחשת).

מצד אחד: „ראשו של אגוסטוס",

וכתוב יונית סביב:

שמו של אגוסטוס.

מצד שני: „היכל",

מצד ימין ביונית אותיות

פהיליפו.

מצד שמאל אותיות:

TET

(מהתואר טעטראך)

בין עמודי ההיכל האותיות: L IB.

המורות על מספר השנה י"ב. —

גם יש מטבע בטיפוס הזה במספר L I S היינו שנת הט"ז.

ציור פ. (נחשת).

מצד אחד: „ראשו של טיבריוס",

על צוארו האות: Φ

מצד שני: „היכל",

מימין אותיות:

פהיליפו.

מלמטה אותיות:

TETPAX.

ובין העמודים האותיות: L I Θ

המורות על שנת הי"ט.—

ציור פא. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „ראשו של טיבריוס".

וסביב : קאיסרו סעבאסטו.

מ צ ד ש נ י : „היכל"

וסביב : פהיליפו טעטרארכו.

ובין העמודים אותיות : L Λ Γ

המורות על שנת הל"ג.

ציור פב. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „ראשו של טיבריוס".

סביבו : טיבריוס סעבאסטוס קיסר.

מ צ ד ש נ י : „היכל"

וסביב : פהיליפו טעט.

ובין העמודים אותיות : L Λ Z

המורות על שנת הל"ז.

זאת היא המטבע האחרונה לממשלתו ובה נשלמו כל המטבעות שטבעו שלשה בני הורדוס הראשון, — ארכילאוס אנטיפס, ופהיליפוס.—

באותו הזמן נהיו חליפות ברומא, הקיסר טיביריוס הומת בידי מרצחים, ועל מקומו עלה על כסא ממשלת רומא קאיוס קליגולה שהטה חסד לאגריפס בן בנו של הורדוס הראשון.

אגריפס זה שנודע בשם „אגריפס הראשון" היה בנו של אריסתובול בן הורדוס מאשתו החשמונאית מרים בת הורקנוס.

אביו נהרג על פי פקודת הורדוס האבור בעיר שמרון, והנער היתום נתגדל ברומא, ויהי לאחד מידידי קליגולה, וכאשר נשמעו דבריו שדבר בפומבי בימי חיי טיבריוס כי הוא מקוה למותו של טיבריוס למען ימלוך קליגולה תחתיו, נתפס והובא אל בית האסורים.—

אבל אחרי מות טיבריוס וקליגולה ידע את אשר נעשה לידידו הנסיך מיהודה, ויזכרהו ויוציאהו מבית הכלא וילבישהו המודות, שרשרת זהב על צוארו, וכתר מלכות בראשו, ויתן לו את אחוזת פהיליפוס.—

אחרי מותו של קאיוס קליגולה שנרצח גם הוא בידי מרצחים וקלאדיוס עלה תחתיו על כסא ממשלת רומא. נטה גם הוא חסד לאגריפס וימלא לו הבטחותיו של קליגולה וימנהו למושל על יהודה, שמרון, וכל הגלילות אשר בסוריא בקרן מזרחית צפונית לארץ ישראל עם חנוּת אבילונה.—

ובכה היה אגריפס למושל כללי על ארץ ישראל, כמו אבי אביו הורדוס הראשון.—

הוא מלך משנת 33 עד 26 לפני חרבן ב״ש, (מן 37 עד 44 למסה״ר).—

אגריפס היה מושל צדיק ודורש טובת עמו וארצו.—

כל שנות נשיאותו ומלכותו היו שבע שנים, היינו שלש שנים נקרא בשם טעטראך, וארבע שנים בשם מושל על יהודה וכל ארץ ישראל.—

מותו של טיבריוס, ועליתו של קליגולה על כסא מלכות רומא היתה בשנת 37 למסה״ר בחדש אדר.—

ובחדש השני (נסן) קבל אגריפס את התואר טעטראך על אחוזת פהיליפוס דודו.—

בשנת 41 למסה״ר מת קליגולה וקלאדיוס מנה אותו למושל על יהודה ושמרון — ובשנת 44 למספר הרגיל בימי הקיץ מת אגריפס.—

המטבעות האלו הן מיוחסות לאגריפס הראשון.

ציור פג. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „שמשיה",

וסביב ביונית :

המלך אגריפא.

מ צ ד ש נ י : „שלשה שבלים",

ומשני הצדדים אותיות :

L S.

המורות על השנה הששית.

הה' עקעל וריכרדט מעידים על מטבעות כאלו משנות 5—7—8—9, אבל מר די סולסי מתנגד לעדותם זאת ועומד על דעתו, כי אין מטבע אחרת מאגריפס הראשון באיתו הציור שלמעלה (פ"ג) כי אם משנת 6, מובן כי מהחלטתו זאת שהיא מסוג „לא ראינו" בודאי אין להביא ראיה, אבל גם לראיתו האחרת שהוא מביא כי אי אפשר שאגריפס טבע מטבע בשנות שמנה ותשע, אם לא מלך יותר משבע שנים, גם לראיתו זאת יש תשובה שמר מאדרען משיב כהלכה.—

על פי הדברים שהזכרנו לעיל היתה עליתו של קליגולה על כסא מלכות רומא בה' אדר 37 למסה"ר ויכול היות כי אגריפס חשב שנות מלכותו מיום שיצא מבית האסורים, ועל פי מנהג היהודים שמנו ניסן ראש השנה למלכים, (ר"ה דף ב' ע"א) חשב אגריפס מניסן שנה זו (39 למסה"ר) את השנה השניה למלכותו ובאשר מת בקיץ שנת 44 למסה"ר (היינו אחרי ה' ניסן) היתה אז השנה שבה מת שנה התשיעית, ומובן כי הטובע מטבעות אחרי חדש ניסן זה טבע מספר שנה התשיעית.—

באוצרי נמצאת מטבע כזאת שהיא אמנם מטושטשת. אבל ברור כי מספר השנה עליה איננה ש ש י ת, והאות היא יותר קרובה ל ש ב ע, כזה : Z. וממילא בטלה ההלטתו של מר די סולסי כי אין מטבעות כאלו מאגריפס הראשון, כי אם משנה הששית, ונאמנים עלינו מאד דברי מר ריכארדט שבאוצרו נמצאו מטבעות עם מספר השנים שהזכרנו לעיל.—

גם מעיד מר מאדדען שבעיניו ראה מטבעותיו של מר ריכרדט ומצא כי השנים בהן כתקונן ממש כמספר שהודיע, גם כתב מר מאדדען בשם מר ריכרדט שבאוצרו נמצאה מטבע כזו עם השנה ד׳ אבל במקום מספר השנה ב י ו נ י ת נרשמה פה הד׳ בעברית כזה 4.—

על ציור „השמשיה" שעל המטבע הזאת הפצים החוקרים (עקעל וקאוידוני) ליחסה כסוכה לרמז על „סוכת שלום", ויש שהפצים לשער שה„שמשיה" מרמזת על הכתוב (תהלים פ"ד) „כי שמש ומגן ה׳ : והשבלים מצד השני לאות ברכה, אולם באמת אין לחפש באורים על הציורים בהמטבעות, יען כי מוצאים אנהנו טפוסים רבים כאלה בין מטבעות יון ורומא וגם רבים מהטפוסים אשר על המטבעות העבריות נלקחו מהמטבעות של יתר העמים שקדמום, בלי שום ביאור ופירוש.—

ציור פד. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „ראשו של אגריפס",

וסביבו רשום ביונית :

באזיליאוס מעגאס אגריפפאס פהילוקיסר.

מ צ ד ש נ י : „תמונת אשה אוחזת בידה האחת מקל, ובידה השניה קרן",

וסביב ביונית :

סבסטיה כסריה.

פירוש התואר MEΓAC הוא גדול.

מר מארדען מביא בשם סעסטיני ומיאונעט מטבע אחת מטיפוס הזה שבמקום מ ע ג א ס רשום מ ע ג א ל ו ס -- ופירוש אחד לשניהם: „הגדול".—

בתלמוד (ב"ק קי"ד) „לא אמרן אלא בדינא דמגוסתא" ועל „האחשדרפנים והפחות" תרגום הארמי: „מגוסטרני ורבראניא"

גם יש מספר השנה על מטבע הזאת: L. E. (שנה החמישית).

מצד השני רשום במקום שם העיר „קסריה" השם: „אנטידון" עיר קרובה לעזה, ונחשבה בין הערים שכבש אלכסנדר ינאי (יוסיפוס בקדמוניותיו פ' י"ג) ואשר נלקחה אח"כ ע"י גאבינוס והושבה להורדוס הראשון ע"י אגוסטוס, שהוסיף עליה גם את השם „אגריפיאס" לזכר ולכבודו של ידידו מארקוס אגריפפא.—

התואר: „פהילוקיסר" (ידיד הקיסר) נמצא אך במטבעותיו של אגריפס הראשון.—

ציור פה, (נחשת).

מ צ ד א ח ד: „ראשו של קאיום קליגולה",

סביבו:

קסריה סבסטיה.

מ צ ד ש נ י: „איש מנהל מרכבה

בת ארבעה סוסים"

ומורה בשוטו על המלים:

המלך אגריפס.

ציור פו. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : מטושטש שאי אפשר לקרוא ולראות מאומה.

מ צ ד ש נ י : „איש מנהל מרכבה
בת ארבעה סוסים"
ולמעלה אותיות:

נומ. המלך אגריפפא.

מלת „נומ" היא מטלה היונית „נומיזמא" היינו „מעות".

ציור פז. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „תמונת המלך אגריפס",
בהכתרו על ידי שתי נשים
שהאחת מהן היא תמונת הנצחון
סביב:

המלך אגריפס ידיד הקיסר.

מ צ ד ש נ י : „שתי כפות יד אחוזות ושלובות",
וסביב:

ברית בין המלך אגריפס
ובין העם הרומי והסינאט.

ציור פח. (נחשת).

כמו הטיפוס הקודם — אבל האותיות והצורות משונות,
וזה מורה כי נטבעו במקום או בזמן אחר.

שתי המטבעות האלו (פז. פח.) נטבעו אחרי שקלודיאוס עלה על כסא מלכותו ויגדל וינשא את אגריפס וישימהו ליועץ הממשלה, ולמלך על כל ארץ ישראל (יוסיפון בקדמוניותיו פרק י"ט) ואז נכרת ברית שלום בין מלך יהודה ועם הרומי והסינט בפומבי בתוך העיר רומא.—

ציור פט. (נחשת).

מצד אחד: „ראשו של קלאדיוס",

וסביב: שמו —

מצד שני: „היכל",

„שתי תמונות עומדות משני הצדדים ואיש יושב באמצע"

מצד ימין רשום שמו של אגריפס

מאדרען, די סולסי, עקעל, ועוד חוקרים, משערים כי תמונת ההיכל על המטבע הזאת מצגת את היכל האליל מארנה בעזה שהיה שמה אחד משמנה היכלות האלילים השונים שהגוים עבדו להם.—

אבל אם כי אמת הדבר שאגריפס חטא חטאה גדולה לעמו, ככל בני הורדוס, בזה שצירו תמונות על המטבעות שטבעו ביהודה, בכל זאת קשה לנו להאמין כי אותו אגריפס אשר לפי דברי סופרי דברי ימינו היה דבק בדת אלהיו (דברי ימי ישראל תרגום שפ"ר ח"ב צד 20) וחכמי המשנה הזכירוהו לברכה (פסחים ק"ז ע"ב) ומספרים עליו שמעשיו מצאו חן בעיני החכמים וישבחוהו (כתובות י"ז ע"א) ואמרו לו (סוטה מ"א במשנה ושם בגמרא) „אל תתירא אגריפס אחינו אתה".—

גם נהג ענוה בעצמו ועמד בעת קריאת התורה, ואעפ"י שעשו לו בימה לשבת עליה (שם). וגם המפרשים האחרונים כתבו עליו (הרשב"ם פסחים) „מלך כשר היה ממלכי „השמנאי"

ובעל „להם שמים" כותב (על דברי התוי"ט בכורים פ"ג משנה ד') „מלך כשר היה ובעל נפש שפלה".—

מכל הדברים האלה קשה להאמין שהשחית את דרכו לתת „עבודה זרה" על מטבעותיו, ולכן נחזיק בדעתנו הקודמת כי אין להביא שום ראיה מהטפוסים אשר על המטבעות, כי רובם נלקחו ממטבעות זרות בלי שום טעם, וכמו שנבאר עוד להלן ונוכיח כי גם טפוסים רבים שעל פי המבט, בודאי נראים כשרים. נלקחו ממטבעות העמים.—

ציור צ. (נחשת).

טצד אחד: „ראשו של אגריפס",

סביבו שריד מהאותיות היוניות:

המלך אגריפס.

טצד שני: ילד רוכב על סוס",

וסביב רשום:

„בן אגריפס המלך"

מתחת הסוס מספר השנה B

היינו השנה השניה.—

את המטבע הזאת מיחסים החוקרים לאגריפס הראשון בשנה השניה למלכותו שאז היה בנו אגריפס השני נער בן י"ב שנים, ויען כי אין אף אחד מהם שיתן לנו ביאור וטעם מספיק מדוע טבע אגריפס הראשון בשנה השניה למלכותו שמו וצורתו של בנו הילד על המטבע, לכן חושבים אנו כי יותר נכונה היא ההשערה שהמטבע הזאת טבע אגריפס השני בשנה השניה למלכותו, והוא אשר טבע את תמונתו ושמו של אביו לזכרו ולכבודו, וההשערה הזאת מתקבלת יותר על הלב.—

ועל פי זה נחשוב את המטבע הזאת להראשונה מהמטבעות המיוחסות לאגריפס השני, אחרי מטבעותיו של אביו אגריפס הראשון.—

בשנת החמש ועשרים לפני חורבן בית שני, מת אגריפס הראשון בן המשים וארבע בקסריה, ובנו אגריפס היה עוד צעיר לימים בן י״ז שנים, ולכן לא הושיבו קלודיאוס על כסא המלוכה מיד אחרי מות אביו, ותהי מדינת יהודה לאחת המדינות הסרות לרומא, והנציבים משלו בה, הנציב אחרי מותו של אגריפס היה קוספיוס פאדוס (יוסיפון בקדמוניותיו פ׳ י״ט).—

בשנה השמינית לקלודיאוס (שנת כ״ב לפני הכ״ש 48- למספר הרגיל) מת דודו של אגריפס השני הורדוס מלך הלכוס, ולא חפץ קלודיאוס לאשר ירושת האב בידי שלשת בניו ויתן המלוכה של הלכוס לאגריפס השני שהיה אז בן עשרים שנה.—

כעבור ארבע שנים, לקח קלודיאוס הורה המדינה הזאת מרשותו של אגריפס, ויתן לו במקומה את ירושת פהיליפוס השני מדינות הבשן „הארגב, גולן, ואבילינה.

בשנה הראשונה, — אחרי הדברים האלה מת קלודיאוס ונירון מלך תחתיו, (54 למסה״ר) ותהי פעולתו הראשונה לתת לאגריפס הלק ידוע ממדינת הגליל וערי טבריה וטריכיאה, ויוליאס, בעבר הירדן מזרחה ועוד ארבע עשרה ערים קרובות אליה.

המלך הזה שבאמת היה אך צל של מלך ביהודה חי עד כשלשים שנים לאחרי חורבן ארצו, ברומא נקרא אגריפס השני בשם „מלך יהודה״ אבל אך בשם נקרא ככה כי שום עוז ומשרה לא נתנו לו. ובאמת אי אפשר היה לכנותו בשם מושל יהודה לפני היותו בן שמנה ועשרים שנה היינו בשנת 54 למספר הרגיל — בשנת האחת עשרה למות אביו אגריפס הראשון, כי אז בשנה ההיא (54 למספר הרגיל) הוסיף לו נירון קיסר את המדינות שזכרנו לעיל.—

אבל את שנות מלכותו החל אגריפס השני לחשוב משנת 49 למסה"ר היינו השנה הרביעית למות אביו, בעת שקבל מקלודיאוס את ירושת פהיליפוס, ממשלת חלכוס.—

ואם נכונה היא השערתנו כי המטבע ציור צ. היא מאגריפס השני אז נטבעה בשנת 51 למסה"ר שהיא לפי חשבונו השנה השניה למלכותו.

ציור צא. (נחשת).

מצד אחד: „ראשו של אגריפס השני",

סביב אותיות יוניות:

המלך אגריפפא.

מצד שני: „ענן",

משני עבריו: L. I.

מספר השנה העשירית.

לפי מה שכתבנו לעיל שהמטבע משנת ב' נטבעה שנת 51 למסה"ר תהיה המטבע הזאת בשנת 59 וזה לא כהשערות החוקרים די סולסי וריבארט המאחרים אותה לשנת 64 או 71 למספה"ר.—

וראיה מוכחת היא התמונה שעליה צורתו של אגריפס יען כי בהמטבעות משנת 59 למסה"ר והלאה אין על המטבעות צורתו של המלך הזה, מפני סבה נעלמה, אולי נלקח אז הרשיון הזה ממנו. ולכן אי אפשר שהמטבע הזאת הוא יותר מאוחרת משנת 59, גם לא יותר מוקדמת כי המספר 10 מעיד עליה, יען לפני שנת 49 למסה"ר, לא החל אגריפס למנות שנות מלכותו טרם שקבל איזה אחוזה מקיסרות רומא, כמו שאמרנו לעיל.—

ציור צב. (נחשת).

מצד אחד: „ראשו של נירון",

וסביב אותיות מהשם:

קיסר נירון.

מצד שני:

ΕΠΙ ΒΑCΙΛΕ ΑΓΡΙΠΠ ΝΕΡΩΝΙΕ.

ציור צג. (נחשת).

מצד אחד: „ראש אשה מעוטר",

וסביב: נירוניאד קיסר אגריפא.

מצד שני: „שני שופרות", באמצע „מחתה"

סביב: שם אגריפס, ומספר השנה כפול היינו שנת י"א גם ו'.

מתחת השופרות רשום: R.

ציור צד. (נחשת).

מצד אחד: „כף יד אוחזת

שבלים ופרחים",

וסביב

באזיליאוס מרקו אגריפפו.

מצד שני: „זר",

ובתוכו רשום: R.

וסביב גם כן מספר השנה כפול

כבמטבע הקודמת שנת י"א גם ו'.

מהמטבע הזאת נראה כי אגריפס השני נקרא גם בשם „מרקוס" על שמו של „מרקוס אגריפא", וגם המטבע ההיא נטבעה בשנת הי"א גם בשנת הו'.—

וברור כי שתי המטבעות הראשונות (צב. וצג.) ויש לשער כי גם המטבע האחרונה (צד.) נטבעו בקסריה, מוסבת שם — נירוניה, מאת אגריפס השני — בשנת 60 למספר הרגיל, היינו שנה י"א למלכותו של אגריפס, ובשנה ההיא נטבעו המטבעות האלו, אבל מה הוא הביאור של מספר שש? אם לא שנשער כי חשב שנות מלכותו בגליל משנת 54 למסה"ר שאז הוסיף לו נירון את המדינות בגליל כמו שזכרנו לעיל. או למלכותו של נירון משנה הנ"ל 54 למסה"ר.—

ציור צה. (נחשת).

מצד אחד: אותיות יוניות

חלכוס.

מצד שני: ענן",

ומשני עבריו אותיות:

ET RK

אין כל ראיה מוכחת כי המטבע הזאת שרשום עליה שנת כ"ו היא מאגריפס זה, ואף שאין שמו רשום עליה בכ"ז משערים קוואדאני ומאדדען שנטבעה בשנת השלש אחרי חרבן בית שני על ידי אגריפס, והשתמשו בה בתור המס שהיה על היהודים לשלם בכל ימי ממשלת אגריפס גם אחרי החורבן.—

ציור צו. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „ראשו של אספסינוס",
וסביב כתוב שמו ותארו.
מ צ ד ש נ י : „תמונת אשה עומדת ואוחזת בידה האחת
קרן עם פרחים ובידה השניה שבולת'
ושם „אגריפפא" משני העברים
מספר השנה י"ד.—

מטבעות כאלו נמצאות גם משנות י"ה כ"ו כ"ז וכ"ט.
המטבע הקודמת נטבעה, כפי שיש לדון על פי תארו של אספסינוס, בשנות המרד, ולכן אי אפשר ליחסה לפני שנת 69 למספר הרגיל היינו אותה השנה שבה נבחר אספסינוס לקיסר, ועל פי זה יש לשאול לאיזה חשבון יתיחס מספר י"ד ובן מספר יתר השנים עד שנת 29 ?

להשיב על השאלה הזאת עלינו להסכים להחלטתם של החוקרים כי אגריפס השב שנות מלכותו לארבע תקופות :

הא') „תקופת הלכוס' מיום שקבל האחוזה מקיסר רומא, בשנת 49 למספה"ר.

הב') „תקופת פהיליפוס" מיום שקבל מקלודיאוס אחוזת פהיליפוס דודו, בשנת 53 למסה"ר.—

הג') „תקופת אגריפפא" מהזמן שקבל ההוספה למדינותיו מקיסר נירון בשנה שעלה נירון על כסא מלכותו, שנת 54 למספה"ר.—

הד') „תקופת נירוניא" מהשנה שבה תקן את העיר „פהיליפי קסריה" ויקראה „נירוניא", (שנת 60 למסה"ר).—

על פי זה יהיה זמן טביעת המטבע הזאת (ציור צ"ו)

ויתר המטבעות שעליהן רשום מספר השנה י"ד עם שמות טיטוס ודומיטיאן (ראה להלן „מתקופת אגריפא", (54—55 למסה"ר) ונטבעה כמו שאמרנו לעיל באותה השנה שבה נבחר אספסינוס לקיסר רומא. (69 למסה"ר)

מאדרן משער כי המטבע הזאת וכן יתר המטבעות שעליהן רשום מספר השנה 14 שייכות ל„תקופת נירוניא" ועל פי זה יאחר את טביעתן עד 74 למסה"ר (ד' שנים אחרי חב"ש) ומוזרה היא ההשערה הזאת.—

המטבעות משנות 26 27 29 יהיו מתקופת חלכוס, ונטבעו בשנות 75 76 78 למסה"ר.

ציור צז. (נחשת).

מצד אחד: „ראשו של טיטוס",

סביב:

AVTOKP TITOC KAIC CEB.

מצד שני: „תמונת הנצחון אוחזת עלי תמר",

וסביב: „שמו של המלך אגריפס"

ומספר השנה 14.

ציור צח. (נחשת).

מצד אחד: כמו הקודמת

מצד שני: „תמונת אשה אוחזת בידה האחת קרן עם פרחים ובידה השניה שבולת"

סביב: שמו של אגריפס

ומספר השנה 19.

ציור צט. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „ראשו של טיטוס",

סביב „רשום שמו"

מ צ ד ש נ י : „תמונת הנצחון אוחזת בידה האחת עלי תמר ובידה השניה כתר ולפניה ככב",

סביב : רשום שמו של אגריפס

ומספר השנה 26.—

גם מהטיפוס הזה נמצאות מטבעות משנות 20 27 29.—

רבו הוכוחים בין החוקרים השונים וביחוד בין מר די סולסי ומאדדן על המטבעות האלו של אגריפס השני שנושאות עליהן שמו ותמונתו של טיטוס, גם על אותן המטבעות שנושאות עליהן שמו ותמונתו של דומיטיאן, שכל אלו נושאות עליהן מספר שוה של השנה שבה נטבעו, נוטים אנחנו לדעתו של מאדדן, כי אגריפס טבען כולן באותה השנה, שבה טבע גם המטבעות בשמו ותמונתו של אספסינוס, כי טיטוס הלא נחשב ביהודה מושל כמו אביו, וכל המעשים שנעשו ביהודה נעשו על ידי האב והבן יחד — גם דומיטיאן הלך באותו הזמן בהמשלחת הגדולה להכניע את הגרמנים, ולכן נכבד היה גם הוא לתת את שמו ואת תמונתו על המטבעות.—

ובאותה השנה (שנת 14) שהיא 69 למספר הרגיל — באה השמועה לאספסינוס על דבר מותו של וויטליוס, ואספסינוס שישב אז במצרים, עזב מיד את הארץ וילך לרומא, ואת טיטוס בנו שלח לארץ יהודה לעלות על ירושלים ולהכריעה, ואת דומיטיאן בנו השני שלח לגרמניה, דומיטיאן היה לקיסר אחרי טיטוס וכמו אחיו לקח גם הוא חלק בהנהגת המדינה — ולכן אין כל פלא כי אגריפס בהחניפו את קיסר רומא אשר עזרו לו

לשבת על כסא המלוכה ביהודה, רשם את שמותיהם ותמונותיהם על מטבעותיו.—

ציור ק. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „ראשו של דומיטיאן",

וסביב :

דאמיטי קיסר.

מ צ ד ש נ י : „תמונת הנצחון כותבת על שלט",

סביב : שמו של אגריפס

ומספר השנה 14.

גם משנות 18, 23 ישנן מטבעות מטיפוס הזה ובהאחרונה (23) מונח השלט על ברכי התמונה.

ציור קא. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : כמו הקודמת,

מ צ ד ש נ י : „ספינה",

ממעל : שמו של אגריפס,

מספר השנה 19

ציור קב. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „ראשו של דומיטיאן",

כתוב סביב :

דאמעט קיסר.

מ צ ד ש נ י : „תמונת הנצחון"

מלמטה : שמו של אגריפס,

מספר השנה כ"ד.

ציור קג. (נחשת).

מצד אחד: כמו ציור ק.

בהוספת התואר „גרמניקוס",

מצד שני: תמונת הנצחון פניה לימין דורכת ברגל אחת על כובע וכותבת על השלט

סביב רשום שם המלך אגריפס

מספר השנה כ"ד

ציור קד. (נחשת).

מצד אחד: כמו הקודמת,

מצד שני: „זר",

ובתוכו: שמו של אגריפס

מספר השנה כ"ד.

ציור קה. (נחשת).

מצד אחד: כמו הקודמת,

מצד שני: „דקל"

ומלמטה: שמו של אגריפס,

מספר השנה כ"ה.

ציור קו. (נחשת).

מצד אחד: „ראשו של דומיטיאן",

ובפעם הראשונה אנו מוצאים במקום אותיות יוניות

רשום רומאית סביב:

IM. CA. D. VES. F. DOM. AV. GER. COS. XII.

מצד שני: „שני שופרות משולבים",

בתוכם: „מחתה"

וסביב ביונית: שמו של אגריפס,

מספר השנה כ"ו.

מלמטה שתי אותיות רומיות:

S. C.

מהטיפוס הזה נמצאות מטבעות אשר במקום שני השופרות יש צורת „מזבח", ומספר השנה יש אחרות שרשום עליהן כ"ה.

גם נמצאות מהטיפוס הזה שבמקום שני השופרות או המזבח רשום אך שתי האותיות S. C. — וסביב: שמו של אגריפס. מספר השנה כ"ו.—

ציור קז. (נחשת).

מצד אחד: כמו ציור ק.

ועל צואר הראש מצויר:

„ראש קטן"

מצד שני: כמו ציור קג.

מספר השנה כ"ו.

מהטיפוס הזה נמצאות גם במספר השנה כ"ט.—

ציור כח. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : כהקודמת,

מ צ ד ש נ י : „שני שופרות"

סביב : שמו של אגריפס,

מספר השנה כ"ז.

ציור כט. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „ראשו של דומיטיאן",

סביב : שמו ביונית עם התואר

„גרמניקוס".

מ צ ד ש נ י : תמונת אשה בראש מעוטר

עומדת על הספתן בידה האחת

„קרן מלא פרחים"

ובידה השניה „שבולת",

משני הצדדים רשום שמו של אגריפס,

מספר השנה ל"ה.

מטפוסים כאלה נמצאות מטבעות שבצד השני : „התמונה אוהזת בידיה כתר ועלי תמר", ומספר השנה ל"א. —

ציור ל. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : כמו ציור קג. אבל בלי התואר „גרמניקוס"

מ צ ד ש נ י : מספר השנה איננו ברור.

ציור קיא. (נחשת).

מצד אחד: „ראש מעוטר",

וסביבו ביונית:

שמו של אגריפס.

מצד שני: „קרן",

מספר השנה ל״ד.

בהמטבע הזאת נשלמו מטבעותיו של אגריפס השני, הנצר האחרון מבני הורדוס שבימיו נחרבה הארץ, נהרסה העיר ונשרף הבית.—

כמו שכתבנו לעיל יהיה סדר שנות מלכותו ככה:

בשנת 44 למסה״ר מת אגריפס הראשון, בסוף שנת 48 (תהלת שנת 49) קבל אגריפס השני אחוזתו של הורדוס מחלכוס.—

בשנת 53 למסה״ר קבל אחוזתו של פהיליפוס.—

בשנת 54 (תחלת שנת 55) מת קלודיוס ונירון מלך תחתיו, ואגריפס קבל ממנו אחוזות הגליל וטבריה, הוספה על אחוזותיו.—

שנת 60 למסה״ר היא שנה שישית לנירון ושנת י״א מיום שקבל אגריפס אחוזת חלכוס -- (ועל פי זה נטבע מספר הכפול הזה על מטבעות צג. צד.). ובאותה השנה (60 למסה״ר) הגדיל אגריפס את העיר קסריה פהיליפפי וישנה את שמה לנירוניה, ואת השם הזה טבע על המטבעות צב. וצג. כמו שכתבנו לעיל.—

בשנת הי״ב לנירון שנת הי״ז מיום שקבל אגריפס את חלכוס החלה מלחמת היהודים עם הרומאים (66 למסה״ר) ובשנת העשרים למלכות אגריפס (תקופת חלכוס) מת נירון קיסר

ושנה אחרי זה (69 למסה"ר) נקרא אספסינוס לרומא, וטיטוס נשאר לגמור את המלחמה ביהודה, ודומיטיאן נשלה לגרמניה ואז נטבעו המטבעות עם מספר שנת י"ה, בצורות האב ושני בניו ושמותיהם (אספסינוס טיטוס ודומיטיאן) היינו י"ד שנים אחרי שקבל האחוזות מנירון קיסר.—

בשנת 75 למסה"ר טבע את המטבעות בצורות אספסינוס וטיטוס במספר השנה כ"ו היינו לתקופת הלכום וכן בשנות 76 78 עם מספר השנים כ"ז כ"ט.—

בשנת 76 טבע מטבעות עם צורת דומיטיאן ומספר השנה לתקופת פהיליפוס (משנת 53) וכן בשנות 77 78 79 80 82 84 88 מספר השנים כ"ד כ"ה כ"ו כ"ז כ"ט ל"א ול"ה.—

גם טבע אגריפס מטבעות עם צורותיהם של אספסינוס טיטוס ודומיטיאן עם מספר השנים י"ח י"ט וכ' לתקופת מלכות אגריפס (מיום שקבל אחוזות הגליל כמו שכתבנו לעיל). והמטבעות שבהן נקרא דומיטיאן בהתואר גרמניקוס וקונסול 12 (ציור ק.) הן מתקופת „נירוניה" היינו מהזמן ששינה את שם העיר קסריה לנירוניה וכן יתר המטבעות מן 86 עד 96 למספר הרגיל — והמטבע האחרונה (ציור ק"א) שרשום עליה מספר השנה ל"ד תהיה מתקופת פהיליפוס ותהיה בשנת 87 למספר הרגיל.—

נטיתי בסדור הרשימה הזאת מדרכו של מאדדן מפני הערכוביא שהעלה בסדרו את התקופות אגריפס ונירוניה בשנה אחת ובאמת יש הבדל ביניהן בשש שנים.

המטבעות האלו האחרונות משנת 70 למסה"ר (שנת החרבן) והלאה טבע אגריפס בעת שכבר שבתה יהודה מגוי וישראל הלך בגולה.—

גרעץ מספר כי אספסינוס הנן את אגריפס ויגדלהו וינשאהו, ימים רבים ישב ברומא ושם נהל שם התהלה „ראש

השופטים" Praetor, אך במלוך טיטוס שב לארצו בהגליל במעלות הירדן ויהי חיי איש בודד עזוב ונשכח מבני דורו וימת בשנת כ"ב שנים אחרי החורבן היינו 92 למספר הרגיל בימי מלכות דומיטיאן.

הדברים האלה מוסר לנו ד"ר גרעין בדברי ימי ישראל (על פי טיללימון), והמה נגד דעותיהם של רוב החוקרים מאדדן, די סולסי ולעווין, אשר מקציבים שנת מותו של אגריפס השני מן שנת 99 עד 100 למסה"ר, בשנה השלישית לטריאנוס. ויש להתפלא מדוע בחר ד"ר גרעין בהמקור היחידי אשר גם הוא (טיללימון) בעצמו איננו נותן לנו טעם מספיק להחלטתו זאת.—

גם דברי החוקרים שאגריפס מת ברומא, והמטבע האחרונה במספר השנה ל"ה (ארבע שנים לפני מותו) המה נגד דברי גרעין: „שאגריפס השני מת בהגליל במעלות הירדן וכי הי בימיו האחרונים היי איש בודד עזוב ונשכח מבני דורו".—

עם אגריפס השני נשלמו „מטבעות היהודים" שנטבעו ע"י מלכי ישראל עד אחרי חורבן בית שני.—

ח.

נציבי רומא.

באותו הזמן – בימי מלכי הורדוס — נטבעו עוד מטבעות בארץ יהודה אף כי אמנם לא יצאו על ידי מלכי יהודה, אבל נטבעו בארץ ישראל ועבור עם היהודים, ולכן ראויות הן לבוא בין קבוצת „מטבעות היהודים".—

באותה השנה שהגלה ארכילאוס בן הורדוס הראשון (6 למספר הרגיל 4) לפני הכ״ש) נהיתה ארץ יהודה ושומרון למחוזות ממלכת רומא (כמו שכתבנו בפרק ההולך), ונציבי רומא נמנו על הארץ.

מושב הנציבים האלה היה בעיר קסריה אשר על שפת הים, ומשם יצאו פקורותיהם גם מטבעותיהם.

צריכים אנחנו להודות על האמת כי הנציבים האלה התחשבו את רגשות העם באופן יותר השוב מהמלכים בני הורדוס, כי כל המטבעות האלו שטבעו הנציבים נושאות עליהן טיפוס מתאים להיהדות בלי שום סמל ותמונה.—

כל המטבעות היו מנחשת ונשאו עליהן שם הקיסר ומספר השנה.

הנציב הראשון היה קופוניוס איש מלא כח להיים ולמות (בדברי יוסיפוס בקדמוניותיו סי׳ י״ה), ברומית נקרא הנציב „פריקיראטור", וביונית „אפיטרופוס" (הנ״ל סי׳ ב׳), הז״ל קראו אותם גם כן בשם הזה: (פסיקתא דעשר תעשר) „אילין אפיטרופיא

דנפקין לקריתא" — ותרגום ירושלמי על הכתוב „יעשה פרעה ויפקד פקידים על הארץ: „אפיטרופין על ארעה", את משרדו של הנציב קרא יוסיפוס (שם) „אפיטרופ".—

גם קורא יוסיפוס (סימן י"ח) אותם בשם „איפרכוס" גם הז"ל (מס' שבועות ו') „של זה למעלה מאפרכוס של זה" (ובמס' פסחים ק"ג) „למה הדבר דומה למלך יוצא ואפרכוס נכנס" (ובילמדנו סוף פ' בחוקותי) „מלך ששלח אפרכוס שלו" — גם קרא יוסיפוס את ממשלת רומא ביהודה ביונית „הגמוניה" וחז"ל (מסכת גיטין ב') „מהגמוניה להגמוניה".—

ציור קיב. (נחשת)

מצד אחד: „שבולת דגן",

סביב:

KAICAROC.

מצד שני: „תמר",

תחתיו מספר השנה ביונית:

L. ΛΓ

שנת השלשים ושלש לאגוסטוס.

נטבעה ע"י קופוניוס הנציב הראשון שמשל משנת 6 עד 10 למסה"ר.

ציור קיג. (נחשת).

מצד אחד: כהקודמת,

מצד שני: כהקודמת,

מספר השנה: L. ΛS

שנת הל"ו לאגוסטוס

טבעה ע"י מרקוס אמבויאוס הנציב השני שמשל משנת 1[illegible] למסה"ר.

ציור קיד. (נחשת).

אחד: כציור קיב.

שני: כציור קיב.

מספר השנה ל"ט לאגוסטוס.

נטבעה ע"י אניוס רופוס הנציב השלישי שמשל משנת 13 עד 1[illegible] למסה"ר.

ציור קטו. (נחשת).

מצד אחד: כציור קיב.

מצד שני: כציור קיב.

מספר השנה מ' לאגוסטוס,

נטבעה ע"י הנציב הנזכר.

ציור קטז. (נחשת).

מצד אחד: כציור קיב.

מצד שני: כציור קיב.

מספר השנה מ"א לאגוסטוס.

נטבעה ע"י הנציב הנזכר — ובה נשלמה תקופת הקיסר אגוסטוס.

ציור קיז. (נחשת).

מצד אחד: „זר",

בתוכו:

IOV-CEB.

מצד שני: „שני שופרות"

נטבעה בשנה הראשונה לטיבריוס על ידי הנציב וואלעריוס גראטוס שמשל מן שנת 15 עד 26 למסה"ר.

על המטבע הזאת הטילו ספק, היו גם אלה שיחסוה ליהודה אריסטובלוס, אבל מר מאדדן החליט שהיא נטבעה ע"י הנציב הנזכר, גם מצא רושם מאות A (שנת א') בצד השני.—

ציור קיח. (נחשת).

מצד אחד: „זר",

בתוכו:

IOV - ΛIA.

מצד שני: „שבולת דגן",

מספר השנה:

L B.

שנת ב' לטיבריוס.

נטבעה ע"י הנציב הנזכר.

ציור קיט. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „שני שופרות",

באמצע : מחתה,

ממעל : TIBEPIO.

מלמטה מספר השנה : L Γ.

השנה השלישית לטיבריום

מ צ ד ש נ י : „זר",

בתוכו :

KAI - CAP.

נטבעה ע"י הנציב הנזכר.

ציור קכ. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : כציור קיח.

מ צ ד ש נ י : „פרח בשלשה נצנים",

מלמטה מספר השנה : ג' לטיבריום

נטבעה ע"י הנציב הנזכר.

ציור קכא. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „עלה גפן",

ממעל : TIBEP.

מ צ ד ש נ י : „כוס עם שתי ידים",

ממעל : KAICAP.

מספר השנה : ד' לטיבריום.

נטבעה ע"י הנציב הנזכר.

ציור קכב. (נחשת).

מ צ ד א ח ד: כהקודמת,

ממעל:

IOVΛIA.

מ צ ד ש נ י: כהקודמת.

נטבעה ע"י הנציב הנזכר.

ציור קכג. (נחשת).

מ צ ד א ח ד: „זר",

בתוכו:

TIB KAI CAP.

מ צ ד ש נ י: „שבולת",

מספר השנה:

ד' לטיבריוס

נטבעה ע"י הנציב הנזכר.

ציור קכד. (נחשת).

מ צ ד א ח ד: כהקודמת,

מ צ ד ש נ י: כהקודמת,

ומשני עברי השבולת

IOVΛIA.

מספר השנה ה' לטיבריוס.

נטבעה ע"י הנציב הנזכר.

ציור קכה. (נחשת).

מצד אחד: כהקודמת,

מצד שני: כהקודמת,

מספר השנה:

L. IA

שנת הי"א לטיבריוס.

נטבעה על ידי הנ"ל.

גם על המטבע הזאת רבו הוכוחים, וכדעתו של מר מאדדן ניחסה לואלעריוס גראטוס הנ"ל.—

ציור קכו. (נחשת).

מצד אחד: „כלי",

סביב:

TIBEPIOV KAICAPOC.

מספר השנה: ט"ז לטיבריוס.

מצד שני: „שלשה שבלים מקושרים יחד",

סביב:

IOVΛIA KAICAPOC.

נטבעה ע"י הנציב החמישי פונטיאוס פילטוס שמשל משנת 26 עד 36 למסה"ר.

ציור קכז. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „מקל",

סביב :

(TIBEP)IOV KAICAPOC,

מ צ ד ש נ י : „זמורה",

בתוכה מספר השנה :

ט"ז לטיבריוס.

נטבעה ע"י הנציב הנזכר.

מהטיפוס הזה יש גם משנת הי"ז.

ציור קכח. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : כהקודמת,

מ צ ד ש נ י : „זר",

מספר השנה :

י"ח לטיבריוס.

נטבעה ע"י הנ"ל.

מהנציבים : מארסילוס, מארילוס, וקוספיוס — פדוס, טיבריוס — אלכסנדר, וואנטידוס — קומאנוס, שמשלו משנת 36 עד 52 למסה"ר, לא נתגלו לעת עתה שום מטבעות ואפשר מאד כי לא טבעו כלל.—

ציור קכט. (נחשת).

מצד אחד: KAICAP. ΓΕ

מספר השנה: י"ג לקלודיוס.

מצד שני: „זמורה",

ובתוכה:

ΛΙΑ ΑΓΡΙΠΠΙΝΑ.

נטבעה ע"י הנציב הי"א קלודיוס, או אנטוניוס פעליקס מן 52 עד 60 למסה"ר.

ציור קל. (נחשת).

מצד אחד: שני „שבלים משולבים אחד על השני",

סביב: קלודיום קיסר גערמ.

מספר השנה: י"ה לקלודיוס.

נטבעה ע"י הנציב הנזכר.

ציור קלא. (נחשת).

מצד אחד: „שני מגינים משולבים איש על אחיו"

סביב: נירו קלאה קיסר.

מצד שני: „תמר",

מטעל: BPIT

מלמטה: KAI

מספר השנה י"ד לנירון ובריטאניקוס קיסרים.

נטבעה ע"י הנציב הנזכר.

ציור הלב. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „שבולת",

וסביב :

KAICAPOC.

מספר השנה ה' לנירון.

מ צ ד ש נ י : „זר",

סביב :

נערונא.

נטבעה ע"י הנציב הנזכר.

מהנציבים האחרונים : פורסיאוס, פיסאטוס, אלבינוס, גאסיוס פלורום, משנת 61 עד 66 למספר הרגיל לא נתגלו עד עתה שום מטבעות.—

בשנת 66 למספר הרגיל החלה מלחמת היהודים עם הרומאים שארכה ארבע שנים רצופות, ובמשך הזמן ההוא השתמשו במטבעותיו של אגריפס או בהשקלים הראשונים של שמעון המכבי, ואין שום זכר לטביעת מטבעות בימי המרד הזה כמו שהוכחנו בפרק ה'.

וטיטוס שב אחרי החורבן (70 למסה"ר) רומאה בעטרת הנצחון אחרי ההריבו את הארץ ויהפכה למדבר שממה. על יד המקום „מוצא" צפונית מערבית לירושלים השאיר למשמר את הלגיון העשירי ובבואו רומאה חגגו אספסינוס ובניו טיטוס ודומיטיאן את ה ג ה נ צ ח ו ן.—

קשת נצחון מיוחד ערכו ברחוב, ועליו צירו את השלל שהביא טיטוס מירושלים מכלי המקדש : „המנורה, שלחן הזהב, החצוצרות, וספר התורה", אחרי התהלוכה שנשאה את השלל דרך הקשת הזה, הלכו אספסינוס וטיטוס, ואחריהם רכב על

כוס לבן דומיטיאן (יוסיפים במלחמות היהודים ז׳), ואחריהם הלכו השבוים היהודים, נערים וגם זקנים, בחורים ובתולות.

הקשת הזה שנקרא בשם „קשת׳ טיטוס״׳ עומד עד היום ברומא ותמונתו באה בספרים רבים, וגם בספר דברי ימי ישראל בתרגום העברי של מר שפ״ר ז״ל.

מס מיוחד שם אספסינוס על כל היהודים היושבים במדינות החוצות תחת ממשלת רומא, המס הזה נקרא בשם: Fisci ivdaici והיה של שתי דרכמות אשר היה על כל יהודי לשלם להיכל יופיטר קפיטולינוס במקום השקל ששקלו בני ישראל לה׳ בירושלים, לפני החורבן.

אספסינוס טבע מטבעות לזכר הנצחון על יהודה, ועליהן הביע את יהודה בשביה או את יהודה מנוצחת.

ציור קלג. (נחשת).

מצד אחד: „ראשו של אספסינוס״

סביב:

IMP. CAES. VESPASIAN. AVG.

P. M. T. R. P. P. COS. III.

מצד שני: „תמר״,

מצד שמאל:

„יהודי עומד ידיו כפותות אחוריו ומגן תלוי עליהן״,

מצד ימין:

„יושבת יהודיה ובוכה״.

מלמטה רשום:

S. C.

ומשני צדי התמר:

IVDAEA CAPTA.

ציור קלד. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „ראשו של אספסינוס״,

ושמו רשום סביב ביונית

מ צ ד ש נ י : „תמונת הנצחון עומדת וכותבת על השלט״

סביב רשום ביונית :

„יהודה מנוצחת״.

המטבע הזאת נטבעה בארץ ישראל בניקופולים (לפי״ד קאווידוני) או בקסריה (לפי״ד די סולסי).

ציור קלה. (זהב).

מ צ ד א ח ד : ראשו של אספסינוס״,

סביב :

IMP. CAESAR. VESPASIANVS. AVC.

מ צ ד ש נ י : „יהודיה יושבת על הארץ נשענת לעמוד השלט״.

טלמטה רשום : IVDAEA.

המטבע הזאת נטבעה ברומא.

ציור קלו. (כסף).

מ צ ד א ח ד : „ראשו של אספסינוס״,

סביב :

IMP. CAESAR. VESPASIANVS. AVG. TR. P.

מ צ ד ש נ י : „יהודיה אסורה אל התמר ידיה כפותות מלפניה״

סביב : IVDAEA. DEVICTA,

ציור קלז. (זהב).

מצד אחד: „ראשו של אספסינוס",

סביב:

IMP. CAES. VESP. AVG. PM. COS III.

מצד שני: „תמר",

משמאל: „עומד אספסינוס לבוש בגדי צבא"

בידו האחת כדון ודורך ברגלו על כובע

מימין: יהודיה יושבת על הארץ.

ציור קלח. (נחשת).

מצד אחד: „ראשו של אספסינוס",

סביב: שמו,

מצד שני: „תמר",

מלמטה: S. C.

משמאל: „יהודיה יושבת על הארץ וידה האחת על שלט".

מימין: „כלי צבא מונחים על הארץ".

ציור קלט. (נחשת).

מצד אחד: כהקודמת,

מצד שני: כהקודמת,

משמאל: כהקודמת

מימין: עומד יהודי ואצלו מפוזרים על הארץ כלי צבא.

טיפוסים רבים מאלו המטבעות נטבעו בארץ ישראל וברומא על ידי אספסינוס.—

גם טיטוס טבע מטבעות כאלו:

ציור קמ. (זהב).

מצד אחד: „ראשו של טיטוס",

סביב:

IMP. T. CAESAR. VESPASIANVS.

מצד שני: „תמונת הנצחון עומדת וכותבת על כדור הנתון בתמר,

המלים:

IMP. T. CAES.

סביב:

IVDAEA DEVICTA.

המטבע הזאת נטבעה בקסריה של קפידוציה (לפי״ד מר כהן), או בקסריה אשר בא״י (לפי״ד די סולסי ומאדדן).

ציור קמא. (נחשת)

מצד אחד: „ראשו של טיטוס",

שמו רשום סביב:

מצד שני: „יהודי יושב על הארץ סמוך לעמוד השלט",

סביב רשום:

„יהודה מנוצחת".

גם המטבע הזאת נטבעה בא״י.

ציור קמב. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „ראשו של טיטוס",

וסביב רשום שמו.

מ צ ד ש נ י : „תמונת הנצחון עומדת על יד תמר וכותבת על השלט",

סביב רשום :

„יהודה מנוצחת".

ציור קמג. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : כהקודמת,

מ צ ד ש נ י : „תמונת הנצחון כותבת על השלט נתון בתוך התמר",

סביב רשום :

„יהודה מנוצחת".

ציור קמד. (זהב).

מ צ ד א ח ד : „ראשו של טיטוס",

סביב :

T. CAES. IMP. VESP. PON. TR. POT.

מ צ ד ש נ י : „תמר",

מימין : „טיטוס עומד ובידו האחת כדון"

משמאל : „יהודיה יושבת על הארץ".

גם דומיטיאן טבע טיפוסים כאלה.

ציור קמה. (נחשת).

מצד אחד: „ראשו של דומיטיאן",

סביב:

IMP. DOMIT. AVG. GERM.

מצד שני: „עמוד השלט",

סביב:

VICTOR. AVG,

נטבעה ברומא.—

ציור קמו. (נחשת).

מצד אחד: „ראשו של דומיטיאן",

סביב רשום שמו.

מצד שני: תמונת פעללאס

בידו האחת שלט

וידו השניה נתונה על עמוד השלט.

מדומיטיאן נמצאים עוד טפוסים כאלה ודומים להם רובם מנחשת ואף מטבע אחת מזהב שנטבעה ברומא.

מטבע אחת נגלתה מטיטוס שרבו עליה הוכוחים מהחוקרים.

ציור קמז. (נחשת).

מצד אחד: „ראשו של טיטוס",

ושמו רשום סביב.

מצד שני: „תמר",

מימין: יהודיה יושבת על הארץ.

משמאל: „מפוזרים על הארץ שלטים ומגינים",

סביב רשום:

IVDAEA NAVALIS.

מלת „נאוואלים" מורה לנו כי טיטוס התפאר בזה שנצח את הימיה של יהודה אף כי מפי הסופרים שמענו אך מעט על גבורת היהודים בים.—

אבל עדות זו המשיחה לפי תומה, מעידה כי היה לעמנו גם כח ימי חשוב אז בימי המצור על ירושלם.—

בימיו של הקיסר נירווה בוטל המס היהודי Fisci ivdaici שהוטל עליהם ע"י אספסינוס כמו שכתבתי לעיל.

ולזכרון הביטול הזה נטבעה מטבע מיוחדת:

מצד אחד: „ראשו של הקיסר נירווה",

מצד שני: „תמר",

משני הצדדים:

S. C.

וסביב:

FISCI IVDAICI CALIMNIA SVBLATA.

לאמור: „האשמות של מס היהודים מבוטלות".

חז״ל מספרים לנו כי לפני מלוך נירווה יצאה גזרה רעה על היהודים מאת דומיטיאן ויסעו אז רומאה ארבעה מחכמנו רבן גמליאל, רבי אליעזר, רבי יהושע, ורבי עקיבא, — הנסיעה הזאת נזכרת במסכת עירובין (פ״ד) ובמסכת מעשר שני (פ״ד מ״ט) וגם יש רמז על היותם של החכמים האלה ברומא, (בסוף מכות ומדרש איכה) על הקול ההמון ששמעו ברומא והיו השלשה החכמים בוכים ור׳ עקיבא משחק.—

ובעוד החכמים עושים כה וכה ברומא השתדלות לבטל הגזירה מת דומיטיאן ונירווה מלך תחתיו. והגזירה הזאת ועוד גזירות רבות נתבטלו, אבל ימי מלכותו של נירווה לא ארכו. ובמותו חזרה השנאה העזה בין שני העמים היהודים והרומאים, ועוד הפעם נעור הארי ביהודה להלחם נגד הנשר ברומא, אבל התעוררות הזאת היתה האחרונה, והיא — התקופה האחרונה הזאת — השאירה לנו את המטבעות שנדבר עליהן בפרק הבא.—

ט.

דינרין.

נגשים אנחנו כעת אל התקופה האחרונה של מטבעות היהודים „תקופת דנרין", המטבעות שנטבעו במשך זמן המרד האחרון של „בר כוכבא" הידוע בדברי חז"ל בשם „פולמס ביתר".

המטבעות האלו ידועות בדברי חז"ל בשם: „כוזביות, ירושלמיות" (ב"ק צ"א ע"א). שהזכרנו לעיל (צד ג') גם נזכרו בתלמוד בשם „דנרא דהדריינא טריינא שיפא" (בכורות נ', עבודה זרה נ"ב) „בקשו לגנוז דנרא דהדריינא טריינא שיפא מפני טבעה של ירושלם" — מלת שייפא מפרש רש"י: ישן ביותר שנישוף מחמת יושנו ואין הצורה ניכרת, „טריינא הדריינא מטבעות של ירושלם, טריינא הדריינא על שם מלכי רומי נעשו הצורות ושמם טיריינוס אדריינוס" — הנה הרגיש רש"י היטב במהותן של הדנרין האלה אבל מפני חסרון הידיעה, שנוספה לנו בדורות האחרונים, לא דק במח"כ המפרש הגדול הזה במלת „שיפא", שלפנינו היא ברורה ומובנת היטב, כמו שנבאר בפרק הזה על אדות הדנרין הרבים בצורותיהם של קסרי רומא מ„אספסינוס" עד „אדרינוס" ומטבעות הכסף והנחשת מהקסרים האלה שצורותיהן נמחקו ועליהן נטבע הטיפוס העברי על ידי בעלי המרד האחרון הזה. והן הן „דנרי טריינא הדריינא שיפא" (כן היא גרסת רש"י „טריינא" לפני „הדריינא" כפי סדר הקסרים האלה) שבקשו

לגנוז אותם מפני ט ב ע ה של ירושלם היינו ה„טבעין" המטבעות, „השקלים וחצאי השקלים" שנטבעו על ידי שמעון המכבי והם שנקראו ע"י חז"ל, „של מלכים הראשונים" (ב"ק צ"א).—

כאשר כתבתי לעיל (פרק ה') נפלגו החוקרים בסדור המטבעות העבריות, וביחוד מעמיקים המה המשא ומתן על המטבעות האלו שנעבור עליהן פה בפרק הזה, מר האמבורגער המומחה היותר גדול ביחוד במטבעות האלו המיוחסים לזמן בר כוכבא מחוה דעתו נגד דעות החוקרים שקדמוהו, ואיננו עושה שום הבדל בין כל המטבעות מטיפוס הזה ומיחסן כולן לזמנו של בר כוכבא ובזה מסכימים אנחנו עמו, מלבד שלש המטבעות (ציורי לא. לב. לג.) שנושאות עליהן המלים „שמעון נשיא ישראל" אשר כבר הוכחנו בפרק ה' שנטבעו על ידי שמעון המכבי נגד דעתו של מר האמבורגער, אבל כל יתר המטבעות מטיפוסים האלה, וגם מטבעות הכסף והנחשת הגדולים והקטנים כולן הן בלי שום ספק מזמנו של בר כוכבא כמו שנבאר עוד להלן.—

המטבעות האלו מחולקות לשלש תקופות א) לחרות ירושלם. ב) שנת אחת לגאולת ישראל. ג) שב לחר ישראל (שנת ב' לחרות ישראל).—

החוקרים הקודמים מחולקים המה על סדר המטבעות האלו:

די סולסי וקוודאני מיחסים להמרד הראשון נגד אספסיגוס וטיטוס אך את שתי המטבעות הנחשת הקטנות (ציורי לד. לה.) אולם אנחנו דחינו גם את ההשערה הזאת לעיל (פרק ה'), ד"ר לוי מחלק את המטבעות שיש עליהן השמות שמעון ואלעזר ושלא ניכר עליהן רשמי הטיפוס הרומי, לשמעון בן גיורא ולאלעזר בן שמעון ואלו שנושאות עליהן המלים „שמעון נשיא ישראל" לרבן שמעון בן גמליאל הראשון, וכל אלו שניכר עליהן רשמי הטיפוס הרומי לזמנו של „בר כוכבא".—

להשערה הזאת אין כל יסוד כי עין החוקר הנומיזמאטי תראה כי אין שום הבדל בין אלו לאלו, ויותר נכונה לשער כי כולן נטבעו על הטיפוס הרומי אלא שרבות מהן נטבעו באופן טוב כל כך שאי אפשר להכיר הרושם עליהן.—

המלומד האיטלקי גארריצי מחלק המטבעות באופן כזה:

המטבעות הנחשת „לחרות ולגאלת ציון" (ציורים לד. לה. לו. לז. לח.) הכסף והנחשת „שנת אחת לגאלת ישראל" להמרד הראשון.

מטבעות הכסף והנחשת „לחרות ירושלם" ו„שב לחר ישראל" להמרד האחרון בזמן „בר כוכבא.—

מר מאדדן מסכים אליו, מלבד המטבעות של „שנת ארבע לגאלת ציון" שהוא מיחס אותן לשמעון המכבי.—

ד"ר מערצבאכר מיחס את המטבעות שנושאות עליהן שמות: אלעזר הכהן, שמעון נשיא ישראל, שמעון, ושב להר ישראל. ואלו שרשום עליהן במקום „שמעון" „ירושלם" כל אלו הוא מיחס להמרד הראשון — וכל יתר המטבעות עם „לחרות ירושלם" הוא מיחס להמרד האחרון בזמן בר כוכבא, גם להשערה הזאת אין כל יסוד מפני אותו הטעם שאמרנו לעיל על השערתו של ד"ר לוי, וביחוד כאשר נתגלו מטבעות מהטיפוסים האלה שהוא חפץ להקדימן לזמן אספסינוס, והנן עם רושם טפוס הרומי בצורותיהם ושמותיהם של אספסינוס טיטוס, טרינוס ואדרינוס.

אבל לפי שטתנו אנו, בזמן המרד הראשון לא נטבעו מטבעות עבריות כלל, והשתמשו אז היהודים בהמטבעות הרומיות המתהלכות ובהמטבעות העבריות משמעון המכבי והחשמונאים ומלכי הורדוס.

ואחרי שהוכחנו כי שלש המטבעות שנושאות עליהן השם „שמעון נשיא ישראל" נטבעו על ידי „שמעון המכבי", וגם הח' מונק בספרו הגדול בצרפתית מיחסן לשמעון המכבי. — נסדר כעת כל שאר המטבעות העבריות לזמנו של מרד „בר כוכבא" על פי המקרים שנקרו בהתקופה הזאת שאם אמנם הפרות לנו

ידיעות שלמות ובהירות על אודותה, אבל זאת יודעים אנו נאמנה כי היתה נוראה עלילה.—

אחרי מותו של דומיטיאן, מלך נירווה, אך כששה עשר הדשים, ויהי מלך של חסד לעם יהודה המשועבד לרומא ויבטל מעליהם גזרות הקיסרים שקדמוהו (עיין לעיל פרק ה׳).—

אולם ימי השלוה לא ארכו ואחרי מותו מלך טריאנוס, ולא יכלו היהודים לסבול את עריצותו, ויתקוממו במצרים ובקירינִיקה (סירינִיקה הנוכחית) והתוצאות ידועות הן לכל יודע פרק בדברי ימנו עד ימיו של אדרינוס (117 למספר הרגיל).—

בימיו של אדרינוס זה היה המרד הגדול האחרון של היהודים בארץ יהודה.—

בראשונה נראה הדבר כי הצליח אדרינוס לכבות את אש המרד הזה ובמכתבו לזקני רומא בשר להם כי היהודים נכנעו לרומא והנהו מקוה כי גם יצליח להעבירם על הדת שיעבדו את אלילי רומא, על הבשורה הזאת טבעו זקני רומא מטבעות זכרון:

ציור המה. (נחשת).

מ צ ד א ח ד: „ראשו של אדרינוס",

סביב: HADRIANVS. AVG. COS III. P. P.

מ צ ד ש נ י: „אדרינוס עומד מעוטף",

לפניו:

עומדת יהוריה ומקרבת קרבנות

על מזבח אלילי רומא,

משני עבריה:

עומדים ילדים וכפות תמרים בידיהם לסמל השלום והידידות.

סביב: ADVENTVI. AVG. IVDAEA.

בכה חשבו הרומאים כי הכריעו לנצח את היהודים.

אבל הנה הרף כ ב ב מיעקב גבור גדול קם ביהודה שהרים גם המרד בחזקה, גרש את הרומאים מירושלם ויתבצר בתוכה קרוב לשלש שנים ובאחרונה כשנצחו הרומאים התבצר הגבור הזה שידוע לנו בשמו „בר כוכבא״ והילו במבצרי העיר ביתר הסמוכה לירושלם – ובמשך שלש השנים יצאו המטבעות האלו.—

כמו שאמרנו לעיל שוררת ערבוביא בסדר הזמן של התקופה הנפלאה הזאת, לא היה אז סופר כיוסיפוס שימסור לנו את פרטי המלחמות האלו, ולכן עלינו לגשש כבאפלה ולסמוך על הקטעים המעטים המפוזרים באגדות חז״ל, או על דברי הסופרים הראשונים היונים די קסיוס, ואיזיביאוס.—

המה מספרים לנו על הגבורה הנפלאה שהראה גבור היהודים עם הילו שעלה למספר של ח מ ש מ א ו ת ו ש מ נ י ם א ל ף א י ש — חז״ל (ירושלמי תענית פ״ד) מוסרים מספר הילו של בר כוכבא ל א ר ב ע מ א ו ת א ל ף א י ש.

על פי דברי הסופרים היונים הנזכרים היה המרד הזה משנת 132 עד 135 למספר הרגיל (65 אחרי חורבן בית שני), כל סופרי דברי ימינו נמשכים אחרי סדר הזמן הזה, וחוקרי המטבעות עד מאדדן (והוא בכלל) מקציבים זמן של המטבעות האלו לזמן הזה, אבל כפי שנבאר להלן אין זה נכון. –

כמו שכתבתי לעיל נשארו לנו אך קטעים אחדים בספרתנו על התקופה הזאת, אבל כדאי לשים לב להם ולחפש אחרי המקור היותר קרוב לנו.—

בירושלמי תענית פ״ד ובבלי גיטין נ״ז ובמ״ר איכה פ״ב נמצאים הקטעים הנזכרים.—

רבי יהודה הנשיא „הוה דריש עשרין וארבעה עובדין על בלע ה׳ ולא חמל. על ידי דרבי היה סמוך לחרבן ביתר (בתיקון

הגירסא ע"י הח' שי"ר) „והוה תמן סבין נהירין והוה דריש ואינון בכיין ומשתקין וקיימין ליה" אחרי רבי יהודה הנשיא מספר לנו גם רבי יוחנן „שיתין עוכדין" ע"ד המלחמות האלו, הפרטים הסרים בהמדרש שלפנינו וחבל על דאבדין, ובמסכת גיטין (נ"ז) „הקול קול יעקב זה אדרינוס (אספסינוס, הוא ט"ס) קיסר שהרג בכרך ביתר ארבע מאות רבוא.—

ובירושלמי (תענית) לפי דברי רבי יוסי שהיה תלמידו של רבי עקיבא, אחד מהעוזרים והתומכים בהמרד, היה החורבן האחרון הזה וההרג הגדול ביהודים בשנת המשים ושתים שנה אחרי הורבן בית שני — וכן מסופר גם בספר „סדר עולם", המקובל לרבי יוסי (וט"ס שם כ"ב צ"ל נ"ב) וכן היא גם דעתו של הראב"ד, ובעל ס' צמח דוד מקציב הזמן לשנת תת"פ (880) לאלף הרביעי, וזה ג"כ נ"ב שנים אחרי ההורבן, והיהודים בחשבם לשנות הלבנה תהיה שנת הנ"ב אחרי החורבן בסוף שנת 123 למספר הרגיל.—

מר האמבורגער מביא בשם אבי הכנסיה הנוצרית סט. הירונימוס מחבר הוולגטו שאומר בפרוש כי הורבן ביתר היה 50 שנים אהרי חורבן ירושלם, ויהיה ההשבון הזה נכון מאד כי 50 שנים לחשבון החמה תהיינה 52 לשנות הלבנה.—

לפי"ד מר המבורגער יצא לכופרי העמים כל הטעות הזה על פי השבונו של די קסיוס שטעה בשנים אחדות בסדר הזמנים ולכן יצא לו סדר הזמן של המלחמה הזאת בי"ב שנים בערך מאוחר.—

ודברי חז"ל (סנהדרין צ"ז ע"ב) „מלכות בן כוזיבא שתי שנים ומחצה" מדויקים המה כי לא יצאו המטבעות האלו יותר משלש תקופות או קרוב לשלש שנים.

רש"י על המאמר הזה מוסיף: „בן כוזיבא מלך בביתר". על אדות העיר הזאת רבו כל כך הוכוהים עד שאין כל תועלת להזור עליהם, אבל ראיה נכונה יש לנו כי „ביתר" היא „ביתיר"

הידועה היטב לכל תושבי ירושלם, התחנה הראשונה על יד מסילת הברזל ליפו.—

בביתיר נמצאות עד היום חורבות ישנות שנקראות „חורבת אל יהוד' (חורבות היהודים) – ובין החורבות האלו נמצאו הרוב הגדול של המטבעות האלו שנדבר עליהן בפרק הזה, וזאת היא ראיה נצחת שאין עליה תשובה, כי המבצר האחרון שבו התבצר „בר כוכבא" והילו העצום עם כל המזון והצידה הכסף והמטבעות, היה פה בביתיר הסמוכה לירושלים.—

ונכונה מאד היא הגירסה בירושלמי „ואם תאמר שהיתה קרובה לים והלא רחוקה מן הים ארבעים מיל" זה מתאים מאד להעיר ביתיר, ואין כל נחיצות לשבש הגירסא לתקן „ארבעה" במקום „ארבעים".

וחזקות מאד הן הראיות שמביאים ממאמרי חז"ל: הכפיר בבוליטי ירושלים שהיו יושבים באמצע המדינה ובשהיו פוגשים בעולי רגל מביתר ומסביבותיה היו חוקרים ודורשים אותם לדעת אם המה שומרונים, שונאי יהודה, והיו מרבים לצער אותם עד שפקעה סבלנותו של אחד מהם ואמר: „הלואי מתבר רגליה דההוא גברא ולא סליק לירושלם (ירושלמי תענית).

יכול היות כי ביתר שנזכרה פה היתה באמת עיר אחרת בגליל או קרוב לים התיכון בשם כזה, כמו שמראים חורבותיה צפונה לכפר סבא, מהלך 4 שעה, אבל מעולם לא מצאו במקום הזה אף זכר למטבע אחת שתוכל להזכירנו על המלחמה הגדולה הזאת.—

גם תכונת המקום יותר מסוגל בביתיר הסמוכה לירושלם בהריה הגבוהים העומדים עד היום כמבצרים חזקים בפני כל צר ואויב, ורחוקה היא ביתיר 47 מיל אנגליות מיפו.—

ולאוזן המזרחי לא יהיו הדברים שדרשו חז"ל: „והיה הדם שותת עד הים הגדול" מוזרים כלל – הערבי בחפצו לתאר מלחמה גדולה או נקמת הדם, יאמר כי המריבה היתה כל כך

חזקה עד שהדם נגע למקום פלני הרחוקה ממקום המעשה ובכל זאת אין מי שיכחישהו לאמור לא כן.—

ד"ר נייבוער מסמן את ביתר קרוב ל„בית שמש" שכן הוא באמת, ומאדדן ומר המבורגער מחליטים זאת לדבר ברור כי „ביתיר" הקרובה לירושלים היא „ביתר" מקום החזיון להמלחמה האחרונה של היהודים והרומאים.—

מה היה שמו של הגבור הזה?

אין זכר בשום ספר מדברי הימים ששמו היה „שמעון". כל הסופרים גם הז"ל מכנים אותו בשם „בר כוכבא" ואחרי כן (אחרי מפלתו) „בן כוזיבא".

השם שמעון שמיחסים אליו רבים מן החוקרים לקחו מהמטבעות שמצאו עליהן רשום השם הזה „שמעון" — מר המבורגער שואל בצדק אם אפשר כלל להשוב שגבור העומד במלחמה להציל את עמו ישים את שמו על המטבעות ולא את שם „ראש העם" אשר תחת דגלו הוא לוחם? וגאריבלדי גבור איטליה יוכיח, אף שהוא היה המנצח האמתי בכל זאת על המטבעות נטבע שם „מלך איטליה" ולא שמו של גאריבלדי.—

על פי הסברה הנכונה הזאת אין הדבר ברור כל כך אם שמו של „בר כוכבא" היה שמעון. —

אבל ברור הוא בלי כל ספק אשר בראש התנועה של המרד האחרון הזה עמדו שני מנהלים או מנהיגים אחד בשם „שמעון" והשני בשם „אלעזר הכהן", ורוב המטבעות האלו נושאות עליהן שמותיהם של האנשים האלה, מי היו המנהיגים האלה, נעלם מאתנו, כמו שאין לנו שום זכר בספרתינו לכל פרטי המאורעות האלו כן לא נשאר זכר מראשי העם בעת המרד הזה, מלבד מה שנזכר בתלמוד על רבי עקיבא שתמך בידי הגבור „בר כוכבא" ודרש עליו „דרך ככב מיעקב" (בירושלמי תענית), אין אנו יודעים כלום על ראשי התנועה הכבירה הזאת

ואך המטבעות מעידות כי שני האנשים האלה „שמעון" ו„אלעזר הכהן" טבעו את המטבעות האלו.—

על השם „אלעזר" הקרו ודרשו כל החוקרים יש מהם שהחליטו שהוא היה רבי אליעזר המודעי, ותהי השערתם כי בתחילה גם הוא תמך בידי „בר כוכבא" אבל לבסוף הלשינו עליו לפני בר כוכבא שכעס עליו ויבעוט בו ברגלו ויהרגהו (מהירושלמי תענית ומדרש איכה), על ההשערה המוזרה הזאת יש להתנגד, ראשונה מפני טעם פשוט כי על המטבעות כתוב „אלעזר" ולא „אליעזר" (שמו של ר' אליעזר המודעי) גם אי אפשר להאמין שאיש שעמד בראש התנועה ושמו נטבע על המטבעות וגם על איזו מהן יחד את „שמעון" שהוא (לפי דברי המשערים האלה) „בר כוכבא" בעצמו, נהרג על פי מלשינות נמבזה בלי שום חקירה ודרישה.—

אחרים, ובתוכם גם מר המבורגער, משערים כי „אלעזר" היה „רבי אלעזר בן עזריה" - שהיה כהן, ובר כוכבא היה אך גבור מלחמה ולא מנהל התנועה, ושמעון נשיא ישראל היה רבן שמעון בן גמליאל השני - מר המבורגער מביא כראיה להדבר הזה, הקטע מהסליחות או התחנות הידועה הנוסדה על „עשרה הרוגי מלכות". —

„ושנים מהם הוציאו תחילה שהם גדולי ישראל".

„רבי ישמעאל כהן גדול ורבן שמעון בן גמליאל נשיא ישראל".

ראיה מוכחת לפי דבריו שרבן שמעון בן גמליאל נקרא בשם נשיא ישראל.

מתי נוסדה הסליחה הזאת? ועל איזה יסוד שמערבבת מקרים הכתוריים הרחוקים איש מרעהו בדורות שלמים? זה לא מפריע למר האמבורגער, ובלבד שמצא פסוק מפורש בסליחות. -

כבר הוכחנו בפרק ה' כי רבן שמעון בן גמליאל מיבנה

היה צעיר, ואפשר עוד נער, בזמן המרד, — ומובן כי המטבעות לא נשאו את שמו.—

יותר נכון תוכל היות ההשערה של אלה החפצים להחליט כי שמעון סתם שרשום על המטבעות הוא שמו של „בר כוכבא" והראיה הוא ה„כבב" שנמצא על איזו מטבעות כסף כמו שנבאר להלן.—

אבל לא צודקת היא השערתו של ד"ר בערנפעלד במאמרו „גלות שלמה" (לוח אחיאסף תרס"ג) ששמעון זה, בר כוכבא, טבע את תארו „נשיא ישראל" דוקא באותו הזמן שאלעזר הכהן טבע גם כן מטבעות, ואז נקרא שמעון בשם נשיא ישראל, ואך כשהתפטר אלעזר הכהן ממשמרתו, או שנפטר מהעולם, ושמעון נשאר המנהל היחידי הד"ל לקרוא את עצמו בשם „נשיא ישראל" וטבע על המטבעות אך שמו שמעון סתם—אבל המטבעות שנגלו בזמננו, מהרסות את כל היסוד הזה, כמו שנביא להלן יש מטבעות עם השם „אלעזר הכהן", מצד אחד ול„חרות ירושלם" מצד שני, גם יש שמצד השני רשום .שב לחר ישראל" כמו שנמצאות מטבעות בטיפוס כזה „שמעון" מצד אחר ולהרות ירושלם או שב לחר ישראל מצד שני, הנה ברור כי בשנה אחת טבעו שני האנשים האלה מטבעות בטיפוס אחד ושמעון לא נקרא אז על המטבעות נשיא ישראל.—

גם יש מטבע אחת כסף שמצד אחד רשום שמו של אלעזר הכהן ומצד השני „שמע" (ראשי תיבות משמעון).

אבל לפי שהנחנו אנו הנחתנו בפרק ה' ששלש מטבעות הנחשת שיש עליהן השם „שמעון נשיא ישראל" מתקופה אחרת יותר קדומה הן, ואין להן שום שייכות אל תקופת מרד „בר כוכבא", תבוטלנה כל ההשערות המוזרות האלו — ויהיה הסדר של המטבעות האלו כמו שכתבנו לעיל שלש תקופות, א) לחרות ירושלם. ב) שנת אחת לגאולת ישראל. ג) שב לחר ישראל (שנת ב' לחרות ישראל).

א) תחת „לחרות ירושלם" בלי מספר השנה הוציאו מטבעות כסף ונחשת העיר „ירושלם" „אלעזר הכהן" „ושמעון".

ב) תחת „שנת אחת לגאולת ישראל" הוציאו „ירושלם" „אלעזר הכהן" „ושמעון.

ג) תחת „שב להר ישראל" (שנת ב' לחרות ישראל) הוציאו „ירושלם" ו„שמעון".— ואלעזר הכהן. לא כמו שהחליטו כל החוקרים שמ„אלעזר הכהן" לא נגלתה עדין עד עתה שום מטבע, משנת ב' לחרות ישראל.

באוצרי נמצאת מטבע נחשת מאלעזר הכהן „שב להר ישראל" כמו שאכתוב להלן על אודותה.

בר כוכבא -- אם הוא היה טובע המטבעות האלו, או המנהיגים „שמעון" ו„אלעזר" שבזמן הזה -- חקו הטיפוסים הקדמונים: התמר, הכד, לולב ואתרוג, הכנור, השבולת, האשכול והגפן, כמו שהיו על המטבעות העבריות מזמנו של שמעון המכבי עד חורבן בית שני.

גם בראו טיפוס עברי חדש על המטבעות הגדולות של כסף, ומובן כי השתמשו גם בהשקלים הראשונים של שמעון המכבי וביתר מטבעותיו כי בהתגליות בביתיר מצאו בין האוצר הגדול של המטבעות האלו, גם מספר הגון של שקלי ישראל ויתר מטבעות נחשת של שמעון המכבי.—

ציור קמט. (כסף).

מצד אחד: „שער ההיכל עם ארבעה עמודים",

ממעל: „כבב",

משני עברי השער: **שמעון.**

מצד שני: „לולב אגוד ובצדו אתרוג",

סביב: **לחרות ירושלם.**

ציור קנ. (כסף).

מצד אחד: „כהקודמת",
אבל בלי צורת „הככב".
מצד שני: כהקודמת".

ציור קנא. (כסף).

מצד אחד: „כהקודמת"
מצד שני: „כהקודמת",
סביב:

לחרות ירושם.

חסרה הלמד במלת ירושלם.—

באוצרו של מר המבורגר ראיתי מטבע מטיפוס הזה שהשיגה מהתגלית בביתיר בשנת תרנ"ב (1892) ועליה נכרים רשמי צורתו של טריאנוס ונכרות היטב האותיות:

EP TPAIANO.

האות ל̇ ההסרה במלת ירושלם אפשר שנחרתה מתחת האותיות ש ם, ואח"כ נמחקה מרוב ימים.—

נמצאות גם מטבעות כמו הטיפוס של ציור קמט. בלי האתרוג אצל הלולב.

כל אלה נטבעו על טדרכמות גדולות ומשקלן מן 12 עד 14 גרם.—

באוצרו של בן עירנו מר היים ליפקין נמצאה חצי מטבע כציור קמט. בלי ה„ככב", ושערי ההיכל המה בשני עמודים וצורת הואו היא כמו על מטבעות החשמנאים, לפי דברי מר ליפקין

לא נמצאו עד עתה בכל התגליות יותר משלש מטבעות כאלו וכולן עברו תחת ידו.

ציור קנב. (כסף).

מצד אחד: „זר".

בתוכו:

שמענו

(שמעון)

נכרות היטב אותיות רומיות:

ISV. IASASIAN.

מצד שני: „כד עם יד אחת".

בצד ימין:

„שבולת".

סביב:

לחרות ירושלם.

מטפוסים כאלה נמצאות מטבעות שבצד השני אין ציור הכד ובמקומו אך שבולת לבד, ונכרת היטב צורתו של אספסינוס.

גם נמצאות מהן שבהזר האותיות „שמעון" מסודרות ככה

שמנעו

ונכרות אותיות רומיות:

VITELLIVS. GE(RM).

ומהן שתחת הכד נכרת היטב צורתו של אספסינוס והאותיות:

VESP. AVC. PM. COS.

ושיור אותיות VBLI מהתואר:

FIDES PVBLICA.

שנמחקו ע"י טביעת טיפוס העברי ומהן יש שבצד האחד נכרת צורתו של טיטוס והאותיות:

SAR. IMP. VESPA.

או: TITVS. CAES. VESP.

ועל איזו מהן נכרות אצל האותיות שמען גם האותיות הרומיות:

TRAIANO. PM. TR. P. COS. VI. PP.

ומצד השני שיור האותיות:

SPOR. OPTIM.

גם על אחרות שיורי אותיות: .DOM

מהשם: .DOMITIAN

הנה ראינו כי הטיפוס הזה נטבע על דנרי הקסרים אספסינוס, טיטוס, וויטלים, דומיטיאן, וטריאנוס.—

על הסדור המשונה שבשם „שמעון", דרשו החוקרים השערות שונות, אבל היותר מגוחכת היא זו של מר קונדר, אשר במאמריו המפוזרים בקובצים שונים, וגם בספרו: Hand Book to the Bible, הוא דורש על מלת „שמענו" שהיא מין מטבע ממלת „שומא" — וגם מעמיק לפרש הכתוב (בראשית כ"ג) „אדני שמעני" כי אברהם אמר לעפרון „תן שומא עלי", ועפרון אמר לאברהם: „אדני שמעני", גם כן במובן הזה „תן שומא על השדה ארבע מאות שקל כסף", גם מבאר מר קונדר מלת „לחרות לא משרש הירות והופש כי אם משרש „חרות" (הקיקה), ומלת „לגאלת" לא משרש גאולה, כי אם משרש גלל לאמור „סביב" ויהיה הפרוש לחרות ירושלם, לחקיקת, או לחותם ירושלם, ולגאולת ישראל, יהיה לסבוב ישראל, ועוד דרשות של דופי כאלו, ועיין דברינו ע"ז להלן. —

ציור קנג. (כסף).

מ צ ד א ח ד : „כתקומת",

מ צ ד ש נ י : „כהקומת",

אבל אין שבולת בצד הכר.

סביב :

לחרות ירושלם.

ונכרות אותיות רומיות :

TITVS. CAES. VESP.

וכהן שצורתו של אספסינוס נכרת היטב וגם האותיות :

VESPASIANVS.

ציור קנד. (כסף).

מ צ ד א ח ד : „זר",

בתוכו :

ש מ ע ו ן.

מ צ ד ש נ י : „כד עם יד אחת",

בצד ימין :

„שבולת",

סביב :

לחרות ירושלם.

מהטיפוס הזה גם כן נמצאות מטבעות רבות בצורות ושמות קסרי הרומאים ועל אחדות מהן נמצאות האותיות :

CAE DOMITIAN.

ציור קנה. (כסף).

מ צ ד א ח ד : „אשכול ענבים",

סביבו :

שמעון.

מ צ ד ש נ י : נבל בשלשה מתרים",

סביבו :

לחרות ירושלם.

גם על מטבעות בטיפוס הזה נמצאות אותיות משמותיהם של הקסרים אספסינוס טיטוס דומיטיאן וטריאנוס.

ולאוצרו של מר המבורגער הגיעה מהתגלית של שנת תרנ"א (1891) מביתיר מטבע שעליה היתה נכרת היטב צורתו של אדרינוס וגם האותיות :

ADRIANVS.

ציור קנו. (כסף).

מ צ ד א ח ד : „זר",

בתוכו :

שמענו.

נכרות האותיות :

TIAN AV.

משמו של דומיטיאן.

מ צ ד ש נ י : כהקודמת.

ציור קנז. (כסף).

מצד אחד: „כציור קנה",

ונכרות היטב אותיות רומיות:

ROPTIMO. PRINCI.

מצד שני: כציור קנה.

ונכרות האותיות:

PM. TP. CO.

ציור קנח. (כסף).

מצד אחד: כהקודמת.

מצד שני: „שתי חצוצרות",

סביב:

לחרות ירושלם.

על אחדות מהטיפוס הזה אצל האשכול נכרות האותיות:

AIC. NEP. TRAIA.

ומהן בצד השני אצל החצוצרות נכרות האותיות:

AIANO AVG. GERO.

גם יש שנכרות עליהן אותיות מהשם אספסינוס. –

לאיצרו של המבורגער באה מטבע כזו אשר אצל האשכול נכרות אותיות משמו של הקיסר נירווה:

KPAT NEPOY.

ואצל החצוצרות נכרות אותיות:

YIIATOY.

ציור קנט, (כסף).

מ צ ד א ח ד : כהקודמת.

ונכרות אותיות :

T R.

מהשם טריאנוס.

מ צ ד ש נ י : כהקודמת.

ציור קס, (כסף).

מ צ ד א ח ד : „אשכול ענבים",

סביבו :

שמעון.

מ צ ד ש נ י : „שבולת",

סביב :

לחרות ירושלם.

נמצאות מטבעות מטיפוס הזה שנכרות עליהן בצד האחד אותיות יוניות :

(TP)IAN. CEB. ΓΕΡ. ΔΑ.

ובצד השני נכרות האותיות :

ΥΠΑΤ. Δ.

הפירוש הוא : „יפאטוס ד', (הקונסול בפעם הרביעית).— כל אלה מטבעות הכסף נטבעו על דינרים ומשקלן הוא מן 3 עד $3^1/_2$ גרם.—

ציור קסא. (נחשת).

מצד אחד: „תמר"

מלמטה:

שמעון.

מצד שני: „ענף גפן".

סביבו:

לחרות ירושלם.

בזה הקה הטובע בזמן המרד האחרון את הטיפוס של המטבע שיהסנוה לשמעון המכבי (ציור לב.).

ציור קסב. (נחשת).

מצד אחד: כהקודמת,

בצד התמר נכרות אותיות:

E II.

מצד שני: כהקודמת,

ומצד הימין של הענף נכרות האותיות:

AVT. KAI. TPA.

המטבע הזאת נטבעה על מטבע נחשת של טריאנוס.—

ציור קסג. (נחשת).

קטנה — החצי ממשקל הקודמות.

מצד אחד: „תמר",

מלמטה: שמעון.

מצד שני: „אשכול ענבים",

וסביב: לחרות ירושלם.

מהטיפוסים האלה יש מטבעות עוד יותר קטנות עד הרבע ממשקל הקודמות.

ציור קסד. (נחשת).

מ צ ד א ח ד „תמר"

מלמטה:

אלעזר הכהן.

מ צ ד ש נ י: „אשכול ענבים"

וסביב:

לחרות ירושלם.

ציור קסה. (נחשת).

מ צ ד א ח ד: „תמר",

מלמטה:

ירושלם.

מ צ ד ש נ י: „אשכול ענבים",

וסביב: לחרות ירושלם.

ציור קסו. (נחשת).

מ צ ד א ח ד: „נבל סגור"

סביבו: שמעון.

מ צ ד ש נ י: „זר" בתוכו „שבולת",

וסביב:

לחרות ירושלם.

גם פה חקה הטובע הטיפוס של המטבע שיהסנוה לשמעון המכבי (ציור לג.).

כל אלו המטבעות אפשר ליחסן לתקופת „להרות ירושלם".

התקופה השניה היא „שנת אחת לגאולת ישראל".—

ציור קסז. (כסף.)

מצד אחד: „שער ההיכל עם ארבעה עמודים",

משני צדי העמודים וממעל:

יר־וש־לם.

מצד שני: „לולב אגוד ואתרוג בצדו",

סביב:

שנת אחת לגאלת ישראל.

המטבעות האלו הן יקרי המציאות ונמצאות אך שתים או שלש מהן.

ציור קסח. (כסף.)

מצד אחד: „אשכול ענבים",

סביב:

שנת אחת לגאלת ישראל.

מצד שני: „שבולת",

וסביב:

שב להר ישראל.

(שנת ב׳ לחרות ישראל).

בטביעת המטבע הזאת קרה לפי השערתי שגיאה כי תחת שם העיר „ירושלם" או „שמעון" טבע הטובע מספר השנה שלפניה, ולפי זה תהיה המטבע הזאת מתקופת „שב לחר ישראל", השנה שלאחרי „שנת אחת לגאלת ישראל".—

ולפי דעתי אין לדרוש דרשות של השערות מוזרות על שגיאת הטובע כאשר קרה לו עם עוד מטבעות כמו שנבאר להלן.—

ציור קסט. (כסף).

מצד אחד: „כד עם יד אחת",

בצד הימין: „שבולת",

סביב:

אלעזר הכהן.

מצד שני: „אשכול ענבים",

וסביב:

שנת אחת לגאלת ישראל.

ציור קע. (כסף).

מצד אחד: „אשכול ענבים"

סביב:

שנת אחת לגאלת ישראל.

מצד שני: „כנור",

וסביב:

שב לחר ישראל.

(שנת ב' לחרות ישראל).

— עיין מה שכתבתי על מטבע ציור קסה. —

ציור קעא. (כסף).

מ צ ד א ח ד : „כד עם יד אחת",

לימין : „שבולת",

סביב :

אלעזר הכהן.

מ צ ד ש נ י : „זר",

בתוכו :

ש מ ע. (שמעון)

אין כל ספק כי המטבע הזאת יצאה על ידי שני המנהיגים אלעזר הכהן ושמעון, יהדיו – ובאשר כתבנו לעיל תוכיח המטבע הזאת כי אלעזר ושמעון טבעו מטבעות בזמן אחד כל אחד לבד וגם שמותיהם יחדיו על מטבע אחת.

השערות רבות השמיעו החוקרים על האותיות ש מ ע. אשר במטבע הזאת וביתר המטבעות שנביא לקמן, היו מי ששערו כי אותיות „שמע" מורות על הפסוק „שמע ישראל" שנתקבל בין האומה מאז ועד עתה, או כי רמז על כרוז הכהן להעם היוצא למלחמה (דברים).

ועוד יותר מוזרה היא השערתו של קונדר שגם על מלת „שמע" הוא דורש דרשתו הידועה שהזכרנוה לעיל שהיא מלשון „שומא".—

מר המבורגער בספרו מביא מטבע כזאת שראה באוצרו של מונטאגו שניכרות עליה האותיות :

TPAIAN. CEB. ΓE.

ציור קעב. (נחשת).

מצד אחד: „תמר",

מלמטה:

שמעון.

מצד שני: „ענף גפן",

וסביב:

שנת אחת לגאלת ישראל.

ציור קעג. (נחשת)

מצד אחד: כהקודמת,

מלמטה:

שמע (שמעון).

מצד שני: כהקודמת.

עיין מה שכתבתי על מלת שמע במטבע ציור קעא.—

ציור קעד. (נחשת).

קטנה, משקלה כמטבע ציור קסג.

מצד אחד „תמר",

מלמטה:

והכה רזעלא.

(אלעזר הכהן משמאל לימין).

מצד שני: „אשכול ענבים"

וסביב: **שנת אחת לגאלת ישראל.**

ציור קעה. (נחשת).

מצד אחד: כתקודמת,

מלמטה:

אלעזר הכהן.

מצד שני: כהקודמת.

מאלה הטפוסים נמצאות מטבעות רבות שהאותיות אינן מסודרות בסדר נכון, גם יש שבהכהן ' נוספה גם וא"ו והחוקרים מצאו להם כר נרחב לדרשות מוזרות, והיותר מגוחכת היא כמו תמיד זו של קונדער שקרא באחת מהן השם אלישיב הכהן (517 לפני הב"ש, 447 לפני מספר הרגיל), וגם נתן ציורה בספרו Hand Book of the Bible ולרגלי השגיאה הזאת נכשל בשגיאות גסות אחרות, כמו שהזכרתי לעיל.—

ציור קעו. (נחשת).

מצד אחד: „תמר",

מלמטה:

ירושלם.

מצד שני: „אשכול ענבים",

וסביב:

שנת אחת לגאלת ישראל.

המטבע הקטנה הזאת היא גם כן מיקרי המציאות ונמצאה באוצרו של מר ה. ליפקין.—

ציור קעז. (נחשת)

מצד אחד: „זר",

בתוכו:

ירושלם.

מצד שני: „כד גדול עם שתי ידים".

סביבו:

שנת אחת לגאלת ישראל.

גם פה הקה הטובע את הטיפוס של המטבע (ציור לא.) שיהסנוה לשמעון המכבי.—

בהמטבע הזאת נשלמה התקופה השניה „שנת אחת לגאלת ישראל", ומתחלת תקופת „שב לחר ישראל".

ציור קעח. (כסף).

מצד אחד: „שער ההיכל עם ארבעה עמודים",

משני צדי העמודים:

ירו־שלם.

ממעל השער:

„ככב בתמונת שתי וערב"

(אפשר בשגיאת המחוקק).

מצד שני: „לולב אגוד ובצדו אתרוג",

וסביב:

שב לחר ישראל.

(שנת ב׳ לחרות ישראל).

ציור קעט. (כסף).

מצד אחד: כהקודמת,

אבל בלי ככב ממעל השער.

מצד שני: כהקודמת.

ציור קפ. (כסף).

מצד אחד: כהקודמת,

אבל מלת ירושלם מחולקת באופן כי האותיות וש הן ממעל השער.—

מצד שני: כהקודמת,

על מטבעות מטיפוס הזה נכרות צורות קסרי רומא, והיו מהן באוצרו של המבורגער (עיין ציור קנא.).

ציור קפא. (כסף).

מצד אחד: „שער ההיכל עם ארבעה עמודים",

ממעל: „ככב"

משני צדי העמודים:

שמעון.

מצד שני: „לולב אגוד ובצדו אתרוג".

וסביב:

שב לחר ישראל.

(שנת ב' לחרות ישראל)

גם מטיפוס הזה נמצאות מטבעות בצורתו של טריאנוס. (עיין ציור קנא.).

ציור קפב. (נחשת).

מצד אחד: „שער ההיכל עם ארבעה עמודים”,

משני צדי העמודים:

ירו־שלם.

מצד שני: „לולב אגוד וכצדו אתרוג”

סביב:

שב לחרות ישראל.

המטבע הזאת שהיא בעת יהידה במינה, נגלתה על ידי בשנת תרס"ט (1909) אצל בן עירנו ה"ר מאיר צבי הירשלר שהשיגה מאחד הפלחים שמצאה בחפירות ביתיר, בראשונה בא זכרה בהקובץ רבע השנתי האנגלי לחקירת ארץ ישראל לחדש אפריל 1909.—

החכם מר ע. י. פילטשער, הוה דעתו (כדעות רבים מן החוקרים על מטבעות כאלו), כי נטבעה בראשונה במחשבה לצפותה אחרי כן כסף, ההשערה הזאת דחיתי לעיל (צד ע"ה).

גם קרא מר פילטשער לחרלת במקום לחרות, כי האות וא"ו שהיא פה מחוקה היא כמו הואו אשר במטבע ציור קפה. להלן, ולכן נדמתה לו ללמד.—

אצלי ברור הדבר כי המטבע הזאת היא טיפוס מיוחד לפננו:

יחידה היא המטבע הזאת משנת ב' שאותיות להרות הן פה במלואן ולא כאשר בכל המטבעות בראשי תיבות לחר, מראיה היא כמו יתר המטבעות הנחשת משנה זו עם התמר

ו ע נ ף ה ג פ ן. וגם המטבע הזאת היא לראיה מוכחת שהטובעים מטבעות טבעו בנחשת גם אותם הטיפוסים שטבעו בכסף, וכמו שכתבתי לעיל (צד ע"ה).—

לדברי אלה הסכים המודיע בהעתון היהודי האנגלי „דזשואיש כרוניכל" (מאי 1907) ואהינו ידידי החכם ד"ר ריטשרד גוטהייל במכתב פרטי אלי מחליט בפרוש כדעתי שהמטבע הזאת כמו גם השקלים של שמעון המכבי (שנת ג' וד') נטבעו לכתחילה מנחשת ומה שמוצאים לפעמים שקלי נחשת עם סמנים של צפוי כסף, משער הוא כי בדור האחרון השתדלו בלי ספק סוחרים לצפותם כסף למען העלות עליהם את המחיר ולא ידעו התמימים האלה כי זה שהמה מנחשת ערכם הוא יותר חשוב להחוקר.—

גם בס' ירושלם להה' מר לונץ לשנת תרס"ט הזכרתי את המטבע הזאת, ועורך ספר אוצר ישראל בנויארק בערך מטבע גם הוא הביא זכרה בשמי, אבל צורתה בפעם הראשונה היא פה.—

ציור הפג. (כסף).

מ צ ד א ח ד : „זר",

בתוכו :

שמע (שמעון).

מ צ ד ש נ י : „נבל",

וסביב :

שב לחר ישראל.

(שנת ב' לחרות ישראל).

ציור קפד. (כסף).

מצד אחד: „זר",

בתוכו:

שמע (שמעון).

מצד שני: „שתי הצוצרות",

וסביב:

שב לחר ישראל.

(שנת ב׳ לחרות ישראל).

ציור קפה. (כסף).

מצד אחד: „זר",

בתוכו:

שמע (שמעון).

מצד שני: „כד עם יד אחת",

וסביב:

שב לחר ישא.

(שנת ב׳ לחרות ישראל)

בהמטבע הזאת כמו גם במטבעות שלאחריה נמצאות אותיות ישראל בלי סדר פעם הסרה הרֹיש ופעם הריש תלויה מלמטה, ופעם הסרות האותיות ריש ולמד, ולפי דעתי אין לתלות בשגיאות הטיבע השערות מוזרות שאין לנו ראיות מוכיחות כי אם ההשערה לבד.—

ציור קפו. (כסף).

מצד אחד: „אשכול ענבים",

סביב:

שמען.

מצד שני: „שבולת",

וסביב:

שב לחר ישראל.

(שנת ב׳ לחרות ישראל).

ציור קפז. (כסף).

מצד אחד: „אשכול ענבים",

סביבו:

שמעון.

מצד שני: „כד עם יד אחת",

בימינו: „שבולת"

סביב: שב לחר ישראל.

(שנת ב׳ להרות ישראל).

ציור קפח, (נחשת).

מצד אחד „תמר"

מלמטה: שעמון (שמעון).

(הואו הוא משונה עיין לעיל דברי בציור קפ״ב).

מצד שני: „ענף גפן",

סביב: שב להר ישראל.

(שנת ב׳ להרות ישראל).

ציור קפט. (נחשת).

מצד אחד: „תמר",

מלמטה: שמעון.

(באוצרי יש מהן שכתוב עליהן שמען או שמע)

מצד שני: „ענף גפן",

וסביב: שב לחר ישראל.

(שנת ב׳ לחרות ישראל).

גם מהטפוסים האלה נמצאית מטבעות שהאותיות אינן מסודרות היטב וחסרות וא"ו או נון ומצד השני באותיות "ישראל" חסרה על פי הרוב האלף או שהיא לפני הריש. או שהריש תלויה מתחת השין.

גם השין על המטבעות האלו היא לפעמים עגולה כמו שהיא על פי הרוב על המטבעות מזמן המרד האחרון ולפעמים היא בקצוות כמו שהיא על השקלים.—

על השנוים האלה גם כן לפי דעתי אין לדרוש סתרי תורה ולהפש רזין וסודות כי אם השערה פשוטה שטביעת המטבעות נמסרה לאנשים פשוטים אשר בלי שום מטרה סדרו את האותיות כרצונם, והמטבעות מצאו להן מהלכים בין העם כמו שיצאו מידי הטובע מבלי לשאול שאלות.—

ציור קצ. (נחשת).

קטנה כמשקל המטבע ציור קפה.

מצד אחד: „תמר",

מלמטה: ירושלם.

מצד שני: „אשכול ענבים",

וסביב: שב לחר ישראל.

(שנת ב׳ לחרות ישראל).

ציור קצא. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „תמר".

מלמטה:

אלעזר הכהן.

מ צ ד ש נ י : „אשכול ענבים"

וסביב:

שב לחר ישראל.

(שנת ב׳ לחרות ישראל).

עיין מה שכתבתי לעיל על אודות מטבעותיו של אלעזר הכהן. (צ"ר קנ"ה וקנ"ט)

ציור קצב. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „זר".

בתוכו: „שבולת".

סביב:

לחרות ירושלם.

מ צ ד ש נ י : „נבל פתוח",

וסביב:

שב לחר ישראל.

(שנת ב׳ לחרות ישראל).

המטבע הזאת שמאדדן הטיל בה ספק, ברורה היא ונמצאת באוצרי.

וצריך להודות כי הידה היא המטבע הזאת במספר הכפול הזה, אם לא שאיזה מקרה של מדיניות קרה בשנת הב׳ שמצאו נכון אז לטבוע גם „לחרות ירושלם" על מטבע מיוהדה, או שנשער שגם

פה שגיאה היתה מצד הטובע כמו במטבעות הכסף (ציורים קסח. קע. — עיין לעיל).—

לפני התימת הספר באה לאוצרי מטבע נחשת קטנה מרתה בציור קס״ג וטיפוסה היא כציור ל״ג. והיא החצי מהמטבע שיהסנוה לשמעון המכבי, בלוח הציורים רשמנוה מספר לג. ב עיין שם.

ציור קסג. (נחשת).

מצד אחד: „זר",

בתוכו: שמעון.

מצד שני: „כד גדול עם שתי ידים",

וסביב: שב לחר ישראל.

שנת ב׳ לחרות ישראל).

ציור קסד. (נחשת).

מצד אחד: „זר",

בתוכו: ירושלם.

מצד שני: „כד גדול עם שתי ידים",

וסביב: שב לחר ישראל.

(שנת ב׳ להרות ישראל).

מטיפוס הזה נמצאות מטבעות שנכרות עליהן אותיות רומיות משמות קסרי רומא, וזה מוכח כי גם טיפוס העברי הזה נטבע על מטבעות רומיות.

ובזה נשלמו כל המטבעות המיוחסות לתקופת המרד האחרון של בר כוכבא הידועות לנו עד היום.—

י.

איליא קפיטולינה.

וביתר נחרבה אחרי מצור של שנה שלמה, נהרג הגבור הגדול האחרון בישראל „בר כוכבא", והרומאים הרגו הרג רב וטבח נורא בהיהודים. לפי דברי הסופר היוני דיא קאססיוס מתו מלבד חללי הרעב במלחמה לבד יותר מחמש מאות אלף איש.—

והמסורה העברית מוסרת לנו:

„כרם גדול היה לאדרינוס הרשע כמן טבריה לצפורי והקיפו אותו גדר מהרוגי ביתר, ולא גזרו עליהם להקבר, עד שבעת שנתנו הרוגי ביתר להקבר קבעו ברכת הטוב והמטיב" (ירושלמי תענית, ומ"ר איכה).—

ותכבד יד אדרינוס על היהודים, ויחדש עוד הפעם את המס היהודי שבוטל על ידי הקיסר נירווה — והמס הזה ארך זמן רב, ומוצאים אנחנו אותו גם במאה השלישית למספר הרגיל (בזמנו של אלכסנדר סווירוס).

בירושלם הושיב אדרינוס ערב רב מבני הנכר, ויבן את העיר מחדש בטעם היונים, על הר הבית העמדה תמונתו של אדרינוס, והיכל עם מזבח ליופיטר הקאפיטולי אליל רומא. על שער העיר הפונה אל הדרך „בית אל" העמד פסל ר א ש ח ז י ר. ועל היהודים נאסר לגשת אל חומת העיר ולבוא בשעריה. ואשר יזיד לעבור על האסור הזה אחת דתו להמית.—

גם את שם העיר ירושלם המיר אדרינוס ויכניה בשם: איליא קפיטולינה, השם איליא ממשפחתו איליואום וקפיטולינה על שם האליל „יופיטר הקפיטולי".—

ויטביע מטבעות בירושלם שנשאו עליהן את השם הזה.

חושב אני לא למותר להעביר בספרי זה את כל המטבעות האלו שנטבעו בהשם הזה ע"י קסרי רומא מימי אדרינוס עד ולערינוס.—

ואם כי באמת אין לחשוב את המטבעות האלו בין „מטבעות היהודים" אך מפני שנחשבות הן על הקבוצה הזאת אצל כל המאספים, אי אפשר לספר העוסק במקצוע זה שיהיה שלם אם לא תבאנה בו גם המטבעות ההן:

ציור קצה. (נחשת).

מצד אחד: „ראשו של אדרינוס",

סביב:

IMP. CAES. TRAIANO. HADRIANO.

מצד שני: „צמד בקר נהוגים",

מלמטה: .COND

וסביב: .COL. AEL. CAPIT

(קולוניא איליא קפיטולינה).

ציור קצו. (נחשת).

מצד אחד: כהקודמת,

מצד שני: „היכל", איש עומד בידו האחת „כדור" ובידו השני „כידון",

מצד שמאל כתוב: .COND

מלמטה: .CO. AE. CAP

ציור קצז, (נחשת).

מצד אחד: כהקודמת,

מצד שני: „היכל",

יופיטר יושב על כסא,

שתי תמונות עוטרות אותו,

ביד כל אחת „כדון"

מסביב ומלמטה רשום:

COL. AEL. CAP.

ציור קצה, (נחשת).

מצד אחד: „ראשו של אדרינוס"

סביב:

IMP. HADRIANO.

מצד שני: „נשר רומי",

וסביב:

COL. AE. CAP.

גם טיטוס אורליוס אנטונינוס הבן שאמץ לו אדרינוס ושמלך תחתיו בשנה השלישית אחרי הורבן ביתר, ונקרא בשם „אנטונינוס פיוס" היינו הישר, ושהיה באמת מלך של חסד ליהודים, וביטיו נתבטלו גזרות רעות רבות של אדרינוס, גם הוא הוסיף להטביע מטבעות בטיפוסים כאלה:

ציור קצט. (נחשת).

מצד אחד: „ראשו של אנטונינוס"

סביב:

IMP. ANTONINO AVG. P. P. P.

מצד שני: באככוס עומד,

ובידו האחת „אשכול ענבים"

לרגלו רובץ „נמר"

סביב:

COL. AE. (L)IA. CAP.

ציור ר. (נחשת)

מצד אחד: „ראשו של אנטונינוס"

סביב:

IMP. ANT.

מצד שני: שני הילים עומדים ובידיהם כידונים,

ביניהם „נשר",

סביב: CO. AE. CA.

ציור רא. (נחשת).

מצד אחד: „ראשו של אנטונינוס"

סביב: IMP. ANTONINVS. AVG. P. P. P.

מצד שני: „שני הילים עומדים בידיהם כדונים"

וסביב: CO. AE. CA.

ציור רב. (נחשת).

מצד אחד: כהקודמת,

מצד שני: „ראש מעוטר",

וסביב:

CO. AE. CA.

ציור רג. (נחשת).

מצד אחד: כהקודמת,

מצד שני: „ראש אשה בעטיפה",

וסביב:

CO. AIL. CAPI.

ציור רד. (נחשת).

מצד אחד: „ראשו של אנטונינוס"

וסביב:

IMP. AEL. HAD. ANT.

מצד שני: „ראשו של סיראפים",

וסביב:

COL. AE. CAP.

ציור רה, (נחשת)

מ צ ד א ח ד : „ראשו של אנטונינוס",

סביב :

IMP, C(AESAR). T(ITUS) AEL. AN.

מ צ ד ש נ י : „ראשו של סיראפים",

סביב :

COL. AE. CAPIT.

ציור רו, (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „ראשו של אנטונינוס",

סביב :

ANTONINVS. AVG. P. P. P.

מ צ ד ש נ י : „היכל",

בתוכו עומדת אלילה,

מלמטה :

C. A. C.

ציור רז, (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „ראשו של אנטונינוס",

סביב :

ANTONINVS.

מ צ ד ש נ י : „נשר",

מלמטה : C. A. C.

אדרינוס לפני מותו צוה על אנטונינוס שבשבתו אחריו על כסא המלכות יעשה את מרקום אוריליום ליורש הכסא ונמצאת מטבע כזאת הנושאת עליה צורות שניהם וגם שמותיהם:

ציור רח. (נחשת).

מצד אחד: „ראשו של אנטונינוס".

סביב:

IMP. T. AEL (A)NTONINVS.

מצד שני: „ראשו של מרקום אורליום"

וסביב:

IMP. AVRELIVS. CAESAP. C. A. C.

בשנת 161 למספר הרגיל עלה על כסא המלכות מרקום אורליום וטבע מטבעות בשמו לבד.

ציור רט. (נחשת).

מצד אחד: „ראשו של אורליום".

סביב:

IMP. CAES. (M. AV) R.
ANTONINVS AVG.

מצד שני: „עמוד שלט".

וסביב:

COL. AEL. CAP;

ציור רי, (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „ראשו של אירליוס",

וסביב :

M. ANT. IMP. C. TR.

מ צ ד ש נ י : „ראשו של סיראפים",

וסביב :

COL. AE. CAPIT.

ליציוס ווערוס היה בנו של אנטונינוס פיוס, ויהי הוא יורש הכסא של מרקוס אורליוס, אשר גם בהיו של אורליוס נטבע גם שמו וצורתו יחד על המטבעות :

ציור ריא, (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „צורות אורליוס ווערוס",

איש מול אחיו,

סביב :

IMP. (C. M. AN)TONINO.

ET. VERO. AVG.

מ צ ד ש נ י : „ראש סיראפים",

וסביב :

COL. AEL. CAP.

ציור ריב. (נחשת).

מצד אחד: כהקודמת,

סביב:

IMP. ANTONINO. ET, VERO.

מצד שני: „היכל",

בתוכו:

יופיטר יושב על כסא,

סביב:

COL. AEL. CAP,

ציור ריג, (נהשת).

מצד אחד: כהקודמת,

סביב:

IMP. CAES. ANTONINO,

ET. VERO. AVG.

מצד שני: תמונת הנצחון עומדת",

בידה האחת:

„כפות תמרים",

ובידה השניה:

„פרח",

וסביב:

COL. AEL. CAP.

ציור ריד. (נחשת).

מצד אחד: כהקודמת,

מצד שני: „דמות אשה יושבת על הכסא",

בידה האחת:

„טבעת"

ובידה השניה:

„קרן",

סביב:

COL. AE. CAP.

משנת 169 למספר הרגיל יצאו מטבעותיו של לוציוס ווערוס בשמו לבד.

ציור רטו. (נחשת).

מצד אחד: „ראשו של ווערוס",

סביב:

S. L. AVREL, VE.

מצד שני: „רומילוס ורומוס יונקים מהזאבה",

וסביב:

COL. AEL. CAPITO.

מהקיסר קומודוס, בנו של אורליוס לא נמצאו מטבעות עם השם „איליא קפיטולינה", אף שסופרי דברי ימינו מספרים עליו שהיה עריץ ואכזר ומתאכזר ביחוד על היהודים, וכאשר תושבי

ארץ יהודה בקשתו להקל מעליהם כבד המסים ובכסף הגלגלת ענם: „לו יכלתי כי עתה הטלתי מס גם על הרוח אשר תשאפו אל קרבכם״,— וגם מספטימוס סוערוס אין מטבעות באלו.—

ואך אשתו „אליה דומינה״ שמלכה אחריו בשנת 173 למספר הרגיל טבעה מטבעות בטיפוסים באלה:

ציור רטז, (נחשת).

מ צ ד א ח ד: „ראשה של יוליא דומינה״,

סביב:

IVLIA. DOMNA.

מ צ ד ש נ י: „דמות אשה יושבת על כסא״,

בידה האחת: „טבעת״

ובידה השניה: „קרן״.

סביב:

COL. CAP. COM. P. F.

בנה של יוליא דומינה „קארקאלה״ נתקסר בשנת 211 למספר הרגיל, ממנו נמצאת מטבע זו:

ציור ריז, (נחשת).

מ צ ד א ח ד: „ראשו של קארקאלה״,

סביב:

IMP. (AN)TON.

מ צ ד ש נ י: „ראשו של סיראפים״

בלי הכתובת — אבל ניכר כי נמהקו האותיות.

ציור ריה. (נחשת).

מצד אחד: „ראשו של געטה"

סביב:

P. SEP. GET. CASAR. AVG.

מצד שני: „באכּכוס עומד",

בידו האחת:

„אשכול ענבים",

ובידו השניה:

„כרון",

סביב:

COLONIA AELI. CAP. COM. P. FELIK.

ציור ריט. (נחשת).

מצד אחד: „ראשו של דידומיניאס מעוטר פרחים"

סביב:

M. OPEL. DIADVMENIANVS.

מצד שני: „היכל",

תמונה עומדת בתוכו,

משני הצדדים:

עומדות שתי תמונות.

וסביב:

COL. AEL. CAP. COMM.

מלמטה: .PF.

ציור רכ. (נחשת).

מצד אחד: „ראשו של הנזכר בלי מכסה",

וסביב:

M. OP. DIADVM,

מצד שני: „ראש סיראפים"

סביב:

COL.

ציור רכא. (נחשת).

מצד אחד: כציור רי"ה.

סביב:

M. OPE. D. NIANVS. C.

מצד שני: „איש עומד ובידו כדון"

סביב:

COL. AEL. CAP.

II. בצדו

ציור רכב. (נחשת).

מצד אחד: „ראשו של עלעגאבאלוס",

(בנו של קאראקאלה).

A. ANTONI. :סביב

מצד שני: „רימלוס ורומוס יונקים מהזאבה",

COL. CAP. COMM. :ממעל

ציור רכג. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : ראשו של הנזכר,

סביב :

ANTONINVS.

מ צ ד ש נ י : „תמונה אוחזת כידון",

סביב :

COL. AEL. CAP. COM.

ציור רכד. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : כהקודמת,

מ צ ד ש נ י : „ראש סיראפיס",

וסביב :

COL. AEL. CAP. COMM.

ציור רכה. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : ראשו של הנזכר,

סביב :

IMP. C. M. AVR. ANTONINVS.

מ צ ד ש נ י : „היכל",

איש עומד בשער, משני הצדדים עומדות תמונות.

סביב :

COL. AEL. CAP. COMM.

מלמטה : .PF.

ציור רכו. (נחשת).

מצד אחד: „ראשו של טריאנוס דיסיוס",

סביב:

Q. TRA. DECIVS. AVG.

מצד שני: „זר",

בתוכו:

COL. AEL. KA. COMM.

ציור רכז. (נחשת).

מצד אחד: כהקודמת,

סביב:

MES. Q. TRA. DECIVS. AVG.

מצד שני: „יופיטר יושב על הכסא",

רגליו דורכות על הנשר

סביב:

COL. AEL. KA,

ציור רכח. (נחשת).

מצד אחד: כהקודמת,

סביב:

TRA. DECIVS. AVG,

מצד שני: „ראש מעוטר",

סביב:

COL. AEL. KAP. COMM.

ציור רכט. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : ראשיהם של שני הקסרים :
עטרוסקום ואוסטיליאנוס,
(בשנת 249 למספר הרגיל)
מדובקים יחד,
סביב :
AETRVSCVS. ET.
QVINTVS. CAESS.

מ צ ד ש נ י : „יופיטר עומד",
ובידו האחת :
„ראש איש",
ובידו השניה : כדון,
בצדו : מגן.
סביב : COL. AE. KAP. CO.

ציור רל. (נחשת).

מ צ ד א ח ד : „ראשו של אוסטיליאנוס לבד"
סביב :
C. VAL. OST. MES. QVINT.

מ צ ד ש נ י : תמונה בידה כוס,
ונשר שותה ממנה, ולרגלה כד.
בידה השניה : כדון
סביב : COL. AEL. KAP.

נמצאות מטבעות גם מהקיסר וואלערינוס, אבל עליו עלה (בשנת 260 למספר הרגיל) מלך הפרסים „כאפיר הראשון" הוא „שבור מלכא", ידידו ורעו של מר שמואל האמורא הגדול — וינצח שבור מלכא את וואלערינוס קיסר רומא ויקחהו שבי ושמה מת בגולה.

מהזמן החוא הדלו לטבוע מטבעות בשם הכוז „אליא קאפיטולינה", והשם הקדמון ירושלם הושב לעיר קדשנו.

א

א

ב

ג

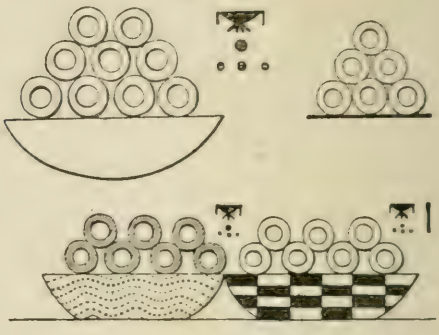

לוח ב

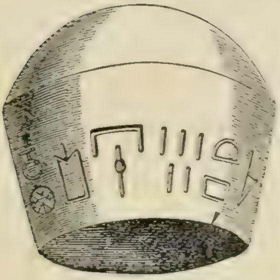
ד

ה

ו

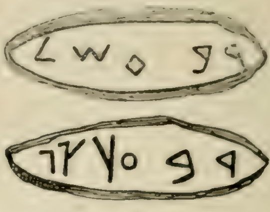

ז

לוח ג

ח

ט

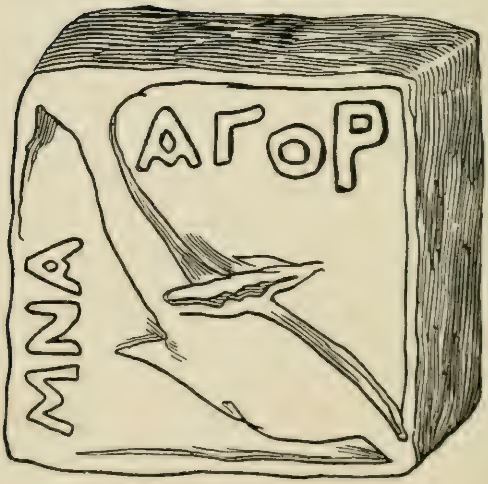
י

יא

יב

לוח ד

יג

יד

טו

טז

יז

יח

לוח ה

יט

יט ב

כ

כא

לוח ו

כב

כג

כד

כה

כו

כז

כח

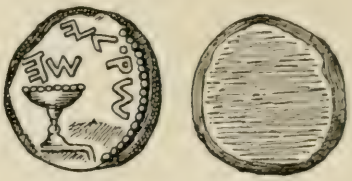

כט

לוח ז

ל

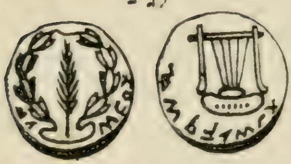
לא

לב

לג ב

לג

לד

לוח ח

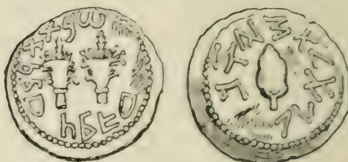
לה

לו

לז

לח

לט

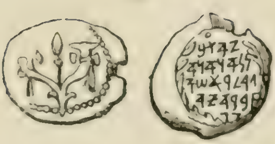
מ

מא

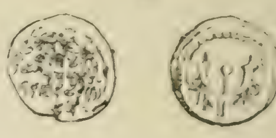

מב

לוח ט

מג

מד

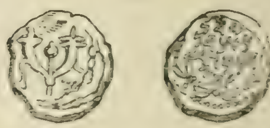
מה

מו

מז

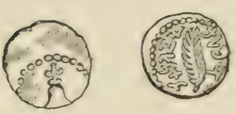
מח

מט

נ

נא

נב

לוח י

נג

נד

נה

נו

נז

נח

נט

ס

לוח יא

סא

סב

סג

סד

סה

סו

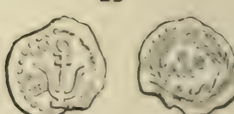
סז

סח

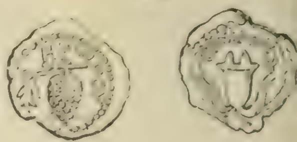
סט

ע

עא

עב

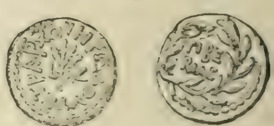
עג

עד

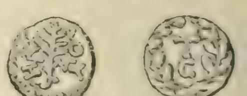
עה

עו

עז

עה

עט

פ

לוח יג

פא

פב

פג

פד

פה

פו

פז

פח

לוח יד

פט

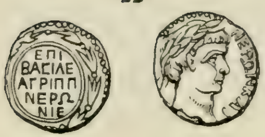
צ

צא

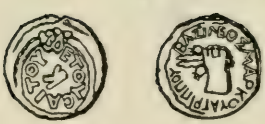
צב

צג

צד

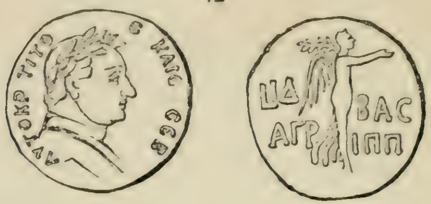
צה

צו

צז

צח

צט

ק

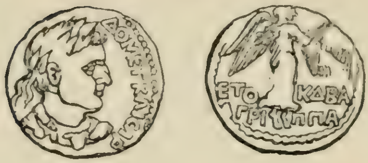

לוח טז

קא

קב

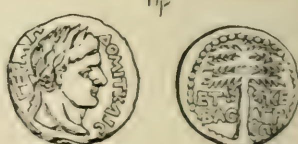
קג

קד

קה

קו

קז

קח

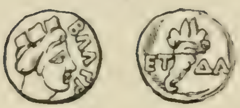
קט

קי

קיא

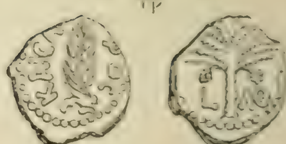
קיב

קיג

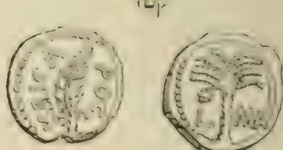
קיד

קטו

קטז

קיז

קיח

קיט

קכ

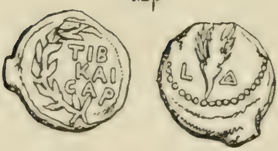
קכא

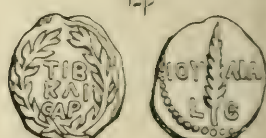
קכב

קכג

קכד

קכה

קכו

קכז

לוח יט

קכח

קכט

קל

קלא

קלב

קלג

קלד

קלה

קלו

קלז

קלח

קלט

לוח כא

קמ

קמא

קמב

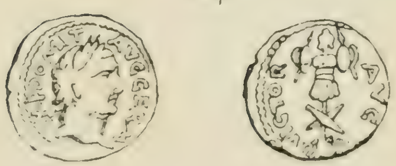
קמג

קמד

קמה

קמו

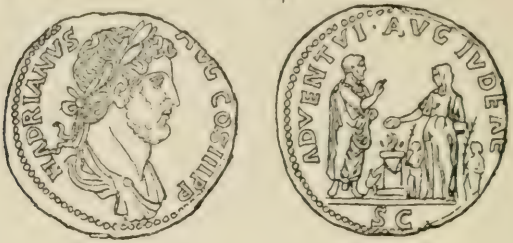

קמז

לוח כב

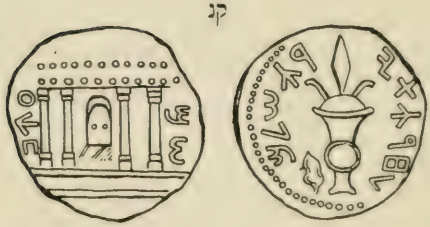
קמח

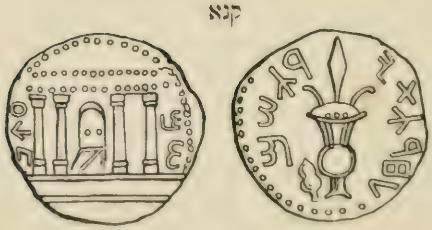
קמט

קנ

קנא

לוח כג

קנב

קנג

קנד

קנה

קנו

קנז

קנח

קנט

קס

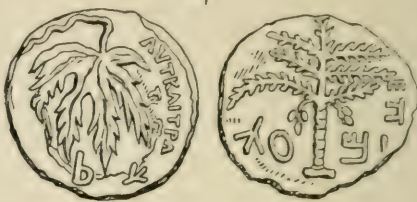

קסא

לוח כד

קסב

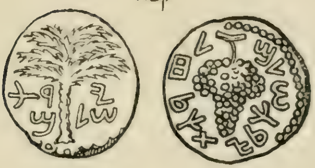
קסג

קסד

קסה

קסו

קסז

קסח

קסט

לוח כה

קע

קעא

קעב

קעג

קעד

קעה

קעו

לוח כו

קעז

קעח

קעט

קפ

לוח כז

קפא

קפב

קפג

קפד

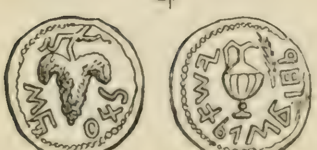
קפה

קפו

קפז

לוח כח

קפח

קפט

קצ

קצא

לוח כט

קצב

קצג

קצד

קצה

לוח ל

קצו

קצז

קצח

קצט

ר

רא

רב

רג

לוח לא

רד

רה

רו

רז

רח

רט

רי

ריא

לוח לא

רד

רה

רו

רז

רח

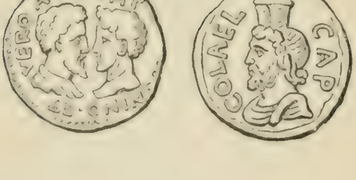
רט

רי

ריא

ריב

ריג

ריד

רטו

לוח לג

רטז

ריז

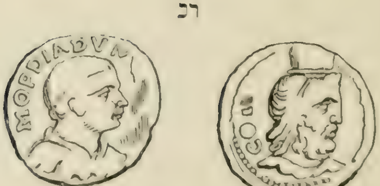
ריח

ריט

רכ

לוח לד

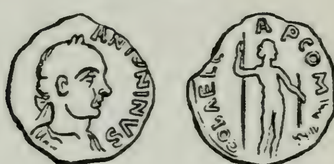
רכא

רכב

רכג

רכד

רכה

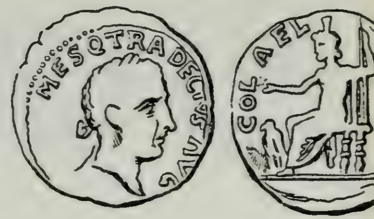

רכו

לוח לה

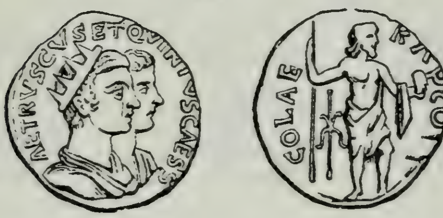
רכז

רכח

רכט

רל

רלא

Coins of The Jews

History of Jewish Coinage

in classic Hebrew.

By

SAMUEL RAFFAELI (*Raffalovich*)

With illustrations and a plate of Alphabets

Preface by the publisher

Mr. E. DEINARD

JERUSALEM

1913